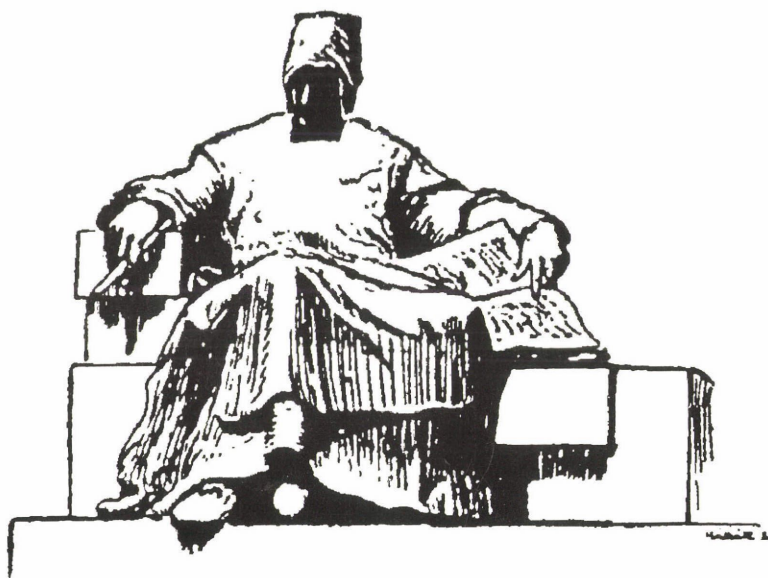

FONS

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

1994/2

E számunk szerzői

Németh István (ELTE BTK, történelem-levéltár szakos, V. éves)

Sunkó Attila (ELTE BTK, történelem-levéltár szakos, V. éves)

Thoroczkay Gábor (ELTE BTK, történelem-latin szakos, V. éves)

Szerkesztőség

Reisz T. Csaba (főszerkesztő)

Kenyeres István

Petrik Iván

Sarusi Kiss Béla

✉ Postacím

FONS szerkesztőség 1052 Budapest, Piarista köz 1.
(ELTE BTK, Történelem Segédtudományai Tanszék)

*

Lapunkat és ezzel az egyetemisták tudományos munkáját támogatták:

Művelődési és Közoktatási Minisztérium

Budapest Főváros Levéltára

Magyar Levéltárosok Egyesülete

ELTE BTK HÖT Közművelődési Kuratórium

*

A címlapon a Történetírás (1937-1939, szerkesztette Belitzky János) egyetemes történettudományi szemle állandó címlap-emblémája – Ligeti Miklós

Anonymus szobrának grafikája – látható.

*

Felelős kiadó: A Levéltáros Hallgatók Egyesülete
és a Szentpétery Imre Tudományos Diákkör

(ELTE BTK, Történelem Segédtudományai Tanszék)

Szedte és nyomta a Budapest Főváros Levéltára Nyomdája

Felelős vezető: Pesti Márta

ISSN 1217-8020

Előszó

Immár második alkalommal jelentkezik a történettudomány tárgykörében született hallgatói munkákkal a *Fons*, a Levéltáros Hallgatók Egyesülete és az ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszéken működő Szentpétery Imre Tudományos Diákkör közös kiadványa.

Első számunkat abban a reményben bocsátottuk a hazai történész- és levéltársadalom rendelkezésére, hogy ezáltal megmutassuk, milyen szakmai és módszertani ismereteket sajátítottunk el egyetemi éveink során, illetve hogyan tudjuk ezt egy-egy dolgozatban kamatoztatni.

Hála támogatóinknak, első és második számunkat is – eredeti célkitűzéseinknek megfelelően – ingyen juttathatjuk el a hazai (és esetenként határokon túli) tudományos és oktatási intézményekhez, valamint az érdeklődő magánszemélyekhez. Örömmel vettük, hogy a címzettek közül már többen kifejezték jókívánásaikat az induló szám bevezetőjében megfogalmazott céljainkhoz. Ezúton is szeretnénk megköszönni a Somogy Megyei, a Bács-Kiskun Megyei, a Tolna Megyei és a Tiszántúli Református Egyházkerületi Levéltárak vezetőinek üdvözlő sorait. Külön öröm volt, hogy a címlistánkon eredetileg nem szereplő intézmények (így például az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, a Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága) is igényt tartottak a *Fons* számaira.

„Nagykorúságunk” egyik elismerését jelentette, hogy a lap meghívást kapott az ezévi Levéltáros Vándorgyűlésre (1994. május 16-18. Balassagyarmat), ahol alkalmunk nyílt első kézből tájékoztatni kiadványunkról leendő kollégáinkat.

Mostani számunkban – oldandó a hazai középkortudomány előttiünk érthetetlen háttérbeszorítottságát – a magyar medievisztika egyik legnagyobb publicitást kapott, és már-már áttekinthetlenné váló problémájának, az Anonymus-kérdésnek historiográfiai áttekintését indítjuk meg, a Szilágyi Loránd által meghatározott, és

az alábbi tanulmányban is elfogadott szempontok szerint; folytatását következő füzetekben tervezzük közzétenni.

A várostörténeszek érdeklődésére tarthat számot a kassai követjelentés forrás-kiadásának folytatólagos megjelentetése, amely az ország úthálózatának rekonstrukciójához is adalékokkal szolgál.

A segédtudományok köre egyik kevésbé művelt ága, az újkori archontológiának részeként született meg az erdélyi fejedelmi testőrség tisztí rétegének levéltári források alapján összeállított jegyzéke, az ehhez készült bevezető gondolatait egy, a későbbiekben megjelenő tanulmány téziseinek is tekinthetjük.

Ismételten köszönet illeti a Budapest Főváros Levéltára vezetőit és munkatársait, akik lehetővé tették a folyóirat gyors és – bízunk benne – szép és igényes megjelenését.

Budapest, 1994. május

A Szerkesztőség

A *Sic Itur ad Astra* 1994/1-2. számának tartalmából

- Barcsay Ábrahám egy levele.
- II. József utazásai Magyarországon.
- Borkereskedelem a XVI. század második felében, Mágocsy Gáspár és a felső-magyarországi városok konkurenciaharca.
- „Szent Margittal Magyarországról jöttünk.” Skót főúri családok eredet-hagyománya a XVII. században.
- Interjú Edna Lemay-vel.
- Recenziók.

THOROCZKAY GÁBOR

AZ ANONYMUS-KÉRDÉS KUTATÁSTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

(1977-1993)

I. közlemény

Sárkányiné Vári Ibolya emlékének

I. BEVEZETŐ

Jelen tanulmány az *Anonymus* művével foglalkozó, az elmúlt több mint másfél évtizedben (1977-1993) született történeti irodalom eredményeinek felvázolását, tehát az Anonymus-kérdés közelmúltbeli historiográfiájának ábrázolását tűzte ki célul. Közismert, hogy nemcsak a magyar medievisztikának, hanem az egész magyar társadalomtudományi kutatásnak is az egyik legvitatottabb, teljes mértékben máig sem tisztázott problémája a rejtélyes gestaszerző személye és munkája. Ennélfogva jelen sorok írója sem elsőként vállalkozik az Anonymus-kérdés egy adott időszakon belüli vizsgálatának kutatástörténetét megírni. A majdnem 250 évet felölelő kérdésnek már olyan nagynevű historiográfusai akadtak, mint *Sebestyén Gyula*, *Szilágyi Loránd* vagy *Csapodi Csaba*, s ez kissé el is bizonytalanította az egyetemi éveit éppen csak hogy befejező, a magyar középkor történetével, illetve művelődéstörténetével később talán hivatásszerűen is foglalkozni kívánó szerzőt. Egy dolog azonban bátorításképpen hatott ránk: az utóbbi évtizedben több fiatal medievista próbálta felvázolni az általa kutatott szűkebb történeti kérdés addigi teljes, vagy egy adott időszakra vonatkozó kutatástörténetét¹, s e feladatukat véle-

1 Itt elsősorban a *Kristó Gyula* nevével fémjelzett szegedi középkortörténész műhely két fiatal tagjára gondolunk. *Kordé Zoltán*, aki eddigi publikációiból kikövetkeztethetően fő kutatási területének az Árpád-kori Magyarország idegen etnikumainak történetét tekinti, több cikkben

ményünk szerint sikerrel oldották meg. Ezzel a fiatal kutatók egyfelől bizonyították, hogy az adott történelmi probléma által felvetett kérdésekre adott addigi válaszokat teljességgel ismerik, s talán egy, évtizedek múlva megírt új historiográfiai áttekintés az ő „aere perennius” eredményeik felsorolásával fog végződni; másfelől segítséget nyújtottak és nyújtanak a téma iránt érdeklődő egyetemi, főiskolai hallgatóknak, illetve egyáltalán a történelmi kérdések iránt fogékony tágabb olvasóközönségnek is, hogy egy adott részterület kutatási problémáit megismerjék, és hogy az időtálló eredmények felsorolásának láncolatából biztos képet alkothassanak ma-
gukban az adott történelmi kérdésről.

Eredetileg célul tűztük ki a tanulmány megírásának tervezésekor, hogy az Anonymus-kérdés teljes, az adott időhatáron belül keletkezett irodalmát feldolgozzuk, ez azonban valószínűleg nem teljesíthető. Egyfelől – a forrás speciális jellege miatt – a teljes, a magyar őstörténettel és honfoglalás-korral foglalkozó szakirodalmat át kellene tekintenünk ahhoz, hogy az egyes kutatók *Anonymus* forrásértékével kapcsolatos nézeteit ismertethessük; e tekintetben – jórészt megfelelő előképzettség hiánya miatt – nem törekedtünk teljességre, s csak a legjellemzőbb, a kutatás főbb vonalait megvilágító véleményeket fogjuk ismertetni. Ugyanígy nem tekintettük feladatunknak, hogy a külföldi történetírás összes, a Névtelen Jegyző gestájával foglalkozó, olykor-olykor a mű forrásértékét tekintve teljesen hibás interpretációit teljes számban elősoroljuk; a fontosabb álláspontok azonban természetesen bemutatásra kerülnek. Végezetül nem tekintettük feladatunknak az ún. dilettáns szerzőkésők néha meghökkentő eredményeinek teljes előszámlálását, hiszen többnyire a történettudományt nem szakmaként művelő érdeklődőkre igaz a magyar középkor egy neves kutatója által megfogalmazott állítás, miszerint „szenzációt többnyi-

tárgyalta a székelykérdés historiográfiáját. Így pl. A székelykérdés a magyar történetírásban. = Kortárs, 29 (1985/2.) 81-92. p.; A székely-kérdés Hunfalvy Páltól Hasan Erenig. In: Őstörténet és nemzettudat 1919-1931. Magyar Őstörténeti Könyvtár I. Szerk.: Kincses Nagy Éva. Szeged, 1991. 50-57. p. A másik fiatal kutató, *Kosztó László*, aki eddig Árpád- és Anjou-kori egyháztörténeti dolgozatokkal jelentkezett a szaklapokban, az elmúlt negyven év egyháztörténetírásának historiográfiáját vázolta fel a közelmúltban (A középkori magyar egyházra vonatkozó történeti kutatások az utóbbi évtizedekben /1948-1988/. = Aetas, 1993/1. 64-105. p.)

re azok keltének, és sajtónyilvánosságot azok kapnak, akik tudományos érveléssel újat állítanak, de valójában nem tesznek többet, mint egy-két jelenség újszerű betájolásával oldják meg *Anonymus* korának és kilétének kérdését, miközben nem vesznek tudomást tudós generációk évszázados munkájának eredményéről, és eltekin-tenek attól, hogy a száz más bizonyító érv mindegyikét megfelelő súlyú ellenér-vekkkel mindenki számára elfogadhatóan megcáfolják. Igaz, ha ezt tennék, nem születne meg a felfedezés”.² Persze egy-két, „szakmán kívüli” vélemény felmu-tatásával jelen munkában is találkozni lehet majd.

A megszorító feltételek elősorolása után most mutassuk be, végül is mit fog akkor felvázolni jelen tanulmány. Először röviden felvillantjuk az *Anonymus*-ku-tatástörténet eddigi fejlődését, majd a gesta keletkezésének korára vonatkozó vizs-gálatokat kívánjuk ismertetni (I. közlemény). Itt jegyeznénk meg, hogy olykor nem tartjuk magunkat szigorúan az 1977-es kezdő időponthoz, s egyes, már korábban napvilágot látott, de később többé-kevésbé változatlanul kifejtett nézet esetén a korábbi, az adott tézisére vonatkozó ellenvéleményt is be fogjuk mutatni, legfeljebb az 1950-es évekig visszanyúlva. Ezután a munka szerzőjének személyére vonat-kozó kutatások eredményeiről fogunk írni, e részben lehetőleg teljességre töreked-ve (II. közlemény). Végül az *anonymusi* művet, mint történelmi-irodalmi alkotást tekintő történeti-irodalomkutatói nézeteket tárgyaljuk, s itt kerül sor olyan fontos kérdések tárgyalására, mint a gesta forrásai, *Anonymus* állásfoglalása a magyar honfoglalás és a hun-magyar rokonság kapcsán, illetve a gesta és a szóbeli hagyom-ány viszonya (III. közlemény). A dolgozatot az elmúlt másfél évtized *Anony-mus*-kutatásának értékelésével kívánjuk zárni, amelyben megpróbálunk rámutatni azokra a maradandó eredményekre, amelyek közelebb visznek a középkori magyar történetírás ezen rejtélyes darabjának megismeréséhez.

2 Györffy György: *Anonymus. Rejtély avagy történeti forrás? Válogatott tanulmányok. Hermész Könyvek. Akadémiai Kiadó. Bp., 1988. (A továbbiakban: Györffy, 1988.) 25. p.*

II. AZ ANONYMUS-KÉRDÉS TÖRTÉNETÉNEK EDDIGI KUTATÓI

Közhelynek számít ma már a magyar középkortudományban, hogy nem csak a rejtélyes anonymusi gestának van története, hanem már a gesta kutatásának is van históriája. A jelenleg az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött, Clmae 403. számú codex unicus és a benne foglalt történeti-irodalmi mű kutatásának kezdetét első szakirodalmi említéséhez, 1666-hoz, illetve első kiadásához, a *Schwandtner János György*-féle 1746-os editiohoz szokták kötni, s az ezt követő évtizedekben meginduló történészi munka hamar heves viták tárgyává tette a gesta szerzőjének személyét, a mű keletkezésének korát, illetve a munka forrásértékét. Az ismert közhely itt a valóságot takarja, a gyorsan könyvtárnyivá duzzadó irodalomban természetesen minden kutató saját nézetének kifejtése előtt a cáfolandó, avagy megerősítendő előbbi vélemények citálásával kezdte meg a Névtelen Jegyző problémájának tárgyalását. Módszeres kutatástörténetet azonban csak a XIX. század végén tett le az asztalra egy jeles szerző³.

A híres, napjainkban is megjelenő történelmi folyóirat, a Századok 1897-es évfolyamában a Magyar Történelmi Társulat pályázatot hirdetett meg egy, a honfoglaláskor valamely hazai vagy külföldi forrása keletkezését, tartalmát és szakirodalmát ismertető munkára. A pályázatra két munka érkezett, *Sebestyén Gyulának* (1864-1946), a neves néprajzkutatónak „Ki volt Anonymus” c. kézírata és egy másik, bizantinológiai tárgyú értekezés. A Történelmi Társulat a korszak két vezető történészét, *Pauler Gyulát* (1841-1903), a Magyar Országos Levéltár főlevéltárosát, az Árpád-kori magyar történelem kutatóját és *Marczali Henriket* (1856-1940), a budapesti tudományegyetem történészprofesszorát, több jelentős, *Anonymust IV. Béla* jegyzőjének tartó tanulmány szerzőjét jelölte ki bírálónak. *Sebestyén* a magyar honfoglalás-kor mondáival foglalkozva már jártasságot szerzett az Anonymus-problémákban, s ez indította a kérdés – általa véglegesnek tartott –

3 A XVII-XIX. század, illetve a XX. század kutatását tárgyaló tudománytörténeti munkákat az alábbiakban fogom röviden bemutatni, e munkákból lehet a fentebb kifejtettekről ismereteket szerezni.

megoldására. Az közismert, hogy ez nem sikerült a kiváló folkloristának, de a pályázat kiírásában szereplő harmadik feltételt, a kérdés addigi szakirodalmának áttekintését kiválóan oldotta meg. Pályázatát több ok (a kútfő kritikai ismertetésének hiánya, történetírói módszerek kifejeletlensége stb.) miatt mindkét bíráló elutasította, kifogásokat téve a munka több része (leginkább a szerzőjelölt) ellen. A kutatás történetét bemutató első részt azonban mind *Pauler*, mind *Marczali* méltatta. A munkát a bírálatokat elutasító, a Magyar Történelmi Társulatnak szóló ajánlás hozzacsatolásával *Sebestyén Gyula* 1898-ban, saját költségén adta ki.⁴

Sebestyén a munkában a Névtelenre vonatkozó addigi teljes, 1666-1897 között keletkezett szakirodalom bibliográfiáját összeállította, s munkája XXI-XLVI. oldalon alfabetikus sorrendben közzétette. Munkája tudománytörténeti részének felosztásáról maga a szerző a pályázat kiírása és benyújtási határideje közötti idő rövidségét is kárhoztatva tudósít bennünket: „Igy írtam ... meg *Ki volt Anonymus?* című két kötetre tervezett műveimből *A kérdés története* című első kötet 1666-tól 1827-ig terjedő részét négy fejezetben, *A kérdés megfejtése* című második kötetnek pedig azt a két első terjedelmes fejezetét, amely a ... kútfő korával és személyével foglalkozik”.⁵

A szerző tehát könyve első részében a XIX. század első harmadáig kíséri végig az Anonymus-kutatás történetét, teljesnek tekinthető, lelkiismeretes és szakszerű felsorolását adva az addig kifejtésre került nézeteknek. Fő szempontja természetesen az időrendiség volt, az egyes szerzők érvei és ellenérvei közreadásuk rendjében sorakoztak egymás után, s bő terjedelemben taglalja a gesta kiadásainak és magyar fordításainak keletkezési körülményeit. A mű második kötete első fejezetében a szerző korára vonatkozó kutatásokat ismerteti, itt már saját nézeteinek kifejtése mellett – ő is *III. Béla* jegyzőjének tartva *Anonymust* – a mű keletkezésének korára vonatkozó véleményeket is ismerteti; egyes, kormeghatározónak tekintett locusok

4 *Sebestyén Gyula*: *Ki volt volt Anonymus*. I-II. Bp., 1898. (A továbbiakban: *Sebestyén*, 1898.) A pályázat körülményeinek és végeredményének ismertetése ugyanitt, a szerző tollából, V-XX. p.

5 *Sebestyén*, 1898. VI. p.

szerint felvázolva az e részben már egészen 1897-ig vitt kutatástörténetet. A második fejezetben a szerző személyét kutatja *Sebestyén*, itt is ismertetve – többnyire erős kritikával – a korszak vezető történészeinek szerzőjelöltjeit, majd az 1897-ig vitt áttekintésben ő a „*Praedictus*”-os sziglafeloldás híveként *Adorján* budai prépost, királyi jegyzőben vélte – véglegesen – megtalálni *Anonymust*.

Sebestyén munkája *Anonymus*-jelöltjének tekintetében már csak tudománytörténeti érdekesség, de a magyar historiográfiának, a Névtelen Jegyző kutatástörténetének máig alapvető monográfiája, s a gestával foglalkozni kívánó kutatók a kérdésről – legalábbis annak első másfél száz évéről, az akkori véleményekről, vitákról – áttekintést elsősorban innen nyerhetnek.

A XX. század első fele, így különösen a Horthy-korszak történettudományának elsődleges kutatási területe a magyar középkor volt⁶, s ez kihatott annak egyik legfontosabb problémájára, *Anonymus* munkájának megismerésére is. Olyan történészek alkottak időtálló tanulmányokat a Névtelen gestájáról, mint *Jakubovich Emil* (1883-1935) vagy *Szilágyi Loránd* (1908-1974), s mai napig eredményeik jelentik az alapokat a mérvadó magyarországi medievisztikai kutatás számára. A II. világháborút követően éppen *Szilágyi*, a kérdés akkori elsőszámú szakértője, a budapesti tudományegyetem történeti segédtudományokat előadó professzora foglalta össze röviden az *anonymusi mű* kutatástörténetét, e módon emlékezve meg a Schwandtner-féle editio megszületésének kétszázadik évfordulójáról.⁷

Szilágyi Loránd az *Anonymus*-kutatástörténetet a gesta már többször említett három fő problémája, a keletkezési kor, a szerző, illetve a munka forrásértéke köré csoportosította. Rövid áttekintésében számot ad a „*Gesta Hungarorum*” összes addigi kiadásáról, s az adatok, vitás kérdések tematikus tárgyalásával *Sebestyén* terjedelmes munkájának rövidségében is méltó folytatását alkotta meg. A fő hangsúlyt

6 A korszak történettudományának történetére ld. *Kosáry Domokos*: A magyar történetírás a két világháború között. In: *Kosáry Domokos*: A történelem veszedelmei. Írások Európáról és Magyarországról. Magvető Könyvkiadó. Bp., 1987. 321-351. p.; illetve *Glatz Ferenc*: Nemzeti kultúra – kulturált nemzet 1867-1987. Kossuth Könyvkiadó. Bp., 1988. passim

7 *Szilágyi Loránd*: A 200 éves *Anonymus*-kérdés. = *Magyar Könyvszemle*, 70 (1946) 5-24. p. (A továbbiakban: *Szilágyi*, 1946.)

saját, az 1946-os Magyar Könyvszemle-beli cikkének megjelenése előtt már közel egy évtizeddel ismertté vált kutatásaira⁸ helyezte, amely akkor valóban a legkorszerűbb és legteljesebb nézetrendszer volt az anonymusi gestáról. *Szilágyi* munkája jelen sorok írójának főként azzal szolgált tanulsággal, hogy egy olyan nagyszámú tudományos közleményben érintett történeti kérdésnél, mint amilyen a „Gesta Hungarorum” kora, szerzője és hitelessége, a historiográfia szigorúan kronologikus bemutatása óhatatlanul a kutatás fő vonulatának, a probléma megoldásához egyre közelebb vivő megoldási kísérletek ábrázolásának folyamatát csorbíthatja. Már csak azért is, mivel az eltérő súlyú vélemények időrendi sorában óhatatlanul mindig a legutolsó vélemény kerülne legbővebb ismertetés alá, s erről korántsem biztos, hogy egyszermind a legmaradandóbb is. A tematikus csoportosítás – bár a résztémáknál természetesen az időrendi csoportosítás elvét kell alkalmazni – tagoltabban mutathatja be az Anonymus-kutatás három legfőbb részterületét, a jelentős eredmények jobban „kiugranak” a kérdés effajta tárgyalásánál.

Az 1945 utáni magyar középkorkutatás nagy figyelmet szentelt a Névtelen gestájának, s több jelentős medievistánk (*Győry János* /1908-1973/⁹, *Győrffy György*¹⁰, ifj. *Horváth János* /1911-1977/¹¹) tudományos életművének alkotják ma-

-
- 8 *Szilágyi Loránd*: Az Anonymus-kérdés revíziója. = Századok, 71 (1937) 1-54, 136-202. p. (A továbbiakban: *Szilágyi*, 1937.)
- 9 *Gesta regum – gesta nobilium*. Tanulmány Anonymus krónikájáról. Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai XXIX. Országos Széchényi Könyvtár. Bp., 1948. (A továbbiakban: *Győry*, 1948.)
- 10 A kun és komán népnév eredetének kérdéséhez. = *Antiquitas Hungarica*, 2 (1948) 1-19. p.; Uő: *Krónikáink és a magyar őstörténet*. Bp., 1948. (Második kiadása a következő kiegészítéssel /Régi kérdések – új válaszok a magyar krónikákról, az ősmondákról és a vezérekről/. Balassi Kiadó. Bp., 1993.) (a továbbiakban: *Győrffy*, /1948/ 1993.); Uő: *Jegyzetek Anonymus tulajdonosaihoz*. = *Magyar Nyelv*, 47 (1951) 46-50. p.; Uő: *Kurszán és Kurszán vára. A magyar fejedelemség kialakulása és Óbuda honfoglalás kori története*. = *Budapest Régiségei*, 16 (1955) 9-40. p. (A továbbiakban: *Győrffy*, 1955.); Uő: *a magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig*. = *Századok*, 92 (1958) 12-87, 565-615. p. (A továbbiakban: *Győrffy*, 1958.); Uő: *Tanulmányok a magyar állam eredetéről*. A Magyar Néprajzi Társaság könyvtára. Bp., 1959. (Az előző két tanulmány újabb kiadása); Uő: *Honfoglalás előtti népek és országok Anonymus Gesta Hungarorumában*. = *Ethnographia*, 76 (1965) 411-431. p. (A továbbiakban: *Győrffy*, 1965.) (franciául: *Nouvelles Études Historiques*. Bp., 1965. 27-53. p.); Uő: *Anonymus Gesta*

radandó részeit az anonymusi mű egészét vagy részkérdéseit tárgyaló tanulmányaik, monográfiáik. A kérdés kutatástörténetét közülük röviden Györffy György érintette, két munkájában is.¹²

Györffy tömör, de teljesnek mondható áttekintései tulajdonképpen egy, az Anonymus-kérdésre vonatkozó historiográfia hiányára hívták fel a figyelmet, hiszen így minden szerzőnek saját új felvetései előtt szinte az összes véleményt fel kellett sorakoztatnia, hogy megmutassa, melyik kor mellett teszi le voksát, illetve hogy ötletei mennyiben viszik előre a kérdés megoldását. A Györffy-cikkek által önkéntelenül is jelzett igényt egy kutatástörténeti összefoglalásra a magyar művelődéstörténet jeles kutatója, Csapodi Csaba elégítette ki 1978-ban megjelent kismonográfiájával.¹³

Csapodi élvezetes stílusban, időrendben tárgyalja az Anonymus-kérdés történetét, kezdve az egész probléma (P. dictus – Praedictus?) exponálásával egészen Csóka J. Lajos¹⁴ 1976-os cikkéig. A magyar reneszánsz neves kutatója az előszóban

Hungarorumának kora és hitelessége. = Irodalomtörténeti Közlemények, 74 (1970) 1-13. p. (A továbbiakban: Györffy, 1970.) (németül: Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, 20 /1972/ 209-229. p.); Uő: Bevezető. In: Anonymus Gesta Hungarorum. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. Hasonmás kiadás. Fordította: Pais Dezső. Bp., 1975. 1977². 7-23. p. (A továbbiakban: Györffy, 1975.) stb.

- 11 Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái. Akadémiai Kiadó. Bp., 1954. (A továbbiakban: Horváth, 1954.); Uő: P. mester és műve. = Irodalomtörténeti Közlemények, 70 (1966) 1-53, 261-282. p. (A továbbiakban: Horváth, 1966.) (németül: Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, 17 /1969/ 17-48. p., 18 /1970/ 371-412. p.; 19 /1971/ 347-382. p.); Uő: Anonymus és a Kassai Kódex. In: Középkori kútfőink kritikus kérdései. Memoria Saeculorum Hungariae I. Szerk.: Horváth János-Székely György. Akadémiai Kiadó. Bp., 1974. (A továbbiakban: Középkori kútfőink) 81-110. p. (A továbbiakban: Horváth, 1974.). (franciául: Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae, 16 /1974/ 197-230. p.)
- 12 Györffy, 1970. 2-5. p.; Györffy, 1975. 8-12. p. Itt jegyezzük meg, hogy a középkori magyar történetírással is foglalkozó angol historikus, Carlile Aylmer Macartney (1895-1978) 1953-ban megjelent munkájában (The Medieval Hungarian Historians. A Critical and Analytical Guide. Cambridge) szintén ad egy rövid kutatástörténetet (59-64. p.). Ugyanilyen, a gestaírókra vonatkozó rövid historiográfiát hoz Csóka J. Lajos: Ki volt Anonymus? = Magyar Nyelv, 58 (1962) 153-159., 336-346. p. (A továbbiakban: Csóka, 1962.)
- 13 Az Anonymus-kérdés története. Gyorsuló idő. Magvető Könyvkiadó. Bp., 1978. (A továbbiakban: Csapodi, 1978.)

rögtön leszögezi, hogy nem szakértője a rejtélyes gestának, de mivel gimnáziumi történelemtanára (*Balanyi György*) önképzőkörében már bemutatta az 1920-as évek végén a kérdést, közel ötven év után szívesen vállalkozott annak újbóli – már a művelt olvasóközönségnek szánt – tárgyalására. A munka célja „bemutatni azt a roppant szellemi erőfeszítést, s mind kifinomultabb kutatási módszerek alkalmazását ... mellyel a probléma megoldásának kulcsát már negyedezer év óta keresik. Mindig újra reménykedve az éppen elért eredmény véglegességében, és mindig újra lerombolva egymás biztosnak tűnő megállapításait, hogy megint új elméletet állítsanak a régebbiek mellé; érvényeset addig, amíg egy újabb kutató nem állít a helyére másikat”¹⁵. A könyv függelékében pedig a *Csapodi* által tárgyalt munkák válogatott bibliográfiáját kapjuk.

Csapodi munkáját néhány kritika is érte, irodalomkutatóktól és történészektől egyaránt. *V. Kovács Sándor* (1931-1987), az ELTE régi magyar irodalomtörténetet előadó tanára posztumusz gyűjteményes kötetében néhány – részben általunk is osztott – kifogást emelt a *Csapodi*-historiográfiával szemben.¹⁶ *V. Kovács* időszerrűnek nevezi egy újabb kutatástörténet megírását, de a szigorúan kronologikus szempontú művet „elégge összefüggéstelen olvasmány”-nak minősíti, mivel az egyes fejezetek mindig egy-egy új hipotézissel, de nem az előző cáfolatával foglalkoznak, s ez csak a zavart fokozza az olvasók fejében. Ő a keletkezési korra vonatkozó vélemények bemutatását, azaz az egykori jegyző néhai királyának, a ki tudja hányadik *Bélának* meghatározását szolgáló különböző nézetrendszerek előszámlálását tartotta volna célravezetőnek, az azokat cáfoló, illetve megerősítő vélemények felsorolásával. *V. Kovács* véleményünk szerint itt túlzottan súlyosan bírálja *Csapodi* munkáját, hiszen a könyvből világosan kiderül a *III. Béla* korára datálók

14 Észrevételek a „P. dictus magister” értelmezéséhez. = Irodalomtörténeti Közlemények, 80 (1976) 193-202. p. (A továbbiakban: *Csóka*, 1976.)

15 *Csapodi*, 1978. 6. p.

16 Az Anonymus-kérdés jelenlegi helyzete. (Kérdőjelek egy hasznos könyvecske margójára). In: *V. Kovács Sándor: Eszmetörténet és régi magyar irodalom. Válogatott tanulmányok. Elvek és utak.* Magvető Könyvkiadó. Bp., 1987. 61-72. p. (A továbbiakban: *V. Kovács*, 1987.) Az idézet helye: 63. p.

érveinek súlya, a keletkezés korának szinte biztosan megfelelő betájolása. Másik felvetésével, miszerint „a kronológia igen merev ... alkalmazása téves arányokat állít fel a kortárs Anonymus-kutatók között”, teljességgel egyet kell értenünk. V. Kovács hiányolta *Csapodinál*, hogy a tényleg hosszasan taglalt Karsai-féle téziseknél¹⁷ nem igazán világította meg az olvasók számára a tudós bencés nézeteivel szembeni általános szkepszist, majd kifogásolta *iff. Horváth János* 1966-os ItK-beli cikkének, illetve *Györffy György* ugyanezen folyóiratban megjelent 1970-es tanulmányának bővebb kifejtését. Tény az, hogy *Horváth* tanulmánya az elmúlt évtizedek legfontosabb, a Névtelen Jegyző gestájával foglalkozó műve, s nem csak szerzőjelöltjét, hanem egész érvrendszerét hosszasabban is lehetett volna tárgyalni. Ugyanígy *Györffy* véleményének újszerűségét sem a legjobban interpretálja *Csapodi*. V. Kovács kritikája kemény, de az, hogy felhívta a figyelmet a szigorú időrendi kutatástörténeti tárgyalás okozta aránytalanságokra, illetve a szaktudósok véleményének nem kellő hangsúlyozására, jelen sorok írója szerint teljesen jogos.

A másik bírálatot *Györffy György*től kapta az 1978-ban megjelent Anonymus-historiográfia. *Györffy* az Anonymus-kérdéssel foglalkozó tanulmányait tartalmazó gyűjteményes kötetében¹⁸ foglalkozott a kutatástörténettel, s némileg feddően jegyezte meg, hogy a gesta szerzőjét és korát illető „eltérő vélemények láttán *Csapodi* lényegében arra az eredményre jut, hogy a kérdésben a kutatás ma is egy helyben topog”¹⁹, holott a magyar medievisztika már biztosan datálja a Névtelen Jegyzőt *III. Béla* korára. A továbbiakban *Györffy* felhánytorgatja *Csapodinak*, hogy „az érvek és ellenérvek szembeállításakor olykor a téves nézetet is komolyan veszi,

17 *Karsai Géza* Anonymussal foglalkozó tanulmányai: Az Anonymus-kódex keletkezéséhez. (A P. iniciálé jelképei). = Magyar Könyvszemle, 76 (1960) 149-175. p.; Uő: Névtelenség, névregítés és szerzőnév középkori krónikáinkban. = Századok, 97 (1963) 666-677. p.; Uő: Az Anonymus-kódex első levele. = Magyar Könyvszemle, 84 (1968) 42-53. p. (A továbbiakban *Karsai*, 1968.); Uő: Ki volt Anonymus? (Az Anonymus-gesta... problémái, különös tekintettel a palimpszeszt-szövegek fototechnikai kérdésére). In: *Középkori kútfőink*, 39-59. p. (A továbbiakban: *Karsai*, 1974.)

18 *Györffy*, 1988.

19 Uo. 7-8. p.

ami az ő esetében megbocsátható (talán mert nem az Árpád-kor kutatója – T. G.), de ez lelkiismeretes lektor segítségével elkerülhető lett volna”²⁰, s bírálatának jogosságát alátámasztandó, két példát is hoz *Csapodi* téves interpretációjára. Így az érvek-ellenérvek egymást követő sorában a bíráló szerint *Csapodi* olykor az értéktelen ellenvéleményt is túlzott súllyal ismerteti. *Györffy* szerint – s ezt már V. *Kovács* is jelezte – a kutatástörténet szerzője túlzottan az egyébként szakkörökben nem sok elismerésre talált Csóka J. Lajos-féle teória²¹ hívévé szegődött, s annak nem túl megalapozott érveit meglehetősen hosszan tárgyalja könyvében.

A *Csapodi*-könyvet ért bírálatok egy fontos szempontot azonban nem vettek figyelembe, ti. hogy a mű célja elsősorban a történelem iránt érdeklődő nagyközönség tájékoztatása volt, s e feladatát szerintünk egészen igen sikeresen oldotta meg. *Györffy György* soraiból leginkább az derül ki, hogy ő az eddigi, *Anonymusszal* kapcsolatos vélemények egyfajta lexikonát, repertóriumát várta az 1978-ban megjelent historiográfiától, s kifogásait is ehhez az elképzelt – s az egykor *Sebestyén* által nagyjából meg is közelített színvonalú – kutatástörténeti összefoglalóhoz mérte.

1978 óta, tehát az e sorok írásától visszafelé számított több mint másfél évtizedben rendszeres kutatástörténetet nem írtak az Anonymus-kérdésről, s így e hiányt próbáljuk pótolni jelen tanulmánnyal.

20 Uo. 7-8. p. * jegyzet.

21 *Csóka*, 1962.; *Csóka*, 1976. Itt *Csóka* egy ismeretlen pannonhalmi iskolamestert tesz meg gestairónak, s bár már kevésbé határozottan, mint 1962-ben, továbbra is II. Béla kora utánra törekszik keltezni a gesta születését. Bővebben ld. jelen munka III. 1. fejezetét.

III. A GESTA KELETKEZÉSÉNEK KORÁRA VONATKOZÓ KUTATÁSOK

1. Főbb nézetek a gesta keletkezésének koráról az 1970-es években

Mint az előzőekből kiderülhetett, *Csapodi Csaba* 1978-ban megjelent kutatás-történeti összefoglalója 1976-ig vázolta az Anonymus-historiográfiát, s áttekintéséből többé-kevésbé világossá vált, hogy a mérvadó magyar medievisztikai kutatás a gesta szerzőjét – a prológusban sorszám nélkül szereplő néhai *Béla* király jegyzőjét²² – *III. Béla* (1173-1196) valamelyik egykori notariusával próbálta meg azonosítani, és az anonymusi mű keletkezését is ezutánra, vagyis 1196 utánra tette. A következőkben mi is a *III. Béla* kora utáni keletkezést preferáló, az 1970-es évek végén „élő” történetírói nézeteket fogjuk röviden bemutatni.

Az Anonymus-kérdéssel foglalkozó kutatók közül elsőként az éppen az általunk tárgyalt időszak kezdetén, 1977-ben elhunyt *iff. Horváth János*nak, a budapesti tudományegyetem latin filológiai tanszéke professzorának nézetrendszerét foglalkoztatjuk össze, hiszen az utóbbi fél évszázad talán legjelentősebb eredményeit ő mondhatta magáénak az Anonymus-problémák megoldásában, s az 1970-es évek nagy vitáiban is meggyőzően védelmezte saját kutatásait. 1966-os ItK-beli közleménye után először 1974-es cikkében foglalta össze argumentumait²³.

Horváth szerint „amennyiben tehát politikai, társadalomtörténeti és tegyük hozzá: bizonyos földrajzi elgondolások mérlegetése alapján *Anonymus* Gestájának keletkezési idejére és a szerzőre következtetések vonhatók le, annyiban a Gesta minden vallomása arra mutat, hogy csak *II. András* király uralkodásának első felében,

22 Die „Gesta Hungarorum” des anonymen Notars. Die älteste Darstellung der ungarischen Geschichte. Unter mitarbeit von *László Veszprémy* herausgegeben von *Gabriel Silagi*. Ungarns Geschichtsschreiber 4. Jan Thorbecke Verlag, Sigmaringen, 1991. (A továbbiakban: *Silagi*, 1991.) 28. p.: 'P. dictus magister ac quondam bone memorie gloriosissimi Bele regis notarius'. Tehát nem az SRH-t, hanem a legújabb, Németországban készült, kritikainak tekintett kiadást fogjuk jelen dolgozatban használni. (NB. *Silagi* 'P<re>dictus'-os siglafeloldását nem fogadjuk el!)

23 *Horváth*, 1974.

de minden körülmények között az 1222-i Aranybulla kiadása előtt jöhetett csak létre²⁴. A Karsai-féle nézetekkel szemben visszautasítja a P-iniciálé hármast, domonkos rendi és a XIII. század második felében működő *Pousa* bosnyák püspökre vonatkozó szimbolikáját, s kifejti, hogy „a műben magában egyetlen olyan adalék sem található, amely a domonkosokra utalna általában, vagy pláne egy domonkos rendi szerzőre, akár közvetlen, akár közvetett módon”²⁵, s elutasítja az anonymusi mű kapcsolatba hozását a domonkos fráterek keleti, „Magna Hungaria”-t kereső, 1230-as évekbeli utazásaival²⁶. Míg a gestaiban ábrázolt honfoglalási útirányt *Karsai Géza* (1905-1981) neves elődökre tekintve kapcsolatba hozta *Julianus* barát utazásaival, addig *iffi Horváth János* szerint éppen *Anonymus*nak a XII. századi oroszországi magyar hadjáratok alapján megkonstruált honfoglalási útvonala, illetve más források alapján megszerkesztett őshaza-leírása tartalmazott a *Julianus*ék útjai nyomán már Magyarországon is biztosan helytelennek tartott olyan adatokat, amelyeket a domonkos fráterek híradásait ismerő gestaíró biztosan kijavított volna. Neves középlatin filológusunk szerint a dominikánus misszió az általuk felfedezett Magna Hungaria-ból éppen P. mester gestaírából megismert útvonalat követve tért haza, sőt bizonyos történeti-geográfiai kombinációk szerint esetleg a keleti magyarok lakóhelyének feltalálásában is volt *Anonymus* gestaíjának szerepe.²⁷ A sokat vitatott kun-kumán kérdés kapcsán *Horváth* elutasítja a XIII. században beköltöző kunok azonosítását a műben szereplő, Kijevnél legyőzött és a honfoglalás idején a magyarokhoz csatlakozó kumánokkal²⁸, hiszen a gesta alapvető történeti célzatossága (honfoglaló nemeseink birtokjogának, illetve az országvezetésbe való beleszólási jogának biztosítása²⁹) nem engedné meg, hogy a gesta XIII. század végére feltételezett elkészítése esetén honfoglaló ősként szerepeljenek a néhány évti-

24 Uo. 102. p.

25 Uo. 85. p.

26 Uo. 85-86. p.

27 Uo. 85-94. p., különösen: 94. p.

28 *Silagi*, 1991. 48-50. p. (cap. 10.)

29 *Horváth*, 1974. 95. p.; *Silagi*, 1991. 40-42. p. (cap. 6.)

zeddel korábban beköltözött kunok. Másik ellenérvként *Horváth János* a gestában szereplő kun letelepítést nyilvánítja ellentétesnek a *IV. Béla* alatt bekövetkező betelepeléssel, hiszen P. mester művében a felső Tisza-vidék, illetve Dunántúl lesz lakhelyük³⁰, s nem a XIII. századi valóságnak megfelelő Duna-Tisza köze. A Gesta genealógiai vonatkozásai is ellentmondanak az azonosításnak, mert ősi nemzetségeket tüntet fel kumánnak³¹, míg „ennek a fordítottja, hogy ti. igazolhatóan XIII. századi kumán-kunt vetített volna vissza a honfoglalás korában, egyetlen egy esetben sem fordul elő”³². Az anonymusi kumánokat *Horváth János* is a magyarokkal a Kárpát-medencébe érkező kabarokkal véli azonosíthatónak, de a gestában az ország déli területein a beköltözött magyarokkal ellenséges, *Glad* fejedelemmel szövetséges kumán etnikumról³³ ő is bizonyosnak tartja, hogy „azonosak a Fekete-tenger északi partjaitól az Aldunáig tanyázó pogány kunokkal, akik később, IV. Béla uralkodása idején valóban beköltöznek az országba”³⁴. Végül, jórészt 1966-os eredményeire³⁵ építve, kifejti, hogy a „Gestából kirajzolódó társadalmi és politikai helyzet ... minden ponton ellentétben áll az Aranybullából kirajzolódó helyzettel, s így a Gesta az Aranybulla (1222) megjelenése után semmiképpen nem jöhetett létre. Éppen ellenkezőleg: a Gestának az Aranybullát jó néhány évvel megelőző időszakaszban kellett létrejönnie II. András király uralkodásának azon éveiben, amikor még a király ... [új elvek] (nove institutiones) szerint akarta berendezni országának gazdasági rendszerét és társadalmi struktúráját, az ország javainak általános felosztása útján, ahogy azt a Gestában nyomatékos hangsúllyal közölt vérszerződés második pontja kimondja...”³⁶

30 Pl. Bors vezér, uo. 86. p. (cap. 34.)

31 Pl. az Abákat, uo. 84. p. (cap. 32.)

32 *Horváth*, 1974. 96. p.

33 *Silagi*, 1991. 104. p. (cap. 44.)

34 *Horváth*, 1974. 98. p.

35 *Horváth*, 1966. 274-276. p.

36 *Horváth*, 1974. 102. p.; *Silagi*, 1991. 40. p. (cap. 6.): 'Secundus status iuramenti sic fuit, ut quicquid boni per labores eorum acquirere possent, nemo eorum expers fieret'.

Az 1974-es Horváth János-tanulmány tehát több érdekes új argumentumot is felvetett. Fő célja a Karsai Géza-féle, szerzőjelöltre vonatkozó nézetek³⁷ megcáfolása volt, s e részét a dolgozatnak mi már részletesen nem értékeltük, hiszen ezt a Csapodi-historiográfia megtette³⁸. A tanulmány jelentőségét növeli, hogy a Karsai-féle vélemény megsemmisítő bírálatát tartalmazó cikk e századi középletin filológiánk óriásának utolsó, *Anonymussal* foglalkozó megnyilatkozása, eredményeinek újbóli és végleges összefoglalása. Felhívánk arra is a figyelmet, hogy a cikkben Horváth elutasítva az általunk alább ismertetendő Györffy György- és Váczy Péter-féle datálási javaslatokat, már nem „zárta be” szigorú időhatárok közé az anonymusi mű keletkezését (mint ismeretes, 1966-ban ez az intervallum 1215-1217 volt)³⁹, egyértelmű terminus ante quemnek az Aranybulla kiadását tekintette⁴⁰.

Györffy György, aki az 1970-es években is a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének munkatársaként folytatta az Árpád-kori magyar történelemre és történeti földrajzra vonatkozó kutatásait, alapjaiban más képet rajzolt *Anonymus* gestájáról. Erre vonatkozó nézeteit több tanulmányban fejtette ki⁴¹. 1970-ben megjelent dolgozatában Horváth János és Sólyom Károly 1966-ban napvilágot látott cikkei⁴² legnagyobb érdemének azt tekintette, miszerint: „Újabb bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy a Gesta minden szálával a XII-XIII. század fordulójának magyar társadalmához kapcsolódik”⁴³, de a Horváth- és Sólyom-féle

37 Karsai, 1974.

38 Csapodi, 1978. 124-129. p.

39 Horváth, 1966. 276. p. Mivel Péter győri püspök szerzőjelöltségét fenntartani látszott, s a főpapról „utolsó” biztos adatunk az, hogy 1219-ben már más tölti be a győri püspöki tisztséget (uo. 277. p.), Péter valószínűsíthető, a király szentföldi útján bekövetkező halála (1217-1218) a gesta írását mindenképpen az 1210-es évek közepére keltezi.

40 Ld. 36. jegyzetet

41 Györffy, 1965. = Györffy, 1988. 67-100. p.; Györffy, 1970. = Györffy, 1988. 28-52. p.; Györffy, 1975.

42 Horváth, 1966.; Sólyom Károly: Új szempontok az Anonymus-probléma megoldásához. = Irodalomtörténeti Közlemények, 70 (1966) 54-84. p. (A továbbiakban. *Sólyom*, 1966.)

szerezőjelöltet (*Péter* győri püspök) nem fogadta el. Helyette sajátos bizonyítási eljárással, amely jórészt az anonymusi gesta helyismereti térképén általa túltreprezentáltak tartott Óbuda helység ismeretén és egy 1124-es hamis oklevél tanúságán alapult, egy általa létezőnek feltett *Péter* óbudai prépostot azonosított a Névtelen Jegyzővel⁴⁴. Mivel más kombinációk alapján a főpap óbudai működését 1186-1211 közé tette⁴⁵, *Györffy* szerint a gesta keletkezésének is ez lehetett tágabb időhatára. A mű társadalomszemléletét és célzatosságát is másképpen ítélte meg, mint Horváth János⁴⁶; Anonymus szerinte nem a *II. András* királyhoz (1205-1235) köthető reformok propagátora, hanem az „ősi, de genere jogon birtokló rétegé, amely az új rend haszonlesőitől, a nyugatról a királyné kíséretében bejött «zabáló» udvaroncoktól féltette befolyását és birtokait”⁴⁷, s e réteg érdekében fogalmazódtak meg az anonymusi mű pusztaszeri pontjai. A vérszerződés negyedik pontja pedig a keletkezés kronológiai meghatározását segíti, hiszen ez⁴⁸ „állásfoglalás Imre király mellett az ellene törő Endre herceggel szemben”⁴⁹. A gesta más helyén pedig a gyermekként megkoronázott király intézményének történeti kidolgozása (a gyermek *Zolta Árpád* életében való vezérré tétele⁵⁰) keltezi a művet *Imre* király (1196-1204) és *András* herceg viszálykodása, a gyermek *III. László* (1204-1205) megkoronázásának idejére. A fentiekből a tudós szerint nyilvánvaló, hogy csakis *Imre* király híve lehetett a prépost. *Györffy* szerint a későbbiekben *II. András* fia, *Béla* koronázásának (1214) már nem volt jelentősége, és az 1210-es évtized főbb szereplőinek és eseményeinek (pl. *Bánk* bán) teljes hiánya is feltűnő. Véleménye szerint, ha az

43 *Györffy*, 1970. = 1988., 40. p.

44 Uo. 41-46. p. Bővebben ld. jelen dolgozat IV. 1. fejezetét.

45 Uo. 45. p.

46 Uo. 47-48. p.

47 Uo. 47. p.

48 *Silagi*, 1991. 40. p. (cap. 6.): 'Quartus status iuramenti sic fuit, ut si quis de posteris eorum infidelis fieret contra personam ducalem et discordiam faceret inter ducem et cognatos suos, sanguis nocentis fuderetur...'

49 Ld. a 47. jegyzetet.

50 *Silagi*, 1991. 120. p. (cap. 52.)

egész, a szerzőjelöltre vonatkozó elgondolás megalapozott, akkor az *Imre* király által az óbudai prépostságnak adományozott (s *II. András* által uralkodása kezdetén rövid időre visszavett!) Óbuda egyfajta „szerzői honoráriumnak” is tekinthető a szilárdan *Imre*-párti ideológiát tükröző „*Gesta Hungarorum*”-ért⁵¹. Végezetül megállapíthatjuk, hogy *Győrffy György* érvrendszere alapján a gesta elkészülte csakis 1200-1204 közötti időre tehető – bár ő tartózkodott a pontos, évszerinti datálástól –, hiszen a fenti érvelésből következően (propaganda a gyermek *László* királlyá tételéért stb.) mindenképpen *Imre* uralkodásának második felére tehető a keletkezés. Ha a neves kutató gondolatmenete szerint folytatjuk tovább a keltezési kísérletet, a király és *András* herceg közötti viszály kieleződése (1203 októberétől 1204 november végéig, *Imre* király elhunytáig, vagy esetleg 1205 májusáig, a gyermek *III. László* haláláig⁵²) sarkallhatta a meglehetősen sok bizonytalansági tényezővel terhelt azonosítási kísérlet jelöltjét a gesta megírására⁵³.

Az 1970-es évek első felének harmadik datálási elképzelése *Váczy Péter* nevéhez fűződik. Az ELTE nyugalmazott professzora az eddigiektől eltérő jellegű korjelző adatok segítségével hívásával próbálta meg a „*Gesta Hungarorum*” keletkezésének időpontját meghatározni⁵⁴. Elsőként Pannonhalma gestabeli nevét⁵⁵ vizsgálva kísérelte meg az anonymusi munka megírását konkrét időszakaszhoz kötni. A P. mester által használt „*Mons Sancti Martini*” névalakra, amely csak a XIII. században fordul elő oklevelekben, joggal figyelt fel *Váczy*, mint korjelző adata. „Mindössze öt olyan esetről tudunk,” – írja a professzor – „amikor az apátság nevét a gestaíró módjára *Mons Sancti Martini* alakban foglalták írásba. Az öt oklevél

51 Ld. a 46. jegyzetet.

52 A korszak viharos történetére ld. Magyarország története tíz kötetben. Előzmények és a magyar történet 1242-ig. Főszerk.: Székely György. Szerk.: Bartha Antal. I/2. Akadémiai Kiadó. Bp., 1984. (A vonatkozó rész *Kristó Gyula* munkája) 1270-1272. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1984.)

53 Az egészre ld. még *Csapodi*, 1978. 118-119. p.

54 *Váczy Péter*: Anonymus és kora. In: *Középkori kútfontok*, 13-57. p. (A továbbiakban: *Váczy*, 1974.)

55 *Silagi*, 1991. 114. p. (cap. 50.): 'Dux autem Arpad et sui milites sic eundo iuxta Montem Sancti Martini castra metati sunt...'

közül három királyi az 1213., illetve 1223. évből, a másik kettő 1226-ban kelt nádori kiadvány”⁵⁶. Mivel az 1213-ból származó két diploma nem teljesen kifogástalan hitelű, *Váczy Péter* bravúros diplomatikai és szfragsztikai érvekkel valószínűsíti, hogy „a két átiratot nem is fogalmazták 1213 körül, hanem csak 1220 körül”⁵⁷, s minthogy emiatt az 1223-as forrás diplomatikai hitele is megrendül, a „következő korjelző dátum ... 1226”. Az okleveles adatok a Névtelen Jegyző munkáját biztosan datálják 1220-1226 közé, mivel „e sorozatnál Gestánk pannonhalmi adata nem lehet sokkal korábbi, de sokkal későbbi sem, hiszen a sorozat adatai szorososan követik egymást, mindannyi 1220 köré csoportosul”⁵⁸.

Váczy Péter szerint a sajátos Pannonhalma-elnevezés nem az egyetlen korjelző adat a „Gesta Hungarorum”-ban, amely a művet *II. András* korára keltezi. *Anonymus* művében két helyen is előfordul a Fekete-tenger elnevezés⁵⁹, azonban ez a megnevezés „teljességgel ismeretlen nemcsak az ókorban, hanem a középkorban is a XIII. század közepéig, nem fordul elő sem a keleti (mohamedán, görög, szláv), sem a nyugati (latin, újlatin, germán) irodalomban”. *Váczy* szerint ebből az következik, hogy P. mester e földrajzi névvel a „magyar egyház kun missziója révén” találkozhatott, „mely közvetlenül a domonkosok magyarországi betelepülése után, 1220 körül, nagy erővel indult meg”⁶⁰. Az 1220-as évek magyarok és kunok közötti politikai érintkezései szintén valószínűsíthetők, hogy a Fekete-tenger török neve (quara tengiz) ezúton vált ekkorra ismertté Magyarországon.

56 *Váczy*, 1974. 21. p.

57 Uo. 25. p.

58 Uo. 30. p.

59 *Silagi*, 1991. 32. p. (cap. 1.): 'Scythia igitur maxima terra est, que Dentumoger dicitur, versus orientem, finis cuius ab aquilonali parte extenditur usque ad *Nigrum Pontum*.' Uo. 106. p. (cap. 44.): 'Et insuper legatos suos miserunt (sc. Zuard et Cadusa – T. G.), ut eis licentiam daret in Greciam eundi, ut totam Macedoniam sibi subiugarent a Danubio usque ad *Nigrum Mare*.'

60 *Váczy*, 1974. 31. p.

A mű keletkezéséhez a professzor utolsóként a vlachok anonymusi névváltozatát javasolta felhasználni. A gestában több, sokszor vitatott helyen fordul elő ezen nép megnevezése⁶¹, s korjelző abban az értelemben, hogy „kezdetben a latin írásbeliség területén, így nálunk is a név görög formája terjedt el, s idővel váltja ezt le a valachi latinos alak”⁶². Ez a görögös névalak pedig a 'Blac', 'Blach', és okleveleinkben 1222-ben, illetve az 1220-as években végig e formában található, de 1234-ben már 'Walati', 'Walathi' alakban találkozunk vele. *Váczy* szerint „nyilvánvaló tehát, hogy P. magister nem írhatta művét *II. András* halála után. Ebben az esetben ugyanis már nem Blach alakban írta volna le írásban a vlach nevet.”⁶³

Váczy tanulmányát – megjelenésének időpontjából következően – már a Csapodi-kutatástörténet is tárgyalta⁶⁴, de talán nem szükségtelen felhívunk arra a figyelmet, hogy *Váczy Péter* tulajdonképpen nem szűkíti le a gesta keletkezését a Pannonhalma-problémánál felvetett 1220-1226 közötti időre, hiszen a Fekete-tenger név anonymusi használata a fenti érvrendszer szerint leginkább az 1220-as évek végére, míg a vlach-névváriáns akár az 1230-as évek első feléig kitolhatja P. mester munkájának keletkezését.

Iffj. Horváth János 1974-es tanulmányában reflektált *Váczy* – általa valószínűleg még kézirat formájában megismert – dolgozatára. *Horváth* továbbra is fenntartotta azon véleményét, miszerint az Aranybullának az anonymusi munkában található tendenciákkal ellentétes rendelkezései mindenképpen az 1222-es időpont elé datálják a mű keletkezését. A neves filológus szerint a gestában szó sincs békés magyar-kun viszonyról, amely *Váczy* szerint a milkói püspökség alapításában, egyes kun vezetők megkeresztelkedésében öltött volna testet. *Horváth* szerint „a fekete-tengeri délkeleti kumánok Anonymus művében ... a [honfoglaló] magyarok ellen-

61 *Silagi*, 1991. 48. p. (cap. 9.): 'Blachii'; 74. p. (cap. 24.): 'Blachus'; 76. p. (cap. 25.): 'Blasii'; uo. (cap. 26.): 'Blacorum'; 104. p. (cap. 44.): 'Blacorum'.

62 *Váczy*, 1974. 35. p.

63 Uo. 36. p. Az egyszer előforduló 'Blasii' alakváltozatot a franciából átvettnek tartja *Váczy Péter*.

64 *Csapodi*, 1978. 129-131. p.

ségeiként szerepelnek”⁶⁵, s itt a békés kapcsolatok létrejöttét a kunokkal-kumánokkal legfeljebb a térítő püspökség megalapítása utáni időben feltételezhetjük, amely azonban a „Gesta Hungarorum”-ban már nem tükröződik. Vagyis összefoglalóan: „a fekete-tengeri kumánokkal való békés viszony kezdete, az 1225-1228-as évek időköze, Anonymus műve létrejöttének legfeljebb terminus ante quem-je lehetne...”⁶⁶. Határozottan elutasítja a Pannonhalma-névvariáns korjelző szerepét is. A „Pannonhalmára használt mons sancti Martini megjelölés aligha bírhat jelentőséggel, mivel a mons sacer mint Szt. Márton egykori tartózkodási helye már István nagyobb legendájában (c. 8. vö. SRH II. 383.) és az ezt követő Hartvik-féle István király legendában (c. 8. vö. SRH II. 409.) is előfordul” és ez „Anonymusnál mindenképpen korábbi adat”⁶⁷. A fentiek szerint *iff. Horváth János* tehát teljesen elvetette a Váczy-féle kormeghatározási kísérlet minden elemét.

A korszak utolsó, említésre méltó keltezési próbálkozása *Csóka J. Lajos* (1904-1980) nevéhez fűződött. Ő, mint közismert, a Pannonhalmi Szent Benedek Rend tagjaként, a rend levéltárosaként folytatta történetírói tevékenységét⁶⁸, s egyik utolsó szakmai megnyilatkozása is P. mester gestájához fűződött⁶⁹. Munkásságának *Györffy György* által adott értékelésével, miszerint „krónikáink kutatói az érdemes Csóka J. Lajos ... vaskos könyvével alig foglalkoznak, mivel módszere vitatható és eredményeit lokálpatriotizmusa határozza meg”⁷⁰, nagyrészt egyet kell értenünk, de hangsúlyozandó: *Csóka* nem egy műkedvelő történész, hanem komoly és koncepciózus filológus volt, akinek azonban teljesen egyoldalú – Pannonhalma-cen-

65 *Horváth*, 1974. 98. p.

66 Uo. 99. p.

67 Uo. A Szent István legendában szereplő 'in loco, qui Sacer Mons dicitur' szöveget *Váczy Péter* későbbi betoldásnak tartja (*Váczy*, 1974. 14. p.).

68 *Csóka*, 1962., illetve 1976. Itt kell megemlíteni kutatásai monografikus összefoglalását: A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI-XIV. században. Irodalomtörténeti Könyvtár 20. Akadémiai Kiadó-MTA Irodalomtudományi Intézete. Bp., 1967. (A továbbiakban: *Csóka*, 1967.).

69 *Csóka*, 1976.

70 *Györffy*, (1948) 1993. 183. p. 6. jegyzet.

trikus – képe volt középkori történetírásunkról. Az 1970-es évek végén – kissé elbizonytalanodva – már egyedül képviselte a magyar medievisztikában a gestát a XII. század közepére datáló – tehát *Anonymust II. Béla* (1131-1141) jegyzőjének tartó – nézetet. Miután *Csapodi Csaba Csóka* eredményeit részletesen tárgyalta kutatástörténetében⁷¹, illetve mivel a tudós bencés eredményei és keltezése a fentiek értelmében visszhang nélkül maradtak a magyar középkorkutatásban, azokat jelen sorok írója sem kívánja e helyen részletesen ismertetni. Utolsó véleménynyilvánítása azonban álljon itt 1976-ból: „... hogy a [Bele regis notarius] kinek: II. vagy III. Bélának volt-e jegyzője, már nem lehet ... egyértelműen eldönteni. A *Gesta Hungarorum* nyelvezete és stílusa ugyanis sokkal inkább II. Béla jegyzőjére utal, egyes tárgyi vonatkozásai viszont III. Béla korára, illetőleg az azt követő időre engednek következtetni”⁷².

2. A gestát III. Béla kora utánra keltezők kutatásai az elmúlt másfél évtizedben

A fenti fejezetcím kissé félrevezetőnek tűnhet, ugyanis szó szerint értelmezve, a fenti intervallum 1196. április 23-tól, *III. Béla* király halálától⁷³ egészen az általunk kitűzött kutatástörténeti időszak végéig, 1993. december 31-ig terjedhet. A félreértések elkerülése végett leszögezzük, hogy itt azokat a történetírói nézeteket fogjuk bemutatni, amelyek az elmúlt több mint tizenöt évben *Anonymus* „*Gesta Hungarorum*”-ának keletkezését 1196, *III. Béla* király halála és 1241, a tatárjárás bekövetkezése közé keltezték, természetesen különböző történeti-filológiai módszerek segítségével hívásával. Bevezetésképpen megállapíthatjuk, hogy az általunk is

71 *Csapodi*, 1978. 101-107.p., 136-142. p. (ez utóbbi helyen a historiográfus saját megjegyzéseivel)

72 *Csóka*, 1976. 201. p.

73 Magyarország történeti kronológiája (a kezdetektől 1970-ig). Főszerk.: Benda Kálmán. I. A kezdetektől 1526-ig. Szerk.: Solymosi László. Akadémiai Kiadó. Bp., 1981. 124. p. (A továbbiakban: *Mo. tört. kronológiája*)

mérvadónak tartott magyar medievisztikai kutatás az elmúlt korszakban is *III. Béla* kortársának képzelte el a gesta szerzőjét, de továbbra is jelen voltak – ahogy alább mi is beszámolunk róla – a *IV. Béla* kora utáni keletkezést preferáló vélemények.

1979-ben jelent meg a szegedi tudományegyetem folyóiratában az ottani középkori magyar történeti tanszék professzorának, *Kristó Gyulának Anonymussal* foglalkozó tanulmánya⁷⁴. *Kristó* ekkor már másfél évtizede jelentkezett a szaklapokban a magyar őstörténetet, illetve a XI-XIV. század magyar történetét tárgyaló dolgozataival, és munkásságának máig egyik meghatározó vonulatát alkotja a középkori magyar történetírás kutatása. Így mind egyetemi doktori⁷⁵, mind kandidátusi disszertációját⁷⁶ e tárgykörből készítette el. Itt értékelésre kerülő tanulmánya egyfajta összegzése volt *Anonymussal* kapcsolatos nézeteinek, és új szempontokat hozott fel a gesta datálására.

74 Szempontok Anonymus Gestájának megítéléséhez. = Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica (A továbbiakban: AUSZ. AH.), 66 (1979) 45-59. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1979.)

75 Anjou-kori krónikáink. = Századok, 101 (1967) 457-504. p.

76 A történeti és politikai gondolkodás elemeinek fejlődése krónikairódmunkában. Kandidátusi értekezés és tézisei. Bp., 1968. *Kristó* egyéb, 1979-ig megjelent fontosabb, középkori történetírással foglalkozó könyvei, cikkei: Korai levéltári és elbeszélő forrásaink kapcsolatához. = AUSZ. AH., 21 (1966) 1-27. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1966.); Az Exordia Scythica, Regino és a magyar krónikák. = Filológiai Közöny, 16 (1970) 106-115. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1970. /Exordia/); Ősi epikánk és az Árpád-kori íráshagyomány. = Ethnographia, 81 (1970) 113-112. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1970. /Ősi epika/); Anonymus magyarországi írott forrásainak kérdéséhez. = Magyar Könyvszemle, 88 (1972) 166-174. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1972. /Anonymus/); I. István és családja Árpád-kori történetírásunkban. = AUSZ. AH., 40 (1972) 51-74. p.; Kézai Simon és a XIII. század végi köznemesei ideológia néhány vonása. = Irodalomtörténeti Közlemények, 76 (1972) 1-22. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1972. /Kézai/); XI-XIII. századi epikánk és az Árpád-kori írásos hagyomány. = Ethnographia, 83 (1972) 53-70. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1972. /XI-XIII. sz-i epika/); Egy 1235 körüli Gesta Ungarorum körvonalairól. (Riccardus és Albericus tanúsága). In: *Középkori kútfőink*, 229-238. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1974.); Legitimitás és idoneitás. (Adalékok Árpád-kori eszmetörténetünkhöz). = Századok, 108 (1974) 585-621. p.; História és kortörténet a Képes Krónikában. Gyorsuló idő. Magvető Könyvkiadó. Bp., 1977. (A továbbiakban: *Kristó*, 1977.); Rómaiak és vlachok Nyesztornál és Anonymusnál. = Századok, 112 (1978) 623-658. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1978. /Rómaiak/); Volt-e a magyaroknak ősi hun hagyományuk? In: Előmunkálatok a magyarság néprajzához 3. Mítosz és történelem. Szerk.: Hoppál Mihály-Istvánovits Márton. Bp., 1978. 55-64. p. (A továbbiakban: *Kristó*, 1978. /Hun-hagyomány/).

Kristó dolgozatában először a főként *I. Tóth Zoltán* (1911-1956) egykori budapesti történészprofesszor által képviselt interpoláció-elméletet⁷⁷ utasította el, kijelentve, hogy „Anonymus jelenleg ismert gesta-ja egy végtében készült, interpolációktól mentes, az író szándéka szerint teljes, lezárt alkotás. A gesta egy pontjára nézve megállapított keletkezési időpont tehát a gesta egészére nézve érvényes”⁷⁸. A szegedi professzor szerint a gestában található, húsznál is több, a mű keletkezési idejét jelentő jelenre való utalás közül három látszik „kronológiailag használhatónak”.

Az első egy negatív jellegű időrendi érv, amely az anonymusi munka 50. fejezetében olvasható egyik passzusra vonatkozik. *Kristó* azt a már sokat vitatott, és az általunk historiográfiai szempontból vizsgált periódusban is többször előtérbe került fejezetet nyilvánítja a datálás szempontjából értéktelennek, amelyben a honfoglaló magyaroknak a murai karantánok elleni betöréseiről, azon területnek a gesta írásáig, mint jelenig való bírásáról⁷⁹ olvashatunk. Ahogy áttekintésében *Kristó* is megállapítja, e rész főleg a „Gesta Hungarorum” II. *Béla* kora utáni keletkezését vallók érvelésében játszott komoly szerepet a XIX. században, hiszen II. *Géza* (1141-1162), azaz éppen II. *Béla* közvetlen utódának uralkodása idején foglalt *Pettaui Frigyes* területeket a Muraköz mellett. A múlt század végén azonban a magyar medievisztikai kutatás kiderítette, hogy *Anonymus* a „murai karantánok” népnevét *Regino* prümi apát, X. századi történetíró munkájából vette át⁸⁰, alaposan elrontva

77 *Inokai Tóth Zoltán*: Tuhutum és Gelou. Hagyomány és történeti hitelesség Anonymus művében. = Századok, 79-80 (1945-1946) 21-84. p. (A továbbiakban: *I. Tóth*, 1945-46.); különösen: 26-33. p. Itt *I. Tóth* a gesta 24-27., illetve kisebb mértékben a 21-23. fejezetéről véli úgy, hogy a gesta szövegállagának későbbi, bár stíluskritikai megfontolások alapján a mű szerzőjétől származó része.

78 *Kristó*, 1979. 46. p.

79 *Silagi*, 1991. 114. p. (cap. 50.): 'Sed et Carinthinorum Moroenensium fines crebris incurisibus irripuerunt (sc. dux Arpad et sui milites – T. G.) , quorum multa milia hominum in ore gladii occiderunt, presidia subverterunt et regiones eorum possiderunt, et usque in hodiernum diem adiuvante domino potenter et pacifice posteritas eorum detinet.'

80 A történetíró adatát a 889-es évhez ld. Reginonis abbatiss Prumiensis Chronicon cum continuatione Treverensi. Hg. Friedrich Kurze. MGH SS rerum Germanicarum in usum

forrása eredeti szövegét, s így a morvák *Regino* által említett nevét – miután ezt *Anonymus* már valószínűleg nem ismerte – a Mura folyóra értelmezte. *Reginonak*, mint forrásnak a megtalálása jórészt a történeti hitelt vette el *Anonymus* tudósításától, s a további kutatók (így *Pauler Gyula* is) további érveket hoztak fel a hely XII. századra vonatkozó forrásértéke ellen (miszerint a tudósítás nem *II. Béla* kora melletti, hanem éppenséggel *IV. Béla* időszaka elleni érv a *Karinthia*, és nem a XIII. században az e területre használatos *Styria* elnevezés használata miatt stb.). *Kristó* szerint problematikus az anonymusi fejezet jelenre való utalása a területek birtoklása kapcsán, hiszen Stájerország éppen *IV. Béla* uralkodása idején (1254) jutott magyar kézre. *Kristó* határozottan visszautasítja a *IV. Béla* korára való kelteezést, bár megállapítja, hogy két utolsó *Béla* királyunk kora közötti érvelésben „sokkal nehezebb ... perdöntő bizonyítékokat III. Béla kora javára felsorakoztatni (mint *II. és III. Béla* idejének összehasonlításakor – T. G.), s ha az ilyennek tűnő érvek sorában inkább a bizonyító eljárásban nem teljes értékű negatívumok dominálnak is (hogy ti. nincs kétségtelen nyoma a gestában sem a tatárjárásnak, sem *IV. Béla* uralkodása sajátos problematikájának), mégis számos pozitív argumentum vall ebben az összevetésben III. Béla mellett: a – jól kidolgozott – terminológiai megfelelések mellett a III. Béla uralkodása körüli idők tükröződése *Anonymus* gestájában”⁸¹. A „murai karantánok”-at említő helyre vonatkozólag így *Kristó* a korábbi érvek mellé harmadikként a „jelen időre történő indokolatlan és megtévesztő utalást” állítja, s fosztja meg így korjelző szerepétől⁸².

Anonymus következő, *Kristó Gyula* által korjelzőnek tartott adata a gesta 1. fejezetében található, ahol arról olvashatunk, hogy *Attila* magának a Duna mellett, a hévizek fölött állított királyi székhelyet, s „ezt magyar nyelven most Budavárnak mondják, a németek pedig Ecilburgnak hívják” (*Pais Dezső* ford.)⁸³. Óbudát *Attila*

scholarum 50. 132. p.: 'Caranthanorum, Marahensium ac Vulgarum fines crebris incursionum infestationibus irrumpunt'.

81 *Kristó*, 1979. 46-47. p.

82 Uo. 47-49. p. Idézet: 48. p.

83 *Silagi*, 1991. 32. p. (cap. 1.): '...rex Athila ... regalem sibi locum constituit iuxta Danubium

várával (Ecilburggal) német és osztrák szerzők azonosították először, mégpedig az 1189-ben (a harmadik keresztes hadjárat idején) Magyarországon is megforduló *Lübecki Arnold* és az ún. *Anspertus*. Ez az időpont terminus post quem az Ecilburg elnevezésre, s így Magyarországon való ismertté válását is csak ezutánra tehetjük. *Kristó* professzor tehát joggal állíthatja, hogy a „névtelen jegyző II. Béla jegyzőjeként nem jegyezhetné volna le gestájában Óbuda német nevét”⁸⁴.

Harmadik, biztosnak tartott kormeghatározó elemet a „Gesta Hungarorum” 9. fejezetében mutatott ki a szegedi professzor. A múltban, és a cikk 1979-es megjelenése óta is többször vitatott rész így hangzik: „Attila király halála után a rómaiak Pannónia földjét legelőknak hívták azért, mivel nyájaik Pannónia földjén legeltek. És joggal mondhatták Pannónia földjéről, hogy az a rómaiak legelője, hiszen éppen most is a rómaiak legelnek Magyarország javaiból” (*Pais Dezső ford.*)⁸⁵. *Kristó* röviden bemutatja az e részeket eddig magyarázni kívánó történetírói véleményeket. A „rómaiak”-on eddig már értettek 1147-ben Magyarországon járt német kereszteseket, a római pápaság képviselőit, és a király környezetébe jutó, eredetileg királynéi kíséretet alkotó, nagy birtokadományokban részesülő, 1200 körül nyugatról beköltöző lovagokat. Ez utóbbi nézetet *Györffy György* képviselte⁸⁶, s miután *Györffy* – mint fentebb is láthattuk – az *Imre* király kori gestakeletkezést vallja, *Kristó* szerint nála „III. Béla antiochiai és francia, továbbá *Imre* aragóniai feleségével bejött lovagokra kellene gondolnunk”. Ez viszont lehetetlen, hiszen ezek neve a magyarországi latinságban ’Latinus, Gallicus’ volt, s nem ’Romanus’. *Kristó* szerint – s ezt már korábban kifejtette⁸⁷ – a ’Romani’-n

super Calidas Aquas et omnia antiqua opera, que ibi invenit, renovari precipit et in circuitu muro fortissimo edificavit, que per linguam Hungaricam dicitur nunc Buduvar et a Theonicis Ecilburgu vocatur.’

84 *Kristó*, 1979. 49-50. p. Idézet: 50. p.

85 *Silagi*, 1991. 48. p. (cap. 9.): ‘... post mortem Athile regis terram Pannonie Romani dicebant pascua eo, quod greges eorum in terra Pannonie pascebentur. Et iure terra Pannonie pascua Romanorum esse dicebatur, nam et modo Romani pascentur de bonis Pannonie.’

86 *Györffy*, 1965. = 1988. 80. p.

87 *Kristó*, 1978. (Rómaiak) 631-632. p.

német-római birodalmi alattvalót kell értenünk, s ha a királyné kíséretében bejött lovagokra vonatkozó teóriát elfogadjuk, akkor „a számba jöhető időszak (II. Béla tág értelemben vett kora) királynéi közül egyedül II. András feleségére, Gertrúdra illik e minősítés”. Az *Andechs-Meráni* hercegi házból származó későbbi királyné 1200 körül lett *András* herceg felesége, de befolyása csak férje trónralépte után, 1205-től vált jelentőssé. Közismert családja iránti kedvezése; öccse, *Bertold*, aki aquilejai pátriárkaként halt meg a század közepén, 1206-tól az ország második egyházmegyéjének irányítója volt kalocsai érsekként, de több más testvére is töltött különböző okokból hosszabb-rövidebb időt Magyarországon. Nemcsak ők, de más „merániak” is (pl. a szepesi prépost) komoly birtokadományokat kaptak. Németek iránti bőkezűségét egy irányában kevés negatív elfogultsággal vádolható német krónikás is dicsérte⁸⁸. Tehát *Anonymus* műve 9. fejezetében tett utalása valószínűleg *Gertrúd* királynéi működésére vonatkozik. A korszak 1213. szeptember 28-án, a *Gertrúd* elleni halálos merénnyel zárult le⁸⁹, tehát *Kristó* szerint a gesta megírásának terminus ante quem-je is ez lehet. *Kristó* kísérletet tesz az anonymusi mű feltételezett keletkezési idejének szűkítésére is. Elfogadja *ifj. Horváth János*nak azon eredményeit, amelyek a „Gesta Hungarorum” célzatossága és *II. András* „új berendezkedés”-e közötti párhuzamokat bizonyítják, viszont elveti a gesta 1215-1217 közötti időszakaszra való keltezését. Miután a „meráni” korszak terminus post quem-je 1205, a ’nove institutiones’ politikájának kiteljesedése 1208-1209, a királynéi befolyás tetőpontja 1208-1211 (hiszen *Gertrúdnak* ekkor összesen három testvére tartózkodott Magyarországon); így *Kristó Gyula* szerint „nagy valószínűséggel állítható tehát, hogy a gesta 1210 táján készült, s az 1208/9-1213 közti fél évtized terméke”⁹⁰.

88 A korszak történetére összefoglalóan ld. *Kristó*, 1984, 1280-1287. p.

89 *Mo. tört. kronológiája*, 131. p.

90 *Kristó*, 1979. 50-53. p. Idézet: 51., 53. p. Ugyanezen eredmények rövid összefoglalása: Ki volt és mikor élt Anonymus? = *História*, 1 (1979/2.) 14-16. p.

Közel másfél évtizeddel első, *Anonymusszal* kapcsolatos megnyilatkozása után *Sólyom Károly* is újabb cikkben fejtette ki nézeteit⁹¹. *Sólyom* talán az egyetlen „szakmán kívüli” kutató (hiszen évtizedekig a váci gimnázium matematika-tanáraként működött), aki a XX. században maradandó feltevésekkel gazdagította az Anonymus-kérdést, s 1966-os tanulmánya egyenrangú érvekkel támogatta meg *iff. Horváth János* szerzőjelöltjének személyét (*Péter* győri püspök). Miután újból csak 1979-ben nyilatkozott meg a kérdésben, korábbi eredményeinek is e helyen kell rövid összefoglalását adnunk.

Sólyom 1966-ban – s erre nem mindig figyelt fel a későbbi kutatás – a gesta megírásának időpontját tekintve más álláspontot foglalt el, mint a nagy tanulmányát vele egyazon folyóirat-számban publikáló *iff. Horváth János*⁹². *Sólyom Károly* már dolgozatának első oldalán kifejtette, hogy „Szilágyi Loránd annyira meggyőző érvekkel mutatta ki, hogy a Gesta megírásának 1196 és 1203 közé kellett esnie, hogy ma már ebben komolyan kételkedni alig lehet”⁹³. Azonban dolgozata további részében – főként jelöltjének, *Péter* győri püspöknek az életpályájából következőleg – tovább szűkítette ezt az intervallumot. Mivel feltételezte, hogy „Anonymus (azaz *Péter* – T. G.) tagja volt – természetesen még mint fiatal klerikus – annak a küldöttségnek, amely 1197-ben vagy 1198-ban Aragóniában járt, s Konstanciát (Imre király aragón származású feleségét – T. G.) Magyarországra hozta”, illetve ebből arra következtetett, hogy ekkor volt lehetősége megismerkedni az ottani krónikás irodalommal⁹⁴, *Péter* püspök életrajzi adatainak összeállításánál a gesta megírását szerzőjelöltjének fentebbi utazása és királyi kancellári működése, vagyis 1198-1202 közé datálta. Azaz ő *Horváth* keltezésénél közel két évtizeddel korábbra tette P. mester munkájának keletkezését, és a később publikált Györfly-tanulmá-

91 *Sólyom Károly*: Megjegyzések Györfly György két Anonymus-tanulmányához. = Irodalomtörténeti Közlemények, 83 (1979) 187-194. p. (A továbbiakban: *Sólyom*, 1979.)

92 *Horváth*, 1966.

93 *Sólyom*, 1966. 54. p.

94 Uo., 70. p. A spanyol-aragón krónikák felhasználását a „Gesta Hungarorum”-ban *Györfly János* mutatta ki (*Györfly*, 1948. 90-96. p.).

nyok datálásától is eltért. A kutató *Imre* király urakodásának első felét tette meg az anonymusi mű születési idejéül. *Sólyom* 1979-es cikke épp *Györffy Györggyel* vitatkozik, főként az eltérő szerzőjelöltek tekintetében, és itt újból fentebbi nézetét ismétli meg, kifejtve, hogy *Péter* nem győri püspökként foglalkozott irodalommal, és „1215 körül aligha írhatta meg a Gestát”⁹⁵.

1984-ben jelent meg az elmúlt korszak hivatalos, „akadémiai” Magyarország-történetének első része két kötetben. A történészek, egyetemi hallgatók által csak „tízkötetes”-ként emlegetett Magyarország-történet e kötetének megírását még az 1970-es években kezdték meg a kijelölt szerzők, így többek között *Györffy György* és *Kristó Gyula*. A könyvnek sajátos színt kölcsönöz, hogy a honfoglalástól *Kálmán* király (1095-1116) uralkodásának végéig *Györffy* foglalta össze a magyar történetet, az ezt követő időszakot (a tatárjárásig) pedig a vele számos történeti kérdésben vitát folytató *Kristó Gyula* írta meg. A „Gesta Hungarorum”-mal kapcsolatos véleményeket így *Kristó Gyula* foglalta össze.

A professzor e helyen is az 1979-es tanulmányban kifejtetteket tette közzé. Így *Gertrúd* történetének tárgyalásakor már *Anonymust* is forrásnak tünteti fel a meráni németek, azaz a „rómaiak” magyarországi garázdálkodása kapcsán⁹⁶, s más helyen a mű keletkezését továbbra is az 1210-es évekre teszi. Korjelző érvei mellé azonban újat is állít. *Kristó* szerint „Árpád vezér feltűnően hasonlít II. Endrére”⁹⁷. *Anonymus* híres lakomajelenetének ábrázolásában, ahol *Árpád Attila* városában nemeseivel, szerviensekkel és parasztokkal mulatozik, regösöket hallgat, tornajátékot néz húsz napon át, és a vele együtt szórakozóknak nagy birtokokat adományoz⁹⁸, és más

95 *Sólyom*, 1979. 191. p.

96 *Kristó*, 1984. 1265. p.

97 Uo. 1295. p.

98 *Silagi*, 1991. 108-109. p. (cap. 46.): '... dux Arpad et omnes sui primates cum omnibus militibus Hungarie intraverunt in civitatem Atthile regis ... Et epulabantur cotidie cum gaudio magno in palatio Atthile regis collateraliter sedendo, et omnes simphonias atque dulces sonos cythararum et fistularum cum omnibus cantibus ioculatorum habebant ante se. Fercula, pocula portabantur duci et nobilebus in vasis aureis, servientibus et rusticis in vasis argenteis, quia omnia bona aliorum regnorum circumiacentium dederat deus in manus eorum, et vivebant

anonymusi helyeknél, ahol *Árpád* lakomáiról, vég nélküli ajándékozásáról, vagy akár vármegye eladományozásáról olvashatunk, *Kristó* szerint az „új berendezkedés politikájának bűvkörében élő, a birtokokat két kézzel szóró II. Endre alakja nyert megörökítést *Árpád* vezérben... Így vált (Anonymus műve – T. G.) a honfoglalás regényes gestájából az 1210 körüli évek adományait történetileg igazoló kulcsregényé”⁹⁹.

Ugyanezen évben (1984) újabb *Anonymus*-tanulmánnyal jelentkezett *Györffy György*. A professzor a magyar középkorkutatók színe-javát felvonultató, „Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról” c. gyűjteményes kötetben fejtette ki a gestaíró társadalomszemléletére vonatkozó gondolatait, és reflektált *iff. Horváth János* és *Váczy Péter* egyes nézeteire is¹⁰⁰.

A munka megírásának időpontját továbbra is az *Imre*-korra tette, de – jelen sorok írójának legalábbis úgy tűnik – némi következetlenséggel először leszögezi, hogy a Szilágyi Loránd-féle javaslat, az 1196-1203 közötti gestakeletkezés „ma is érvényesnek tekinthető”, főként a vérszerződés negyedik pontja, és az annak mintát adó *Imre-András* párharc, illetve a gyermek *László* megkoronázása okán. Néhány sorral később azonban *Györffy* már úgy gondolja, hogy „a mű befejezése Imre 1204. évi és III. László 1205. évi halálát alig léphette túl, ha éppen nem e halálesetek készítették a szerzőt művének a tervezettnél hamarábbi befejezésére”. Ez utóbbi következtetés már 1970-es tanulmánya alapján is levonható volt. Az azóta felmerült

large ac splendide cum omnibus hospitibus ad se venientibus. Et hospitibus secum commorantibus dux Arpad terras et possessiones magnas dabat, et hoc audito multi hospitem confluebant ad eum et ovanter morabantur cum eo. Tunc dux Arpad et sui propter leticiam permanserunt in civitate Athhile regis per XXⁱⁱ dies, et omnes milites Hungarie ante presentiam ducis fere cottidie super dextrarios suos sedendo cum clipeis et lanceis maximum tournamentum faciebant, et alii iuvenes more paganismo cum arcubus et sagittis ludebant. Unde dux Arpad valde letus factus est, et omnibus militibus suis diversa donaria tam in auro quam in argento cum ceteris possessionibus donavit.’

99 *Kristó*, 1984. 1297-1298. p. Idézetek: uo.

100 Anonymus társadalmi szemlélete. In: *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk.: Székely György. *Memoria Saeculorum Hungariae* 4. Akadémiai Kiadó. Bp., 1984. (A továbbiakban: *Eszmetörténeti tanulmányok*) 71-79. p. (A továbbiakban: *Györffy*, 1984.) = *Györffy*, 1988. 53-65. p.

ellenkező véleményekről pedig a következőket írja: „... cáfolhatók azok az újabb nézetek is, amelyek szerint a gesta II. Endre uralkodása elején vagy később készült volna; az említett politikai utalások harmonikusan illeszkednek Imre korának történetébe, míg Endréével nehezen egyeztethetők össze, s a felhozott helynév összevetéseknek sincs egyértelmű kronológiai értéke”¹⁰¹. Györffy az ezen idézett paszuszhoz tartozó lábjegyzetben fejt ki bővebben fenti gondolatait.

Ifj. Horváth Jánossal szemben újból az ItK-ban képviselt 1970-es téziseket hozta fel (a vérszerződés pontjainak szankciói a szerző Imre melletti kiállítását bizonyítják, és a gestabeli Zolta- és Taksony-féle gyermekkori fejedelemmé tétel is csak Imre korának problematikájával egyezik). Fontosabb érvnek tűnik azon további gondolata, hogy a II. András-kori comitatus eladományozásokból nem vezethetők le a Névtelen Jegyző által ábrázolt, Árpád bőkezűségét bizonyító vár- és vármegye-eladományozások. „Mivel a szóban forgó vezérek utódai Anonymus korában is birtokolták a mondott vármegyék jelentős részét” – írja Györffy György – „itt világosan nemzetségi hagyomány bedolgozásáról van szó, nem pedig a II. Endre kori adományok visszavetítéséről”. Újnonnan elutasítva Horváthnak a „Középkori kútfontok”-kötetben felhozott András-kori vármegye-eladományozási érvét, Györffy úgy véli, II. András korában legfeljebb kis ispánságokat, és nem ősi vármegyéket adományoztak el, és csak erre vonatkoztatható az Aranybullában szereplő korlátozás¹⁰²!

A továbbiakban pedig Váczy Péter két korjelző adatának helyességét vitatta. Az általunk fentebb ismertetett, szintén az 1974-es tanulmánykötetben megjelent Váczy-dolgozat első kronológiailag hasznosíthatónak gondolt érve, mint láttuk, Pannonhalma egyik latin elnevezésének gestabeli és oklevél-beli előfordulásának időbeli egybeesése volt, és így a 'Mons Sancti Martini' megnevezés az 1220-as évekre keltezné P. mester munkáját. Györffy György szerint „Anonymus mindig tudatában van annak, hogy ő Árpád és a vezérek koráról ír, amikor a keresztény

101 Györffy, 1984. = 1988. 58-59. p. Idézetek: 59. p.

102 Uo. 64. p. 38. jegyzet

intézmények még nem voltak, s így monostorhely XII. századi megnevezésével... nem is illetheti a helyet”. Azt pedig jogosnak érezhette a gestaíró, hogy a XII. században élő, az ókori *Szent Márton*nal összekapcsolt hagyományos elnevezéssel hozza összefüggésbe a hegy (!) nevét. Végül megállapítja, hogy itt megint német elnevezés (Martinsberg) latinosításáról van szó, mint Etzelburg esetében. A Fekete-tenger név korjelző szerepéről pedig *Györffy* találóan állapítja meg, hogy nemcsak a XIII. század eleji kun-magyar érintkezések idején, hanem már más török nyelvű népelemekkel (kazárok, kabarok, úzok, besenyők) való kapcsolatok útján is megismerhették a nevet, és Magyarországon az 1220-as évek vége előtt is ismeretes lehetett¹⁰³. Feltűnő, hogy a tudós 1984-ben részletesen nem reflektált *Kristó Gyula* 1979-es – részben vele is vitatkozó – datálási kísérletére. *Györffy* – mint már láthatuk – 1988-ban egy kötetben adta ki *Anonymus*-tanulmányait, és a gyűjteményes munkában a gestakeletkezés idejére nézve a fent ismertetett cikkben kifejtettek ismételte meg.

III. Béla korára mutatnak az 1990-es évek elején Németországban megjelenő, *Anonymussal* kapcsolatos munkák keletkezési idővel kapcsolatos megnyilatkozásai is. *Gabriel Silagi*, a *Monumenta Germaniae Historica* munkatársa általunk is idézett latin-német szövegkiadásának előszavában és kommentárjában is e korszak mellett foglalt állást. A rövid bevezetőben említi meg, hogy a szerző valamelyik *Béla* magyar uralkodó jegyzője volt, valószínűsíthetően *III. Béláé*, és a mű 1200 körül keletkezhetett. Az emellett érveket meghatározónak tartja *Silagi*, de szerinte nem kétséges, hogy *Anonymus* művéről a magyar mediavisztikai kutatásban a vita még sokáig fog folyni¹⁰⁴. A jegyzetekben a szövegkiadó kifejti, hogy *Szilágyi Loránd* kutatásai óta, azaz több mint ötven éve a „Gesta Hungarorum”-ot szinte biztosan *III. Béla* kora utánra datálják a magyar középkor kutatói. Szűkebb időhatárnak, valószínűleg a fentebb ismertetett, főként *Györffy*, *Horváth* és *Kristó* nevével fémjelzett keltezési kísérletek egyfajta „contaminatio”-jaként, a *III. Béla* halála

103 Uo. 64-65. p. 39. jegyzet. Idézet: 65. p.

104 *Silagi*, 1991. 1-2. p.

(1196) és az Aranybulla (1222) közötti időszakaszt adja meg, s utal arra, hogy ez az anonymusi műből kiértékelhető, az adott kor történetére, politikai tendenciáira vonatkozó utalásokból is kiderül¹⁰⁵.

Szovák Kornél, a „Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae” szerkesztőségének munkatársa 1991-ben az Ungarn-Jahrbuch hasábjain tette közzé egy régi-új gestaszerzőt (*Pál* erdélyi püspököt) valószínűsítő tanulmányát¹⁰⁶. A középkori latin filológia, diplomatika és egyháztörténet eredményeit felhasználó kiváló dolgozat érvrendszerét később tárgyaljuk részletesebben, de a gesta keletkezési idejére adott javaslatának megismeréséhez röviden ismertetnünk kell gondolatmenetét. A szerzőjelölt, *Pál* 1177-ben mint királyi notarius állított ki egy oklevelet, amelyben, illetve a gesta egy helyén azonos, ritka határozószópár szerepel. Ez *Szovák* fő érve *Pál* szerzősége mellett. 1181-ben e királyi jegyző állította ki a magyar udvari írásbeliség története szempontjából oly fontos *Froa*-oklevelet¹⁰⁷ (ekkor már erdélyi püspök volt), s utoljára 1188-ban szerepel forrásainkban (már mint választott kalocsai érsek). Mivel 1192 után már más állt a kalocsai főegyház élén, a magyarországi kutatás *Pálnak* a két fenti időpont között bekövetkező halálát feltételezte. Ezért *III. Béla* királyunk egyetlen P. betűvel kezdődő nevű notariususa már hamar kiesett az *Anonymus*-jelöltek közül, hiszen így nem nevezhette volna magát egy néhai *Béla* király jegyzőjének¹⁰⁸. *Szovák* szerint viszont a források hallgatásából nem következik feltétlenül *Pál* halála. Ami pedig ebből kifolyólag a „Gesta Hungarorum” keletkezési idejét érinti, a kutató szerint az adverbiumpár-egyezés miatt az anonymusi mű egy részének 1181 előtt már feltételezhetően készen kellett lennie, míg a Prologus lényegesen később, *III. Béla* halála után íródott. Tehát a gesta megközelítőleg húsz év alatt keletkezhetett, s az ellenérv – ti. a mű stilisztikai egysége –

105 Uo. 135-136. p. 4. jegyzet.

106 „Wer war der anonyme Notar?” (Zur Bestimmung des Verfassers der Gesta Ungarorum). In: Ungarn-Jahrbuch, 19 (1991) 1-16. p. (A továbbiakban: *Szovák*, 1991.)

107 *Szentpétery Imre*: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. 1001-1270. MTA. Bp., 1923. (A továbbiakban: *Reg. Arp.*) nr. 130.

108 Ld. 22. jegyzet.

sem áll, mivel ugyanazon szerző írói stílusának nem kell ennyi idő alatt sem megváltoznia. A hosszú keletkezési idő pedig megmagyarázná Anonymus munkájának számos következtetlenségét és ellentmondását is¹⁰⁹.

Az eddig ismertetésre kerülő vélemények P. mester munkáját egészen eltérő módon datálták. A gestakeletkezés alsó határa 1181 (*Szovák*), felső határa pedig az 1230-as évek eleje (*Váczy*) volt, de az eltérő nézetek képviselői is nagyjából *III. Béla* királyunk és egymással a trónért hosszú küzdelmet folytató két fia, későbbi uralkodóink, *Imre* és *András* időszakának számos kortörténeti utalását azonosították a Névtelen Jegyző munkájában. A következő ismertetendő tanulmány azonban már egy más korszak, *IV. Béla* (1235-1270) uralkodása első éveinek hatását vélte felismerni a gestában.

Harmatta János akadémikus, az ELTE indoeurópai nyelvtudományi tanszékének professzora 1977-ben tette közzé *Anonymussal* foglalkozó, *Györffy György*-nek ajánlott tanulmányát¹¹⁰. A nyelvészprofesszor cikkében főként P. mester őshaza-képével és forrásaival foglalkozva javasol új datálási lehetőséget. Régóta ismeretes, hogy *Anonymus*nál két eltérő Szkítia-ábrázolással találkozunk. *Harmatta* véleménye szerint a gesta 1. fejezetében „lényegében a klasszikus görög írók Skythiája jelenik meg, amely a Thanais-Dontól nyugatra és az Azóvi- valamint a Fekete-tengertől északra terült el, az a Scythia viszont melyből a magyarok a 7. fejezet szerint kijöttek, «igen sok napi» járásra keletre feküdt az Etil-Volga folyótól és messze északon helyezkedett el, ha a magyarok onnan «nyugat felé» kijőve végül is Susdal területére értek”, azaz *Anonymus* elődeinket „a Volgai Bolgária vagy Baskiria területére helyezett Scythiából vándoroltatta ki”¹¹¹. Számos őstörténeti és történeti földrajzi feltevés részletes ismertetése kellene ahhoz, hogy a fent idézett

109 *Szovák*, 1991. 10-11., 16. p.

110 Anonymus a magyarok kijöveteléről. = *Antik Tanulmányok*, 24 (1977) 206-220. p. (franciául: *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 27 /1979/ 285-303. p.) (A továbbiakban: *Harmatta*, 1977.)

111 Uo. 206-207. p. Idézet: 206. p. Anonymus két, egymástól eltérő őshaza-leírása: *Silagi*, 1991. 32. p. (cap. 1.) és 42. p. (cap. 7.).

passzus összes fogalmát tisztázassuk valamennyire, de erre itt nem kínálkozik tér. A lényegi pont, amelyre a figyelmet mindenképpen fel kell hívni, hogy a két őshaza-kép földrajzilag tökéletes ellentétben áll egymással. Ezt az ellentmondást a középkori magyar történetírás más, későbbi képviselői (*Kézai Simon*, a XIV. századi krónikaszerkesztmény írója) is felismerték, s több-kevesebb sikerrel megpróbálták korigálni a fiktív tájakkal, földrajzi képződményekkel egyébként is túlterhelte Szkitia-ábrázolást¹¹². A magyar őshazát középkori krónikásaink egymás munkáiból mérítve, de elsősorban nyugati történetíró elődök alapján ábrázolták – *Anonymus*nál ez a XI. században keletkezett ősgesta folytatását, *Regino* apát évkönyvét, a II. századi *Iustinus* művének Exordia Scythica c. kivonatát stb. jelenti¹¹³ –, s ez a Nyugaton „kiokoskodott” geográfiai kép a valóságtól sok mindenben eltért. A középkori őstörténeti földrajzi ábrázolásnak ez a „tudós” tradíció volt az egyik alkotórésze, míg másfelől a szóbeli hagyomány is őrzött a magyarság koratörténetére vonatkozó valós elemeket. *Harmatta* elutasítja az anonymusi mű kapcsolatba hozását a Julianus-útról (1235-1237) beszámoló Riccardus-féle jelentésben¹¹⁴ szereplő „Gesta Hungarorum”-mal. P. mester e forrástól eltérően, amely *Iustinust* használta fel Szkitia-leírásánál, annak a földrajzi valósághoz inkább közelítő Exordia Scythica c. kivonatát használta – mint fentebb említettük –, de azon is végrehajtott fontos változtatásokat. Ezek közül a gesta datálási kísérlete szempontjából legfontosabb módosítás, hogy elhagyta a tudós leírás Szkitiáját északról határoló ’montes Riphei’-t. A professzor szerint *Anonymus* fentebb vázolt két Szkitia-leírása nála nem két különálló terület megkülönböztetését szolgálta. Célja nem az volt, hogy a korabeli olvasóban két, egymástól különböző földrajzi egység képzetét keltse a

112 *Scriptores Rerum Hungaricarum. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. I-II. Budapestini, 1937-1938. (A továbbiakban: SRH). I. 145-146., 164-165., 252-254. p.*

113 *Ld. pl. Szilágyi Loránd: P. magister forrásai és módszere. = Magyar Nyelv, 43 (1947) 117-127., 193-200., 246-253. p. (A továbbiakban: Szilágyi, 1947.); Kristó, 1970. (Exordia)(a korábbi irodalom itt található meg) stb. Bővebben ld. jelen munka V. 2. fejezetét.*

114 *Relatio Fratris Ricardi: SRH II. 529-542. p. Magyar fordítása Györffy Györgytől in: Julianus barát és Napkelet felfedezése. Magyar ritkaságok. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp., 1986. 61-70. p. A Riccardusnál említett gesta kérdését ld. Kristó, 1974.*

Tanais-Don vidéke és az a hely, ahonnan a magyarok kijövele megtörtént. Ez csak a modern térképi megjelenítésnél – már amennyiben ezeket a képzelt tájakat ábrázolni lehet – lesz nyilvánvalóvá! Miután Anonymus elhagyta a 'Montes Riphei'-t, mint Szkítia északi határát, már nem volt akadálya, hogy az eredeti magyar hagyományban őshazának tekintett Tanais-Don vidékének (Dentümoger) őshaza-jellegét megtartva a tőle már földrajzi tényezőkkel el nem határolt, a Volgától keletre fekvő Bolgárországot tegye meg a honfoglaló magyarok vándorlásának kiinduló pontjává. Miután *Harmatta János* elveti *Györffy György*, *ifj. Horváth János* és *Karsai Géza*¹¹⁵ nézeteit azzal kapcsolatban, hogy *Anonymus* honnan ismerhette a magyarokkal kapcsolatban a Volgai Bolgárországot, a gesta datálása szempontjából fontos megállapítást tesz. Véleménye szerint „P. mesternek a magyarok kijöveleire vonatkozó elgondolását kielégítően megmagyarázni másképpen nem lehet, csak ha feltesszük, hogy tudomása volt a Julianus által a Volga mellett megtalált pogány magyarokról... Nyilvánvaló ugyanis, hogy egyébként műveltsége és tudományos igénye mindenképpen a korábbi gesta őshaza-elgondolását fogadtatta volna el vele, amely megfelelt kora tudós szemléletének. Ezt csak olyan friss ismeretelmény befolyásolhatta, mint amilyen Julianus útjáról hozott hírianyaga és a pogány magyarok megtalálása volt”¹¹⁶. *Harmatta* szerint ez kronológiailag annyit jelent, hogy *Anonymus* „munkájának a magyarok kijöveleiről szóló részét csak Julianus első útjáról való visszatérése után 1237-ben írhatta. Ebből nem következik, hogy műve koncepcióját és szemléletét nem alakította ki még az Aranybulla kiadása előtt s nem írhatta meg műve nagy részét még korábban. Lehet, hogy a magyarok kijöveleiről szóló rész már a kész mű átdolgozásával jött létre”¹¹⁷.

115 *Györffy*, (1948) 1993. 60-61. p.; *Horváth*, 1974. 86-95. p.; *Karsai*, 1974. 48-54. p.

116 *Harmatta*, 1977. 219. p.

117 Uo. 220. p.

Bár *Harmatta János* nem az egész munkát tekinti az 1230-as évek végén keletkezettnek, keltezési javaslata teljesen elüt az eddig ismertetett véleményektől, s így az 1970-1990-es évek kutatásának másik vonulatához, a gestát *IV. Béla* kora utánra datálók nézeteihez szolgál egyfajta átvezetésül.

3. A gestát *IV. Béla* kora utánra keltezők kutatásai az elmúlt másfél évtizedben

A *III. Béla* kora utánra keltezők nézeteit ismertető fentebbi kutatástörténeti összefoglaló – legalábbis reményeink szerint – érzékeltette, hogy az elmúlt több mint ötven év középkori tárgyú kutatásai – és ezen belül az utolsó másfél évtizedben napvilágot látott történetírói vélemények is – döntően az 1200-as évek első harmadára datálják *P. mester* munkájának keletkezését. *Karsai Géza* kísérletei óta¹¹⁸ azonban néhány tanulmány újból *IV. Béla* jegyzőjének tekintette a „*Gesta Hungarorum*” szerzőjét. Érdemes megjegyezni, hogy e kutatók többségében nem az Árpád-kori magyar történelem szakértőiként, hanem más ős- vagy középkori szakterületek jeles kutatóiként váltak ismertté. Érveik súlyát azonban jelentősen csökkentette néhány, az 1990-es évek elején publikált, főként paleográfiai és művészettörténeti indíttatású tanulmány.

Süpek Ottó, a budapesti tudományegyetem francia nyelvi és irodalmi tanszékének egyetemi tanára, aki a középkor és a reneszánsz francia irodalomtörténetének kiváló ismerőjeként szerzett magának tudományos elismerést, 1979-ben jelentkezett először *Anonymussal* kapcsolatos nézeteivel, majd bővebben 1990-1992-ben fejtette ki azokat¹¹⁹. E helyen nem térünk ki a gestával, mint irodalmi alkotással kapcsolatos gondolataira, hanem csak a gesta keletkezési idejére vonatkozó elkép-

118 Ld. 17. jegyzetet.

119 Az *Anonymus*-kérdés új megvilágításban. = *Magyar Nemzet*, 35 (1979/146./június 24./, 147./június 28./, 148./június 27./) 9., 7., 7. p. (A továbbiakban: *Süpek*, 1979.); *Anonymus* műve és személye. = *Tekintet*, 5 (1992/4.) 4-26. p. (A továbbiakban: *Süpek*, 1992.) (Franciául: *Études Finno-Ougriennes*, 22 /1989-1990/ 191-214. p.)

zeléseit ismertetjük. *Süpek* szerint a „Gesta Hungarorum” keltezéséhez a „dátumot a «P» iniciálé rejti magában...”. Miután kifejti a gesta szerzőjének személyére tett javaslatát, s jelöltjét *Aba Péter*ben határozza meg, aki az 1270-es évektől kezdve két évtizedig volt a magyar politika meghatározó személyisége (nádor, ország-bíró)¹²⁰, utal az 1279-es év őszére „amikor is az Abák az országos hatalom megragadására készülöttek”. *Süpek Ottó* szerint „pontosan ezt a dátumot rejti a «P» szigla! A P-nek O alakú öblében ugyanis kilenc karéjú tavirózsa nyílik, s V betűt formázó virágának szirmai közt, lángoló matematikai zárójelben négy keleti típusú arab szám látható, felülről lefelé festve: egy függőleges vonal jelöli az egyest (I), az alatta lévő félholdszerű forma a kettest (U), ami mellől hiányzik ugyan a lefelé tartó szár, de ezt a hiányt a rajzolat szimmetriája igényli; a következő, a V betű a hetest jelenti, s végül, legalul felismerhető az ügyetlenül festett, s ezért kissé szétfolyó kilences”. A professzor tehát a Karsai-féle módszereket újította fel, s a gesta kezdő iniciáléjából próbálta a kort meghatározni. Míg *Karsai Géza* 1974-ben csak Domonkos-rendi szimbólumokat vélt a P-ben felfedezni¹²¹, addig *Süpek Ottó* már egy konkrét évszámot olvas ki belőle. A XIII. század végén ritkán használtak arab számokat a rómaiak helyett, *Süpek* ezt részben az arab figurák újszerűségével, részben pedig *IV. (Kun) László* király (1272-1290) udvarának keleti orientációjával magyarázza. „Az 1279-es évszám viszont azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy Péter magiszter igen dicső Béla királya IV. Béla volt, aki a tatárjárás után talpra állította Magyarországot” – írja a professzor, s a következőkben – „Világossá válik... az is, hogy a «P» szigla P.O.V. betűi is jelentéssel teljeseek; Karsai Géza szerint ezek ugyanis annak a dominikánus jelszónak a kezdőbetűi, amelyek jegyében ez idő tájt a kunok megtérítése és letelepítése kezdődött, s ami így szól: «Predica Orbi Vade», azaz: Eredj, prédikálj a világnak!”¹²². *Süpek Ottó* a következőkben a számmisztika és szimbolikus szemantika eszközeit felhasználva a gestából kiolvasható és *IV.*

120 A korszakra ld. *Szűcs Jenő*: Az utolsó Árpádok. História könyvtár. Monográfiák 1. História-MTA Történettudományi Intézete. Bp., 1993. (A továbbiakban: *Szűcs*, 1993.) 291-321. p.

121 *Karsai*, 1968; *Karsai*, 1974. 42-43. p.

122 *Süpek*, 1992. 13-15. p. Idézetek: uo.

László korára utaló, főként az *Abákat* érintő kortörténeti utalásokat elemzi saját javaslata megerősítéseképpen¹²³. E helyen néhány megjegyzést kívánunk tenni, általánosságban is érintve a *IV. Béla* kora utáni keltezés híveinek álláspontját. *Süpek* érvelése pontosan ellentétes azzal a követelménnyel, mint amit *Györffy György* megfogalmazásában jelen munkában is idéztünk!¹²⁴ A francia irodalom kiváló kutatója egy komoly ellenérvet sem hozott fel az általunk is oldalakon át citált, *III. Béla* kora utáni keltezést vallók megállapításai ellen, hanem felelevenítette *Karsai Gézá*nak az 1970-es években nem sok elismerést hozott iniciálé-vizsgálatait, a P betű díszítőszimbólumainak erőltetett értelmezését, a gesta szempontjából lényegbevágóan fontos információknak az iniciáléban való szerepeltetését. Így datálási próbálkozását, a több tucat, XIII. század első felére utaló történeti-filológiai érv megcáfolása vagy legalább cáfolási próbálkozása nélkül erősen vitathatónak kell nyilvánítanunk! Arra viszont fel kell hívnunk a figyelmet, hogy *Süpek Ottó* később általunk is tárgyalandó irodalom-stilisztikai tárgyú megjegyzései datálási kísérleténél jóval nagyobb figyelmet érdemelnek!¹²⁵

A *IV. Béla* kora utáni gestakeletkezésért szállt síkra *Szegfű László* is. A szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola tanárának nézeteivel még bőven lesz alkalmunk találkozni e kutatástörténeti összefoglalóban, hiszen az 1970-es évek végén éppen a „Gesta Hungarorum” utolsó fejezetével kapcsolatos véleménye¹²⁶ váltott ki heves vitákat, s azóta is több cikkben tért vissza P. mester munkájához. 1988-ban azonban egy könyvismertetés keretében tette közzé véleményét, amelyben síkraszállt a gesta *IV. Béla* korára való keltezéséért¹²⁷.

123 Uo. 17-26. p.

124 Ld. 2-3. p.

125 Vö. *Szovák Kornél*: Die „Gesta Hungarorum” des anonymen Notars. (recenzió) = Művészettörténeti Értesítő, 42 (1993/1-2.) (A továbbiakban: *Szovák*, 1993.) 65. p.

126 *Szegfű László*: A Thonuzoba-monda. (Interpretációs kísérlet Janus Pannonius két sorához). In: A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, 18 (1974) 275-285. p. (A továbbiakban: *Szegfű*, 1974.)

127 *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. (recenzió) = Irodalomtörténet, 69 (1987-1988) 329-334. p. (A továbbiakban: *Szegfű*, 1987-88.)

Miután az 1970-es éveknek a témával kapcsolatos tanulmányai nem foglalkoztak egy korábbi dolgozatának állásfoglalásával, úgy tűnik, nem vált ismertté a magyar medievisztikában, hogy *Szegfű* már fiatal kutatóként is – bár kevésbé határozottan – e nézetet képviselte. 1969-ben megjelent cikkében¹²⁸ hosszú bizonyítás után fejtette ki, „hogya a szerző (ti. *Anonymus* – T. G.) lényegében az idegeneknek, elsősorban a kun hospes-elemeknek örökjogon adományozott ispánságok tulajdonjogát igyekszik bizonyítani. Mint... közismert, az ispánságok örökbirtokként való eladományozása ellen és az idegeneknek adományozott vagy eladott földek visszavételéről az Aranybulla intézkedik”. Miután *Szegfű* elképzelhetőnek tartja *Horváth János* feltevését, „hogya a gesta végeredményben propagandairat, amely II. András birtokpolitikáját volt hivatva igazolni”, egyben ellenvéleményt is bejelent, miszerint „arra támaszkodva... hogya a mű lényegében birtokigazolás”, feltételezhető, hogya „sokkal nagyobb a valószínűsége annak, hogya a gesta nem az Aranybulla előtt propagálja és igazolja a főúri birtokokat, hanem sokkal inkább jogi kibúvót keres a törvény végrehajtása alól, a keletkezésének idejét inkább a törvény meghozatala és szankcionálása közötti időszakra kell datálnunk, mint elé”¹²⁹. A későbbiekben a gondolatmenetet követve véli azt, hogya mivel az Aranybulla intézkedéseit még 1267-ben is megerősítik, így e rendelkezések elleni fellépés (azaz *Anonymus* célja) még ekkor is aktuális lehetett. Továbbá a kun probléma is végigkíséri a XIII. századot, hasonlóképpen a belviszályokhoz, a németekkel szembeni magyar ellenszenvhez stb. A gesta leírását, miszerint *Zolta* a kun-kumánok földjéről hozat a fiának feleséget¹³⁰, pedig *IV. Béla* fiának, a későbbi *V. István* királynak (1270-1272) egy kun előkelő leányával való házasságával hozza kapcsolatba. Megemlíti, hogya a szakértők szerint „a *IV. Béla* alatt keletkezett oklevelek külalakjára emlékeztetnek a mű díszítőelemei”. *Szegfű* végezetül kijelenti, hogya „ha tehát elfogadjuk továbbra is a gesta 12. századi vagy 13. század eleji kelet-

128 *Szegfű László*: *Anonymus és a kománok*. = Magyar Könyvszemle, 85 (1969) 220-238. p. (A továbbiakban: *Szegfű*, 1969.)

129 Uo. 230-231. Idézet: uo.

130 *Silagi*, 1991. 130. p. (cap. 57.): '... Zulta duxit filio Tocsun uxorem de terra Cumanorum'.

kezéséről alkotott véleményeket, meg kell állapítanunk, hogy a kunok anonymusi bemutatása sehogy sem illik a korabeli magyarországi helyzetképbe. Ezért vagy annak bizonyítására lenne szükség, hogy a művet a későbbiekben átírták, illetve jelentősen interpolálták”, amit nem tart valószínűnek, „vagy elfogadható magyarázat kellene találni arra, hogy szerzőnk miért helyez ekkora hangsúlyt a kunkérdésre már III. Béla uralkodása idején, illetőleg közvetlenül utána...”. A szegedi történész harmadik lehetőségként – ha a másik kettő nem bizonyítható – felveti, hogy ez esetben „nagyon vitathatóvá válik az 1222-nél meghúzott cezúra, mint post quem non...”¹³¹.

Az 1988-ban publikált recenzióban *Szegfű László* mindezen fenti érveket már határozottabban képviseli – bár 1969-ben hosszasan kifejtett kumán-elméletére nem tér ki –, s új érveket is hoz a fentiek (íráskep, kunok stb.) mellé. Így például szerinte „a Szentlélek kiemelt szerepeltetése a kolduló rendekre jellemző”, s a gesta szövege és jónéhány XIII. századi oklevél- és törvényszöveg között vél felismerni összefüggést. Utal arra, hogy egy fiatal szegedi történész (*Juhász Erzsébet*) is összevetette az anonymusi művet *IV. Béla* és *IV. László* okleveleivel, s eszerint „IV. Béla nem zárható ki a számításba vehető «jó emlékü Bélák» sorából”¹³². A Szentlélek magyarokat támogató „magatartását” azonban hamarosan másképp is értelmezték, minthogy egyfajta, a XIII. század első harmada után jelentkező ferences és domonkos behatást lássanak benne. *Gabriel Silagi* szövegkiadásának bevezetőjében állapítja meg, hogy ezzel *Anonymus* a pogány magyarokat tulajdonképpen a keresztény üdvtörténet és az isteni gondviselés középkori klerikus által jólismert eszmevilágába helyezte el, így tette meg őket a gondviselés eszközeivé, s – továbbvive a gondolatot – így krisztianizálta a honfoglalás egyébként kétségtelenül barbár aktusát¹³³.

131 *Szegfű*, 1969. 233-234., 237-238. p. Idézet: 234., 238. p.

132 *Szegfű*, 1987-88. 329-330. p. Idézetek: 330. p.

133 *Silagi*, 1991. 5-6. p., vö. *Szovák*, 1993. 66. p.

1991-ben a szombathelyi „Életünk” c. folyóirat közölt egy, a gesta keletkezését *IV. Béla* kora utánra keltező tanulmányt. A dolgozat írója, *Vékony Gábor*, addig mint az őstörténet és a népvándorlás-kor sok problémájának igen eredeti és hihető értelmezését nyújtó régész-e vált ismertté szakkörökben¹³⁴. A tanulmány a teljesség igényével próbálta meg az eddigi jórészt *III. Béla* kora melletti érvekről bebizonyítani, hogy azok *IV. Béla* időszaka mellett is korjelző szerepet tölthetnek be. Itt kell megemlítenünk, hogy *Vékony Gábor* cikkének ismertetésekor magunk is kissé eltávolodunk a historiográfia iratlan követelményétől, a vélemények olykor száraznak tűnő, lehetőleg kommentár nélküli előszámlálásától, s olykor-olykor néhány – általában a kiváló tanulmány érveit kifogásoló, tehát vitázó – megjegyzést teszünk az *Életünk*-beli dolgozat kapcsán.

Vékony Gábor először a gestában szereplő, már sok vitát kiváltó erdélyi románok (Blachi, Blasii)¹³⁵ kérdését helyezi új megvilágításba. Ellentmondást lát abban, hogy „az az Anonymus, aki 1200 körül írta munkáját, a Kárpát-medencén belül lakó népként említi a románokat a honfoglalás korában. Azokat a románokat, akik első csoportja bizonyítással 1207-ben települ meg Fogarasban, tehát négy évvel később, mint ahogy Szilágyi L. szerint Anonymus befejezte gestáját”. Később – részletes történeti áttekintés után – még határozottabban szögezi le, hogy román népességgel 1207 előtt a Dunától északra nem lehet számolni. A konklúzió, s így a *Vékony* szerint *IV. Béla* kora mellett tanúskodó első szempont, az alábbi módon fogalmazódott meg: „Anonymus blackjaival ... valami baj van, illetve Anonymus kronológiájával valami nincs rendben. Hiszen az Árpád által elfoglalt földnek a blackok csak akkor lehetnek valahol lakói, ha művének írása idejében, illetve azt félszázaddal megelőző időkben a vlachok valóban a magyar királyság határai mellett éltek. Mivel úgy gondolom (ti. *Vékony G.* – T. G.), hogy az előzőekben sikerült bizonyítanom, hogy 1207 előtt románokkal a déli-délkeleti Kárpátok mentén nem szá-

134 *Vékony Gábor*: Anonymus kora és korhúsége I-IV. = *Életünk*, 29 (1991) 58-73, 135-158, 263-275, 355-375. p. (A továbbiakban: *Vékony*, 1991.)

135 *Anonymus* a Meszes-hegységen túl, a Szamos mentén említi románokat. Ld. *Silagi*, 1991. 76. p. (cap. 26.)

molhatunk, ez egyben azt is jelentené, hogy Anonymus kora, illetve művének írása nem igen helyezhető 1270 elé. Ahhoz ugyanis, hogy Anonymus saját módszere alapján – a szomszédos népek az ország honfoglaláskori lakói – a románokat honfoglaláskori lakosoknak hitethesse el, az is kellett, hogy a románok több generáció óta, vagy legalábbis a generációk egy részének emlékezetében mindig is a magyar királyság határai mentén éltek ... A fentiek természetesen azt kellene, hogy jelentse: Anonymus ... IV. Béla jegyzője volt. Hiszen művének írása a románok honfoglalás kori szerepeltetése miatt csak 1270 körül lenne elképzelhető, vagyis azt IV. Béla halála, 1270. május 3-a elé nem tehetnénk”¹³⁶. Itt *Vékony* dolgozatának fő szempontja és elsődleges bizonyítási eljárása rögtön tettenérhető: P. mester, hogy munkáját hitelesnek fogadtassa el, a gestaiban említett dolgok régiségét „várja el”, azaz művében csak olyan események, tények, építészeti objektumok stb. szerepeltethetők, amelyek a „Gesta Hungarorum” megírásának korában több évtizedes múlttal bírnak. Ha e „régiséget” fennmaradt forrásanyagunk alapján *III. Béla* kora utánra nem tudjuk bizonyítani, rögtön kézenfekvő az adott jelenséget *IV. Béla* időszakára nézve megvizsgálni, s ha akkorra érvényes, adódik a gesta datálása szempontjából sorsdöntő feltételezés: P. mester *IV. Béla* jegyzője volt. A számos további korjelző adat átértelmezése a *Vékony*-tanulmányban nagyjából a fenti sémát követi.

A régész természetesen először az általa datálási segítségnek tartott régészeti adatokat sorolja fel. *Vékony* szerint az, „hogy Anonymus gyakran emleget honfoglalók által épített «földvárakat», aligha erősíti művének 1200 körüli keletkezésének feltevését”. A kutató szerint az *Anonymus*nál szereplő földvárak¹³⁷ eredetileg a XII. században nagy számban épült faszervezetű várak lehettek, amelyek pusztulva (pl. a tatárjárás utáni harminc évben) „látszottak” földváraknak. A gondolatmenetet egészen odáig folytatja, hogy „Anonymus «castrum» és «castrum terreum», illetve «castrum de terra» különbségeit talán mégis komolyan kell vennünk, mert az egyik esetben álló vár, a másokban egy egykor létezett várról eshet szó!” De szó

136 *Vékony*, 1991. 59-63. p. Idézet: 60., 62-63. p.

137 Pl. Szabolcs vára: *Silagi*, 1991. 70. p. (cap. 21.): 'Zobolsu ... castrum fortissimum edificavit de terra'; Sárvár: uo.: 'Thosu ... castrum munitissimum de terra construxit'.

esik a kővárakról is e bizonyítási eljárás során! Zólyom várát *Anonymus* már kőből épültnek említi¹³⁸, *Vékony* – elvetve a gesta XIII. század eleji keletkezését – leszögezi, hogy „a zólyomi kővárra az első biztos adat 1254-ből származik”. Ebből következik, hogy mivel ez „Anonymus korában régi kellett, hogy legyen – mert hiszen visszahelyezhető a honfoglalás korra – 1270 előtt művének megírásával nem számolhatunk”¹³⁹. Említendő, hogy a szakirodalomban elképzelhetőnek tartják, hogy a zólyomi várát *Kálmán* király építtette¹⁴⁰, ennek említését azonban *Vékony Gábor* dolgozatában nem találtuk.

A következőkben egyes hadászati fogalmakról tudhatjuk meg, hogy csak *IV. Béla* korára bírnak korjelző értékkel. Így a gesta-ban szereplő ’balista’¹⁴¹ szó kapcsán tudjuk meg, hogy itt jelentése „számszerj”, s így – mivel hazánkban még a XIII. század közepén is ritka volt e fegyver használata –, szerepeltetése csak 1270 után válhatott „minden gyanú felett állóvá” a honfoglalás korára archaizáló anonymusi műben. *Vékony* szerint más érvek mellett a ’turnamentum’¹⁴² „lovagi torna” szó és egyéb, a gesta-ban lovassággal kapcsolatba hozható fogalmak, illetve a lovászmesteri tisztség szerepeltetése¹⁴³ leginkább a korán elhunyt kiváló filológus-történész, *Kurcz Ágnes* (1937-1976) által a magyarországi lovagi kultúra egyik fénykorának tekintett 1270-es évek első felébe, *V. István* uralkodásának idejébe visz el minket¹⁴⁴.

138 Uo. 86-88. p. (cap. 34.): ’Borsu ... maximam municionem de lapidibus facere precepit, quod nunc Castrum Borssed Zovolun vocatur’.

139 *Vékony*, 1991. 63-65. p. Idézetek: 64-65. p.

140 *Belitzky János* véleményét *Kristó Gyula* idézi (A vármegyék kialakulása Magyarországon. Nemzet és emlékezet. Magvető Könyvkiadó. Bp., 1988. 377. p. 345. jegyzet.) (A továbbiakban: *Kristó*, 1988. /Vármegyék/)

141 *Silagi*, 1991. 118. p. (cap. 51.): ’Usubuu et Velec per balistas CXXV milites occiderunt’.

142 Uo. 110. p. (cap. 46.): ’... et omnes milites Hungarie ... super dextrarios suos sedendo cum clipeis et lanceis maximum turnamentum faciebant, et alii iuvenes more paganismo cum arcibus et sagittis ludebant’.

143 Uo. 102. p. (cap. 44.): ’Sepel magister agasonum’.

144 *Vékony*, 1991. 65-67. p.

Itt szeretnénk megszakítani az Életünk-beli tanulmány érvrendszerének ismertetését, s általánosságban szólni az azzal kapcsolatos történetírói véleményekről. Reméljük, hogy kutatástörténeti áttekintésünkből legalább az kiderült: a mérvadó magyar medievisztikai kutatás *Szilágyi Loránd* 1937-es tanulmányának megjelenése óta végleg *III. Béla* jegyzőjét látja a névtelen gestaíróban. Így – akármilyen alapos legyen is *Vékony Gábor* tanulmánya, s tartalmazzon az átlagos „IV. Béla-hívő” dolgozatok érvrendszerénél lényegesen tárgyyszerűbb megállapításokat – várható, hogy az elkövetkező években megszaporodnak az anonymusi művet a XIII. század első felére keltezők ellenvéleményei is. Néhány már meg is jelent ezek közül, s egyikük-másikuk alapjaiban rengette meg a IV. Béla-kori keletkezést vallók érvelését. A legtöbb ilyen dolgozatot *Veszprémy László*, a Hadtörténeti Intézet tudományos főmunkatársa, középkori had-, egyház- és művelődéstörténetünk kiváló kutatója írta. Így külön cikkben foglalkozott *Vékony*nak fentebb ismertetett, a hadászatra és a lovagi kultúrára vonatkozó nézeteivel¹⁴⁵.

Miután a lovagi játék (turnamentum, ludus militaris) első említése *Barbarossa Frigyes* német-római császár (1152-1190) és kereszteseinek 1189-es átvonulásához kapcsolható hazánkban, így *Veszprémy* szerint „emlegetése a Névtelen művében teljesen korszerű és elképzelhető a XII-XIII. század fordulóján”. A ’ballista’ kapcsán kifejti, hogy első említése a XIV. századi krónikakompozícióban található¹⁴⁶ s pontos jelentését – mint más forrásokban is – nehéz eldönteni, ui. „kővetőgép” és „számszerj” értelem is tulajdonítható neki. *Anonymus* idézett helyével is ez a probléma! *Veszprémy* a semleges „vetőgép” fordítást javasolja. A középkor e jellegzetes fegyverére vonatkozó magyarországi adatok előszámlálása után a kutató – a krónika-szerkesztmény említett részének XII. századi keletkezésére, illetve a harceszköznek éppen *Barbarossa* seregénél való ismertségére támaszkodva – így

145 *Veszprémy László*: *Anonymus Gestájának néhány hadtörténeti vonatkozása*. (Honfoglalás és hódítás Anonymusnál. A ballista előfordulása Anonymusnál. A számszerj használatának kezdetei Magyarországon.) = *Hadtörténelmi Közlemények*, 106 (1993/2.) 3-19. p. (A továbbiakban: *Veszprémy*, 1993.)

146 *SRH* I. 372. p.

foglal állást: „... arra a kérdésre, hogy ismert lehetett-e a számszerj 1200 körül a magyar királyi udvarban, határozott igennel lehet válaszolni”. *Veszprémy László* azonban csak valószínűsíteni tudja, s nem minden kétséget kizáróan igazolni, hogy a 'ballista' jelentése mindenkor számszerj és kétség esetén a „vető-gép, hajítógép” fordítást javasolja¹⁴⁷.

Láthattuk, hogy *Veszprémy* véleménye joggal vitatta el *Vékony Gábor* néhány, az 1270-es évek első felére korjelzőnek vélt anonymusi helyétől a kronológiai felhasználhatóságot. De visszatérve a régész-kutató nagy tanulmányának ismertetésére, a lovasságra jellemző adatoknál *Vékony Gábor V. István* korát határozta meg számbajöhető időszakként. További érvelése is e korszakra vonatkozó konklúziót hordozza. Miután a Névtelen Jegyző Bulgáriát magyar uralom alatt lévőnek tartja¹⁴⁸, s mivel *V. István* vette fel végleg a 'rex Bulgarie' címet, illetve még ifjabb királyként hadjáratot is vezetett oda (1266), „ez esetben is az 1270-es évekhez jutunk Anonymus korát illetően”. A kunokra vonatkozóan *Vékony* a hozzá hasonló kelteztést vallók fontos érvét ismétli, azaz „a kunok gesta-beli szereplése a IV. Béla alatt beköltözött kunokra vonatkozó adatokból magyarázható”, s *iff. Horváth János* azon 1974-ben kifejtett, *Karsai Gézával* szembeni ellenérvét, miszerint a gestában ezek a XIII. századi betelepüléstől eltérő helyen telepednek meg, épp a munka archaizáló hitelének biztosítása miatti tudatossággal magyarázza. A Bulgáriára vonatkozó nézetnél azonban mintha elbizonytalanodna a *Vékony*-féle érvelés, hiszen itt éppen a gesta célzatos hitelességét biztosító régiség hiányzik a tanulmányíró által említett adatokból¹⁴⁹!

A nemzetségekre vonatkozó 'de genere' kifejezést is – hiszen oklevelekben először 1208-ban fordul elő – túl korainak tartja *Vékony Gábor* a XIII. század eleji gestakeletkezéshez; s hasonlóan vélekedik a csak az Aranybullában megjelenő, 1214-ben még körülírással kifejezett 'infidelitas' terminusról¹⁵⁰. Kitér a szerző az

147 *Veszprémy*, 1993. Idézetek: 9-10., 16. p.

148 *Silagi*, 1991. 128. p. (57. cap.)

149 *Vékony*, 1991. 67. p. Idézet: uo.

e dolgozatban is már több helyen előkerült anonymusi honfoglalás útvonal-Julianus útja problémára is. A sokat vitatott Dentumoger kifejezést ő a második Julianus-út beszámolójában szereplő Don-elnevezésből származtatja, s ez a „Gesta Hungarorum”-ot a *Harmatta János* által javasolt 1237 helyett rögtön 1240 utánra keltezi. *Anonymus* – mint már e munkában is láhattuk – többször említi *Attilát*, egyszer *Árpád* ősapjaként¹⁵¹ is. A bonyolult kérdéskörre vonatkozó újabb történelmi véleményeket (ld. kapcsolatát a hun-magyar rokonsággal stb.) dolgozatunknak későbbi részében értékeljük. *Vékony* ezzel kapcsolatos, de a datálás szempontjából fontosnak tartott észrevétele, hogy az *Árpádok Attilától* való származásának elméletére csak 1270-ből van adatunk, s ez megegyezik *Anonymus* ábrázolásával, míg 1247-ben *IV. Bélának* a pápához írt levele még más (a pusztító tatárhoz hasonló) képet rajzol a hun királyról. A szerző további érvelésében először *Zaránd megyétől* vitatja el az önálló comitatus-létet, legalábbis a XIII. század elejére, így szerinte 1200 körül nem lehetett hitele *Zaránd* ispánság eladományozásának¹⁵²; majd a 'honor' emlegetése kapcsán mondja ki, hogy „a gesta időpontjának meghatározásakor ez az adat is a XIII. század hetvenes éveire utal”. Ugyanígy e korra tartja meghatározónak *Galgóc vár*ispánság említését az *V. István* korában már vele azonosnak vett *Szolgyagyőr* nélkül. A sokszor vitatott 'Niger Pontus', 'Nigrum Mare', elnevezéseknél *Vékony* is elutasítja *Váczy Péter* véleményét. A tanulmányíró kifejti, hogy „a XIII-XIV. századi kunban ... nem volt egy quara tengiz (sic!), mint a Fekete-tengerre vonatkozó szó”, s szerinte egy klerikus gestaíró „aligha valami kun terminológiát használt” e földrajzi egység meghatározására.

150 Igaz ugyan, hogy az 'infidelitas' körülírás nélkül először az Aranybulla záradékában fordul elő, de mi nem látjuk akadályát annak, hogy a 'fidelis' szó ('valakinek a híve, alattvaló') /Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae IV. F-H. Argumentum Kiadó. Bp., 1993. 74. p./, amely már 1162-ben is szerepel magyarországi forrásban (Sopron megye Oklevéltára I. 2. p.; *Reg. Arp.*, nr. 102.), elvont főnévként továbbképzett alakjának ('fidelitas') ellentettje ('infidelitas') már a XII. század második felében vagy a XIII. század első két évtizedében ismeretes legyen a magyarországi latinságban.

151 *Silagi*, 1991. 58. p. (cap. 14.): 'Dux... Arpad... respondit dicens: «Licet preavus meus, potentissimus rex Athila, habuerit terram...»'.

152 Uo. 120. p. (cap. 52.): 'Dux Arpad ... Veluqio dedit comitatum de Zaranđ'.

Véleménye szerint a „Fekete tenger elnevezéssel először 1265-ben találkozunk”, s nehezen képzelhető el, hogy a gestaíró ezen időpontnál előbb a Fekete-tengert „feketének” nevezte volna¹⁵³.

Az Életünk-beli tanulmány következő érve újból az Árpád-ház közelébe visz el minket. *Anonymus* szerint *Álmost* azért azért nevezték szentnek, mivel tőle szent királyok és hercegek erednek¹⁵⁴, s bár a hely fontosságával kapcsolatban *Vékony Gábornak* is kétségei vannak, a 'duces' pluralis szerinte akár „hercegnő” jelentést is hordozhat, vagyis a „szent hercegek” *Imre* († 1031) és *II. András* leánya, az 1235-ben elhalt türingiai *Szent Erzsébet* is lehet. *Vékony* véleménye szerint *Erzsébetet* e korszakban Magyarországon kevésbé ismerték, s itt talán *IV. Béla* leányára, a csak e század közepén kanonizált *Margitra* († 1271) gondolhatunk. Szerintünk ez a megközelítés kissé erőltetett, illetve *Anonymus* akkor e helyen – s ezt a tanulmányíró is ismerni látszik – művében különben dokumentált 'ducissa'¹⁵⁵ főnevet használta volna! A dolgozatban ezután a gesta bevezető ajánlása híres sorainak¹⁵⁶ és *Lodomér* esztergomi érsek egyik 1288-as levele idevonatkozó részletének hasonlóságára hívja fel a figyelmet, bár számunkra az egyezés nem tűnik oly nagyfokúnak, hogy különösebb datáló szerepet tulajdoníthassunk neki¹⁵⁷.

Ezután a középkori magyar történetírás és a XIII. század végére keltezett „Gesta Hungarorum” kapcsán tesz fontos megállapításokat *Vékony Gábor*. Miután a magyar medievisták között (ifj. *Horváth János*, *Györffy György* és *Szücs Jenő*) egyfajta konszenzus alakult ki arról, hogy *IV. László* krónikása, *Kézai Simon* fel-

153 *Vékony*, 1991. 67-71. p. Idézetek: 69-70. p.

154 *Silagi*, 1991. 38. p. (cap. 3.): 'Vel ideo vocatus est Almus, id est sanctus, quia ex progenie eius sancti reges et duces erant nascituri'.

155 Pl. uo. 54. p. (cap. 18.)

156 Uo. 28. p. (prologus): 'Dum olim in scholari studio simul essemus...'. *Lodomér* sorai (idézi *Vékony*, 1991. 71. p.): 'Olim puerulus ad addiscendas poeticas positus vanitates'. *Vékony* érvelése: '... igaz ugyan, hogy nem az együtt töltött iskolai évekről emlékezik (ti. *Lodomér* – T. G.), de az olim «egykor» szó használata *Anonymus* szerkezetével való közvetlen kapcsolatot bizonyít'. Ez az érv körülbelül olyan, mintha két mai magyar szöveget az „egykor” időhatározó használata miatt állítanánk rokonságba egymással!

157 Uo. 71-72. p.

használta *Anonymus* műve írásakor¹⁵⁸, ezért P. mester munkájának *Kézai* krónikájának keletkezése (1282-1285) előtt kellett születnie. A szerző igen újszerű – s krónikáink kutatói által valószínűsíthetően majd vita tárgyát képező – megállapítása, hogy „Anonymus munkája nem jöhetett létre az V. István-kori gesta, Ákos mester munkája előtt”. Az *V. István* kori krónika¹⁵⁹ számos helyén vitatkozik más történeti művekkel, ezeken a magyar középkor kutatói hol a magyar ősgestát, hol *Anonymus* értették. *Vékony* – többek között szöveghehelyek egyezéséből, illetve annak feltételezéséből, hogy az egyezések az eddigi séma (hagyomány-*Anonymus-Ákos mester*) helyett hagyomány-*Ákos mester-Anonymus* rendszerben keletkeztek¹⁶⁰ – állapítja meg, hogy *Anonymus* használta *Ákos mester* munkáját¹⁶¹. Így *Anonymus* műve az óbudai prépost munkájának keletkezése után és 1282-1285 között születhetett.

A tanulmány második részében *Vékony Gábor* először *Anonymus* latin nyelvi sajátosságait vizsgálja. Miután *Szilágyi Loránd* 1937-es tanulmányának érvelése is jórészt ebből táplálkozott, e részben többnyire az ő, erre és a gesta társadalmi

158 Györffy, (1948) 1993. 138-145. p.; *Horváth János*: A magyarországi hun-történet és szerzője. = Irodalomtörténeti Közlemények, 67 (1963) 446-476. p., különösen: 454-455. p. (A továbbiakban: *Horváth*, 1963.); *Szűcs Jenő*: Társadalomelmélet, politikai teória és történelemszemlélet *Kézai Simon Gesta Hungarorum*ában. = Századok, 107 (1973) 569-643, 823-878. p., különösen: 599. p. 107. jegyzet, 868. p. (A továbbiakban: *Szűcs*, 1973.). Eltér ettől *Kristó Gyula* véleménye: „Anonymusnak a XIII. század elején írt gestája folytatásra nem talált oldalága, leágazása a magyar krónikairadalomnak, s kétségkívül nem közbülső láncszeme”. (A *Képes Krónika* szerzője és szövege. In: *Képes Krónika*. Fordította *Bellus Ibolya*. Pro Memoria. Európa Könyvkiadó. Bp., 1986. 481. p.).

159 A gestára ld. Györffy, (1948) 1993.; *Mályusz Elemér*: Az V. István-kori gesta. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 58. Akadémiai Kiadó. Bp., 1971. (A továbbiakban: *Mályusz*, 1971. IV. István); *Johannes de Thuroc*: Chronica Hungarorum. II. Commentarii. 1. Ab initiis usque ad annum 1301. Composuit Elemér Mályusz adiuvante Julio Kristó. Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Series Nova, Tomus VIII. Akadémiai Kiadó. Bp., 1988. (A továbbiakban: *Mályusz-Kristó*, 1988.)

160 Ilyen egyezésre példa: *Silágyi*, 1991. 128. p. (cap. 56.): 'Sed istud notum sit omnibus scire volentibus, quod milites Hungarorum hec et alia huiusmodi bella usque ad tempora Tucsun ducis gesserunt'. Vö. *SRH I*. 311.: *Communitas itaque Hungarorum cum suis capitaneis sive ducibus hec et alia huiusmodi usque ad tempora Toxun ducis gessisse perhibetur*'.

161 *Vékony*, 1991. 72-73. p.

terminológiájára vonatkozó nézeteivel vitatkozik a régész-kutató. Miután *Szilágyi* főként a *II. Béla* korára datálók ellen érvelt, *Vékony* szerint „már nem nézte át végig a XIII. századi okleveleket, pedig ezek alapján az övétől eltérő adatokhoz juthatunk Anonymus korának meghatározásakor”. Így az „in perpetuum” formula mind okleveles, mind biblikus forrásból eredeztethető – mi több, akár XIII. század végi diplomákból. Ugyanígy nyilvánítja az Életünk-beli tanulmány a *Szilágyi Loránd* által kimutatott, a gestaiban szereplő oklevél-formulákat állandó kifejezéseknek, amelyek nem kapcsolhatóak konkrét időszakhoz, vagy éppen a XIII. század második felére jellemzőek (pl. a ’contradictio’ szó és származékai). Van olyan formula is, amelyetől *Vékony* hosszás bizonyítás után az eddig persze *III. Béla* kora utánra érvényes kronológiai értékét veszi el, mint például a gesta vérszerződésének ötödik pontja¹⁶², amelyet a szerző nem okleveles forrásból (az Aranybulla 1231-es kiadásából), hanem a krónikaszerkesztményből vél átvettnek. Ez a rész a tanulmányíró véleménye szerint már benne lehetett az ősgestaiban is, de elképzelhető, hogy *Ákos mester* hozzátoldása, s így nem perdöntő súlyú érv a keletkezéshez. *Vékony* szerint a ’presens pagina’¹⁶³ is végig él a XIII. században. Foglalkozik a gesta oly sokat vitatott kezdetével is, amelyről főként a szerzőjelöltekre vonatkozó kutatás-történetnél kívánunk szólni. *Vékony Gábor* szerint a tulajdonképpen levélként felfogható prologusban szereplő P. és N. sigla, illetve maga a ’dictus’-os szerénykedő forma is a XIII. századra, s nem a XII. század végére, 1200 körülre datálja a művet. *Béla* király ’gloriosissimus’¹⁶⁴ jelzőjét már *Szilágyi Loránd* is korjelzőnek tartotta, mivel *III. Bélát* a napjainkig ránkmaradt diplomák kizárólag ezzel a címmel illetik, s ezt a XIII. században szinte teljesen felváltotta az ’illustrissimus’ megjelölés. *Vékony* érvelését itt erősen vitathatónak kell nyilvánítanunk, mert bár hoz két adatot

162 *Silagi*, 1991. 40-42. p. (cap. 6.): „Quintus status iuramenti sic fuit, ut si quis de posteris ducis Almi et aliarum personarum principalium iuramenti statuta ipsorum infringere voluerit, anathemati subiacet in perpetuum”. A krónikaszerkesztmény vonatkozó helyét ld. *SRH* I. 349.: ’Sed etiam si quis de successoribus suis ad debellandam Hungariam arma moveret, indignationem omnipotentis Dei incurreret et perpetuo eius anathemati subiaceret’.

163 *Silagi*, 1991. 100. p. (cap. 42.)

164 Uo. 28. p. (prologus)

a XIII. század végére, közöttük *Kézai* művének *Kun László*hoz szóló ajánlását¹⁶⁵, de az egy szem 1270-ből származó oklevél szerintünk nem érv a tömeges XII. század végi szereplés ellen, s *Kézai* esetében egyszerűbb arra gondolnunk, hogy – ha már mindenképpen mintát keresünk – akkor éppen P. mester gestája volt az előkép.¹⁶⁶ A kutató utolsó, ezen alcsoportba – latin nyelvi sajátosságok kronológiai szerepe – sorolható érve a gestában használt Horvátország-elnevezés ('Crouatia'¹⁶⁷), amelynek okleveles párhuzamait *Szilágyival* szemben ő – megemlítve, hogy a -ti- hangkapcsolatban a gesta is váltakozva hoz c-t és t-t – a XIII. század végén találja meg (1275-1279: 'Crouacie')¹⁶⁸.

Vékony Gábor a következőkben az anónymusi mű társadalmi rétegződésének *Szilágyi Loránd* által adott elemzését teszi kritika tárgyává. Álljon itt párhuzamosan kettejük vizsgálatának eredménye:

Szilágyi:

primates, principes, iobagiones

nobiles

milites

servientes

civiles

rustici

Vékony:

dux

primates, principes

iobagiones, nobiles

milites, nobiles

servientes, rustici, milites

(nobiles)

servientes/civiles

servi¹⁶⁹

165 *SRH* I. 141.: 'Invictissimo et potentissimo domino Ladislao tertio gloriosissimo regi Hungarorum magister Simon de Keza'.

166 Ld. erre a 158. jegyzetben idézett műveket.

167 A *Szilágyi*-editio az u-v hangot kiejtés szerint írja át (bizonyos kritikáját ld. *Kristó Gyulától* = *Aetas*, 1993/1. 175-176. p.), így nála (100. p. /cap. 42./) 'Croatiam' szerepel.

168 *Vékony*, 1991. 135-139. p.

169 Uo. 139-141. p.

Vékony – kifejtve, hogy „az Anonymusnál megjelenő társadalmi rétegek kibontását, egyértelmű lehatárolását nehezíti az, hogy nála gyakran nem az egész társadalomról, hanem annak hadseregéről esik szó” – e rétegződést nem tartja egyetlen Árpád-kori részidőszak valós társadalmi képének, de szerinte „e körülmények ellenére sem valószínű azonban, hogy e rétegződést a XIII. század, illetve annak második fele elé tudnánk helyezni”. Ezután oldalakon át bizonyítja a fentebbi táblázatba foglalt társadalmi rétegekre vonatkozó terminusokról, hogy leginkább *IV. Béla* kora mellett bizonyítanak. A táblázatban nem megjelenített 'principales persone'¹⁷⁰ meghatározást az 1279-es kun törvény 'principales Cumanorum' terminusával hozza összefüggésbe, s használja fel korjelző adatnak. Azt mindenesetre érdekesnek kell tartanunk, hogy a *Vékony* Gábor-féle gondolatmenet által megkövetelt archaizálási szándék hogyan egyeztethető össze a tanulmány szerző szerint a gesta-ból kihüvelyezhető, leginkább a gesta megírása korára aktualizálható társadalomképpel¹⁷¹.

A továbbiakat illetően a tanulmányíró – miután *Szilágyi Loránd* érveinek többségéről remélte, hogy kronológiai értéküket sikerült a XIII. század közepére is bizonyítani – mások más időpontra datáló érveit veszi vizsgálat alá. A gesta-ban szereplő 'terra Ultrasilvana'¹⁷² elnevezést a régebbi kutatás egyértelműen a XII. század végéig vélte általánosan elterjedtnek, utána a forrásokban a 'Transilvania' elnevezés fokozatos térnyerését bizonyították. *Vékony* még 1253-ból is hoz adatot az 'Ultrasilvanus' használatára! Az általunk is már idézett Budavár-Ecilburg elnevezést pedig – mivel ez a név Óbudára vonatkozik, s ezt *Vékony* szerint először 1261-ben nevezik az új Budavárhoz viszonyítva Óbudának – egyfelől tudatos archaizálásnak, másfelől *Ákos mester* gesta-jából eredőnek véli¹⁷³. *Anonymus Vékony* szerint éppen archaizálási szándéka miatt nem használja az *Ákos mester* és *Kézai*

170 Pl. *Silagi*, 1991. 42. p. (cap. 7.): 'septem principales persone'.

171 *Vékony*, 1991. 139-144. p.

172 *Silagi*, 1991. 75. p. (cap. 24.) stb.

173 Ld. 83. jegyzetet.

által is ismert 'capitaneus' szót. A Botond-monda lejegyzésének módját is pont fordítva képzelem, mint az eddigi magyarországi kutatás. Szerinte a „Gesta Hungarorum” szerzője Ákos mestertől vette át a történetet¹⁷⁴, de tagadja, hogy tőle vette volna át, s rossz viszonyuk miatt parasztnak, kisenemesnek, 'rusticus'-nak minősíti az V. István kori krónikást. Mi az előző történészi véleményt tartjuk valószínűbbnek, miszerint *Anonymus* még csak a történetre vonatkozó szóbeli hagyományt ismerte, s azt először Ákos mester jegyezte le, azaz röviden: a mondát „Anonymus után, de Kézai előtt írták”¹⁷⁵. Nehéz lenne elhinni, hogy miután P. mester világosan kifejti, hogy a Botond-történetet nem találta történetírói munkákban, művének néhány, valószínűsíthetően klerikus olvasója – ha *Vékony* datálását és gondolatmenetét vesszük át, s a „Gesta Hungarorum”-ot Ákos mester műve után keletkezettnek tartjuk – ne ismerte volna a 'medium regni'-ben működő V. István kori gestaíró munkáját¹⁷⁶.

Röviden szól még *Vékony Gábor* néhány, történetírók által korjelzőnek tartott adatról a *Szilágyi Loránd* és az őt megelőző más történészek (főként *Mátyás Flórián* /1818-1904/) érveinek elutasítása után. A csehek emlegetését a XIII. század végi, II. *Ottokár* (1253-1278) és a magyar uralkodók közötti kapcsolatok tükröződésének véli; az oly sokszor emlegetett Aszenida-állam népi összetételét¹⁷⁷ pedig a XIII. századra – főként IV. *Béla* korára – gondolja korjelző adatnak¹⁷⁸.

174 *Silagi*, 1991. 100. p. (cap. 42.): 'Sed quidam dicunt eos ivisse usque ad Constantinopolim et portam auream Constantinopolis Botondium cum dolabro suo incidisse. Sed ego, quia in nullo codice hystoriographorum inveni, nisi ex falsis fabulis rusticorum audivi, ideo ad presens opus scribere non proposui'.

175 *Horváth*, 1954. 297. p.

176 *Vékony*, 1991. 145-149. p.

177 „... a magyar történeti és forráskritikai irodalom egy évszázada uralkodó nézete szerint Anonymus III. Bélához kapcsolható. Kutatók sora hozott fel perdöntő érveket II. Béla és III. Béla vonatkozásában III. Béla mellett: így – egyebek mellett – azt, hogy a honfoglaló magyaroknak kumán, bolgár és blak csapatokkal kellett harcolniuk (amely csak az 1186-ban létrejött második bolgár cárság kumán, bolgár és blak-román népességével állhat összefüggésben)”. (*Kristó*, 1979. 46. p.). *Silagi*, 1991. 104. p. (44. cap.).

178 *Vékony*, 1991. 149-150. p.

Vékony Gábor kerüli a konkrét állásfoglalást a gesta nyelvi adataival, helyesírásával, illetve nyelvi adatainak helyesírástörténeti vonatkozásával kapcsolatban. Szerinte „Anonymus helyesírása egészen különös képet mutat. Egészében egységes, de bizonyos jellemzői csak a XII. század közepiek, mások meg csak a XIII. század második feléből származóak lehetnek”. Úgy tűnik, a tanulmány szerző végül is archaizálásnak tudja be a különös nyelvészeti jelenségeket¹⁷⁹.

Miután a paleográfiai kutatás a kódex – mint másolati példány – születését a XIII. század végére tette¹⁸⁰, *Vékony*nak a keltezéshez az időpont éppen megfelelő, csak a fennmaradt codex unicus másolat voltát tagadja. Véleménye különböző megfigyelések után a következő: „kétségtelen..., hogy Anonymus Gestájának jelenleg ismert kézírata a szerzőtől származik, azt tudatosan töredékesnek szerkesztette meg, ezen a szerkesztésen még írás közben is változtatott. A kézirat keletkezése pedig a XIII. század hetvenes éveire tehető, azaz ugyanarra a korra, ahová Anonymus korábban részletezett korhű adatai is”¹⁸¹.

Ezután a szerző a gesta – általunk részletesen más helyen tárgyalt – célzatosságát elemzi. Nézete szerint a mű, „Anonymus Gesta Hungarorum nem más mint egy apokrif ősgesta, magyarul hamisítvány”, amelynek szerzője „I. Béla «jegyzője», illetve annak akarja feltüntetni magát”. A gesta feladata pedig *Vékony* szerint – aki itt *Marczali Henrik* nyomdokain halad – „a Károly szicíliai király által megtámadott Árpádok jogát” védelmezni. Miután a régész-kutató véleménye az 1270-es évek magyar történetírásának kronológiájáról már ismeretes számunkra, nem meglepő az a gondolata, hogy P. mester *Ákos mester*nek (a korszak egyik vezető családjának, a *Kőszegi*ek támogatójának) válaszol munkájával. *Vékony* szerint a fenti oligarchacsalád akkori vezetőjében, *Kőszegi Henrik*ben ötlött fel 1272 őszén először a nápolyi uralkodócsalád Magyarországra hívása. *Anonymus* fő célja tehát – és ez derül ki az általunk külön külön már idézett vérszerződés-pontokból –, hogy

179 Uo. 150-153. p. Idézet: 152. p.

180 *Horváth*, 1974. 81. p.

181 *Vékony*, 1991. 154-156. p. Idézet: 156. p.

örökre biztosítsa *Álmos* leszármazottainak uralkodását, amíg vannak utódok. *IV. László* uralomra juttatásának okán vannak a *Csákoknak* hízelgő-kedvező passzusok a műben¹⁸², illetve a *Zoltával* kapcsolatos – már idézett – részletek is (kun anya, gyermekként való vezérré tétel stb.). *Ákos mester* munkájának éppen az ifjú király, illetve az *Árpádok* és a *Csákok* elleni megjegyzéseit kellett *Anonymusnak* cáfolnia, a „régmúlt jogbiztosító segélyével”, egy, a XI. századra hamisított gestával. P. mester sokat merített a cáfolandó V. István-kori krónikás művéből is! Munkája tehát – a tanulmány szerző által felismert célzatosság miatt – 1273-1274 körül keletkezhetett¹⁸³.

Az Életünk-beli tanulmány utolsó közleményében *Vékony Gábor* a gesta szerzőjét kísérli meg azonosítani, s véleménye szerint rá „csak hibáin keresztül lehet rátalálni”. Nem e helyen feladatunk a tanulmányíró szerzőkeresési módszerének ismertetése, így csak a megoldást – *Pál* veszprémi püspök (1263-1274) – közöljük. Ezután a dolgozat írója különböző, a gestából „kinyert” – argumentumokkal megpróbálja valószínűsíteni *Pál* püspök és P. mester azonosságát, *Ákos mesterrel*, a korszak Veszprémmel sokat pereskedő óbudai prépostjával való kapcsolatát, *Kézai Simon*nak a veszprémi 'studium'-ban folytatott 1273-1276 közötti tanulmányait (így ugyanis kijön a szerző által feltételezett történetírói lánc!). A gesta megírása az 1272-1273-as évek állandóan változó politikai erőviszonyai, s *Pál* püspök személyes sorsának alakulása folytán *Vékony* érvelése szerint egészen szűk időhatárok közé szorítható be, s a tanulmány szerzője így fogalmazza meg végső konklúzióját: „Az elmondottak alapján talán megfogalmazhatjuk azt a feltevésünket, hogy P. dictus magister Gesta Hungarorumát *Pál* veszprémi püspök írta 1273 márciusa és májusa között... A szerző művét XI. századi írásnak akarta elhittetni, meghatározott politikai célok érdekében, amelyeket éppen az 1272-73-as évek eseményei

182 *Silagi*, 1991. 42. p. (cap. 6.): 'Eleud, pater Zobolsu, a quo genus Saac descendit'. *Vékony* szerint itt az Árpád-ház rokonságába kerülnek (Uo. 268. p.).

183 *Vékony*, 1991. 156-158., 263-275. p. Idézetek: 158., 273. p.

magyaráznak... A munka egy példányban készült,... s 1273-1276 között Veszprém-
ben még olvasták (így *Vékony* szerint *Kézai* is – T. G.) ... A veszprémi egyház 1276
május-júniusi feldúlásakor elveszett, valószínűleg már ekkor külföldre került...”¹⁸⁴.

4. A III. Béla kora utánra keltezők ellenérvei az 1990-es évek elején

Mint láthattuk, *Anonymus* „Gesta Hungarorum”-a keltezésének egyik kulcsa az
egyetlen fennmaradt kódex keletkezési idejének kérdése. Az 1991-es editio beve-
zetőjében *Gabriel Silagi* nem sokkal a XIII. század közepe utánra tette a másolat
keletkezését¹⁸⁵. Észrevételét két, 1992-ben megjelent dolgozat véglegesnek tűnő
megállapításai erősítették meg.

Veszprémy László tanulmányában¹⁸⁶ a kézirat keletkezésének korára vonatkozó,
egymástól teljesen eltérő vélemények ismertetése után sajnálattal állapítja meg,
hogy „a kézirat írását és iniciáléit eddig részletesen senki nem vizsgálta meg”. A
következőkben a kódex írásáról állapítja meg, hogy „összképe egyenletes, ki-
egyensúlyozott gót könyvírás”, a tractatio (a betűk kivitelezése) pedig jellegzetesen
XIII. századi, s egyéb jellemzőit is részletesen határozza meg. A gesta helytelenül
használt e caudata-íról felteszi, hogy az eredetileg –ae- diftongus jelölésére használt
betű 'cauda'-ját illetően ez esetben a betű javított voltát jelző szövegkritikai jelről
van szó. A rövidítések rendszere az átlagos, könyvírásban megszokott sémába il-
leszkedik bele. *Veszprémy* szerint „a tulajdonnevek általában pontos írása ... meg-
nyugtatóan bizonyítja, hogy a másoló magyarországi volt, s bizonyos ismeretekkel
rendelkezett a Gestában előforduló személy- és helynevekről”. A rövidítések fel-
oldásánál tapasztalható tévedések és egyéb – akár magyar nyelvtörténeti érvekkel
is magyarázható okokból létrejövő – hibák újfent megerősítik, hogy a ránk maradt
kézirat másolat és nem autográf példány (pl. *Árpád* nevét négyyszer is hibásan írták,

184 Uo. 355-375. p. Idézetek: 361., 372-373. p.

185 *Silagi*, 1991. 1. p. 1. jegyzet.

186 *Anonymus Gestájának kézírata.* = Magyar Könyvszemle, 108 (1992) 44-52. p. (A továb-
biakban: *Veszprémy*, 1992.)

ami a szerzőnél műve „főhősének” esetében felettébb furcsa lenne!). Az írás korának meghatározásához *Veszprémy* az európai kodikológiai és diplomatikai emlékek széleskörű összehasonlítását végzi el. A magyarországi oklevelek közül *IV. Béla* 1240-es diplomáit érzi leginkább a gestaival rokoníthatónak, a külföldi írásminták közül pedig egy, a XIII. század első harmadából származó bajor hercegi urbárium írásképét tartja legközelebbi „rokonnak”. Véleményét összefoglalóan így fogalmazza meg: „A fentiek alapján a Gesta kéziratának írását a 13. század közepére helyezzük, de mindenképpen *IV. Béla* halála elé, azaz 1270 elé. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mivel a kézirat másolására egy *Béla* nevű magyar király halála után került sor. Az írás jelen datálása pedig teljes mértékben kizárja *IV. Béla* személyét”¹⁸⁷.

A művészettörténész *Wehli Tünde* ugyanazon folyóiratszámában megjelent dolgozatában¹⁸⁸ főként a kódexre vonatkozó művészettörténeti megállapítások összegzésére, illetve a P incipit iniciálé vizsgálatára összpontosította kutatásait. A gesta annyit vitatott P kezdőbetűjének bizonyos motívumait az 1240-1250-es évek könyvfestészetében, illetve diplomatikai emlékeiben találta meg (utoljára 1265-ben!). Más motívumok az 1240-es, ismét mások pedig az 1240-1270 közötti évekre nézve bírnak bizonyító erővel. *Wehli Tünde* konklúziója a következőképpen hangzik: „A tollrajzos és főleg csupán ornamentális elemekkel díszített iniciálék datálása rendkívül kényes feladat. Főleg akkor, amikor az ornamentika törzsanyagát stilizált levelek, palmetták képezik, hiszen ezek meglehetősen kortalanok. Úgy véljük azonban, hogy egy-egy iniciálé datálása hozzávetőleges pontossággal megoldható abban az esetben, ha a kódex lokalizálható, és datált kéziratok – a jelen esetben oklevelek – segítik a műfajban érvényesülő tendenciák megragadását. Elemzésünkben kitűnhetett, hogy a «P» iniciálé díszítőmotívumai 1240-1265 közötti okleveleinkben fordultak elő legnagyobb számban”. Más motívumok és kancelláriai emlékek alapján végül is a végső szót így mondja ki: „Keletkezésüket (ti. a ges-

187 Uo. Idézetek: 44., 50., 52. p.

188 Anonymus Gesta Hungarorum kéziratának helye a magyarországi könyvfestészet történetében. = Magyar Könyvszemle, 108 (1992) 52-55. p. (A továbbiakban: *Wehli*, 1992.)

tában szereplő iniciálék keletkezését – T. G.) a magyarországi királyi kancellária Hajnal által 1241-1253 közöttinek tartott periódusához köthetjük, illetve 1250-1255 közé, legkésőbb 1260 elé tehetjük¹⁸⁹. *Wehli Tünde* művészettörténeti érvekkel alátámasztott kódexdatálása tehát teljes mértékben összhangban van *Veszprémy László* paleográfiai argumentumokkal megtámogatott keltezési javaslatával. Ha két kutató más-más segédtudomány eszköztára segítségével javasolt keltezését komolyan vesszük – és komolyan kell vennünk hasonló súlyú, más korszakra vonatkozó könyvfestészeti és paleográfiai érvek feltűnéséig! – P. mester „Gesta Hungarorum”-át nem tekinthetjük *IV. Béla* halála után keletkezett alkotásnak!

NÉMETH ISTVÁN

A KASSAI KÖVETEK JELENTÉSE AZ 1572. ÉVI FEBRUÁR – ÁPRILISI ORSZÁGGYŰLÉSRŐL

(II. rész)

Series itineris a dominis Legatis Cassoviensibus ad Conventum Regnicolarum generalem pro festo Purificationis Dominae Virginis Celebrandum Posonii¹⁴, evocatis, suscepti Anno salutis 1572.

Januarius

21 a

Cassovia¹⁵ discessimus. Venimus eo die in malleum Cassoviensem.¹⁶

22 b

Venimus Novocomium.¹⁷ Ego Leutschoviam ex oppido Cromptach¹⁸ ablegatus percontatum an coeteri Civitatum legati advenerint. Responsum accepi a domino Judice Ipsos quidem praesto fuisse, sed propter negocia privata, quae ipsius Majestati Viennae exponenda erunt, nostrum adventum expectare non potuisse Ideoque 19 adhuc Januarii iter ingressus [fuit] esse Redii Novocomium nocte intempesta. Per benigne a domino Thoma Frolich¹⁹ accepti sumus.

14 A szerző utólag írta be.

15 Kassa (Abaúj vm.)

16 Kassahámor (Abaúj vm.)

17 Igló (Szepes vm.)

18 A szót utólag írta be a szerző. Kromptach (Szepes vm.)

19 Frölich Tamás, kassai lelkész. ld. Kemény Lajos: *A reformáció Kassán. Kassa, 1891. 26-27. p. Uő: Frölich Tamás kassai pap megidéztetése. Történelmi Tár 1892. 575-576. p., ill. uő: Két kassai plébános a XVI. században. Századok 1895. 26-41., 119-135., 227-238., 329-341., 441-457. p.*

23 c

Novocomio post executata mandata ab Inclyto Senatu Legatis de vocando Domino Thoma iniuncta, Comitante nos eodem, Leutschoviam²⁰ venimus, eoque die nobiscum, qui nondum rebus omnibus instructos Leutschovienses expectare sumus rogati, mansit. Puella ob necatum infantem nobis nubem ingredientibus capite plectitur.

24 d

Leutschovia in pagum Cherbata vade litterae²¹ ad Senatum de responso a domino Thoma dato missae sunt. In hoc itinere Ex Conventum prorogatum esse, intelleximus.

25 e

Ex pago Cherbata²² in oppidum Sancti Nicolai²³ unde ad Benedictum Kubini Vicecomitem Comitatus Liptoviensis missus sum percontatum de statu seu conditione indicti Conventus Regnicolaris sibi aliud nihil constare quam hanc Conventus indictionem et celebrationem processuram esse. Haec dies Sacra Conversioni Pauli fuit valde turbulenta: Mane nebulosa, Reliquo toto die nivosa, Serenitatis hoc die apparuit nihil.

26 f

Ex oppido Nicolai in pagum Turona²⁴ Tipensinimus semel Vagum semel Oravam et per loca montosa aspera et confragosa iter fecimus.

20 *Lőcse (Szepes vm.)*

21 *Javította az eredetileg „a”-nak írt végződést.*

22 *Csorba (Liptó vm.)*

23 *Szentmiklós (Liptó vm.)*

24 *Turány (Turóc vm.)*

27 g

Ex pago Turna in pagum Nievescher²⁵ sub montanum. In eo itinere ad oppidum Suchan²⁶ relatum est nobis de morte Imperatoris Hoc metu rursus liberati sumus²⁷ a Saschoffsky nobis obviam in Nievescher facto, qui Caesarem quaevis letalibus confectum morbis: tamen iam pristenas recuperare vires, dicebat. Hoc die iter valde difficile habuimus.

28 a

Ex pago Nievescher in oppidum Zabokut²⁸ divertimus ad Viduam quae post bitim nuptura erat.

29 b

Ex oppido Zabokut Galgoczium²⁹ A meridie magnus ventorum nupetus Boreis Elantibus.

3³⁰ 30 c

Galgoczio in oppidum Wartenberg³¹ excepti hospitio a sene homine probo.

31 d

Vartebergo Posonium³² circa horam decimam matutinam cum legatis Leutschoviensibus. Eo die nobis de hospitio prospectum est apud Fabrum quemdam Georgium Stokhinger in suburbio inferiori.

25 *Nedózer (Nyitra vm.)*

26 *Szucsán (Nyitra vm.)*

27 A szerző utólag javította be.

28 *Zsámokkrét (Nyitra vm.)*

29 *Galgóc (Nyitra vm.)*

30 Eredetileg áthúzta, majd újra leírta.

31 *Szenc (Pozsony vm.)*

32 *Pozsony (Pozsony vm.)*

Consignatio et Coacervatio eorum quae nobis Posonii
Item Viennae existentibus acciderunt.

Februarius

1 e

Convenimus Archiepiscopum Strigoniensem Verancium. Ab ipso de Conventu Regnicolarum quid futurum esset, percontati sumus, et num Imperatorem Viennae quo se diem ante quam Posonium appulisset, reliqui trium Civitatum Bartfa Epperies et Zebin ob privata negocia apud ipsius Majestatem conficienda contulerant, conveniendum esse arbitraretur. Responso dubio nos divasit nostroque profectionem Viennam versus arbitrio pervasit. Hoc die coruscationes visae, tonitru auditum hora 8 noctis.

2

Ipsa die Conventui celebrando constituto qui fuit dies f de Viennali profectione inter nos deliberatum est, profectio placuit, Dies profectioni Constitutus 4 Februari

3 g

Accessimus Johannem Fischer Consulem Posoniensem, eique de nostro abitu Viennam versus significantes petivimus, Si interea Res publicae Regni sub deliberationem caderent absentiam nostram apud Senatum Regni excusando privatas Civitatum, propter tardum Imperatoris adventum, magni momenti causas, hoc ita fieri postulasse, diceret

4 a

Iter Viennam³³ versus ingressi sumus. Septima traiecimas Danubium. Venimus eo die in oppidum Schwechet³⁴. A Coena singuli soluimus Cruciales 16.

33 Bécs (Ausztria)

34 Schwechat (Ausztria)

5 b

Schvecheto Viennam hora 9 matutina venimus quo die Ruberum accessimus, eumque ut nobis auxilio, quo Cum ipsius Majestate presentes de oneribus et molestiis publicis Civitatis nostrae colloqui possimus subveniat, oravimus. Praebuit sese erga nos benevolum, ac operum daturum et quamprimum in conspectum Caesaris admittamur pollicitus est. Quam Urbem ingrederemur obviam nobis facti Michael Serator Epperiensis et Stephanus Miller Zibiniensis Posonium rebus suis nondum rite confectis petentes. Lanius quidam ab Hispano aulico interfectus.

6 c

Mane iussu Ruberi qui se, ut in presentiam Imperatoris admittamur effecturi promiserat, in aulam ascendimus ibique adventum ipsius praestolantes, quid facto opus esset deliberavimus. Rubero adveniente facta est nobis presentas ipsum Comitandi ad Conclave contiguum habitatio Imperatoriae. Ruberus Imperatorem adiit ac paulisper ibi commoratus egrediens nobis significavit ut 4 vespertina rursus compareremus, ibi fors ut hoc simus consequuturi quod ab ipso cupimus. In hospitium situm ante portam arcis in domo Petri Spindler auff der Lam geneben reversi, prandium sumsimus. Absoluto prandio nos convenerunt Bartphenses et Epperienses Ipsius presentibus supplicatio Communis. 5 Civitatum perlecta est, Domino Laurentio ipsos, si quid immutandum aut addendum esset commonefaciente. Placuit singulis, ac unum maxime necessarium nimirum de Vinorum negotiatione Civitatensibus propria praecepta desiderari. Nomine igitur omni Civitatum privatam nostram hac de re supplicationem ipsius Majestati offerendam esse consuerunt. Nostri missi, ne quid morosius facere viderentur, facile id concesserit. Atque ita re transacta 3 urbem ingressi, in priori loco adventum Ruberi expectavimus. Adveniens nos subsequi iussit, hoc facto paulisper commorati sumus, ac ita in presentiam Imperatoris admissi Dominus Laurentius Aurifaber, et Johannes Henisch ubi et supplicationes exhibuerunt, et de calamitatum ac gravaminum magnitudine conquesti humilime ut Caesarea Majestas huius malo oportunum remedium afferret petierunt, Benigne a Caesare accepti relationem talem acceperunt, Se

Clementer ac paterne ipsis perfectis supplicationibus provisuri esse ac mandaturi, ut primo quoquo tempore res ad expeditionem veniat. Hoc die paulo ante ascensum nostrum in aulam, Hispanus Sarctor gladio Sarctorem Germanum, quod ipsum de solutione sollicitasset, traiecit.

Fuimus cum Listhio.

7 d

8 e

Litterae ad Senatum Cassoviensem missae per Christophorum Ruber.

9 f

Mane septima in aulam ascendimus ac de supplicationibus nostris Imperatori exhibitis, perquisivimus. Primum in domo deliberationibus bellicis destinata. Secundo apud Secretarium Camerae aulae Jacobum Hueber virum in primis facilem et humanum. Tertio apud Listhium Episcopum Wesprimiensem cui cum Supplicatio contra [Pe] Valentinum Segnei et Polonum [exhibita esset] cum deliberatione et responso Caesareo super hac exhibita esset³⁵, operae precium videbatur ipsum propterea sollicitare. Itaque reviso tali nos dimisit. Primum Caesarem Majestatem ita affectam esse, ut non velit aliqua in re Privilegiis ac libertatibus Civitatis in iuriam fieri, sed potius contra haec delinquentes graviter animadverturum. Et quia aliquid contra Valentinus Segnei molitus sit Caesarea Majestas ita in ipsum animadvertere decrevit, ut scriptis litteris ipsi Caesaris inclementia denunciatur. Quod vero ipsum Polonum concernit, statuit Imperator ipsum dimittendum esse, sed hac ratione, ut sibi interdictum esse sciut regno Hungariae, ac intra fines eiusdem nullos exercent contractus.

10 g

Listhio Posonium discesat.

35 Javítva *est*-ről.

11 a

Accessimus Jacobum Hueber, petentes ut quid de supplicationibus nostris reliquas statutum esset, nobis non gravatim aperiret Item sibi aliud nihil de his constare quam quod Consiliariis Camerae Scepusiensis per litteras mandati, quibus duae nostrae supplicationes, Una nomine Civitatum pro Vini libera negotiatione, quae hactenus interclusa fuerat supplicantium: altera Civitatis Cassoviensis de debito a militibus Caesarianis superioribus annis contracto propria, adiunctae sunt, iniungatur de his plenius ut respondeant planamque faciant rei totius formam, seu modum Ideoque nostrum requirere officium ut quoque citissime litterae mandati Veredario commissae Cassoviam transmittantur. Inde tandem responso allato Supplicationes nostras in deliberationem venturas. Hoc modo dimissi, id quod res postulabat persequuti sumus, ac litteras ad Senatum Cassoviensem de serie et modo totius negotii datis, petivimus ut Statut ac naviter operam darent, quo Camerales parva interposita mora, dicto Imperatoris obtemperent, sensuque nostrarum Calamitatum iacti, studeant nobis quoque prodesse.

12 b

Fuimus Cum Raumingero.

13 c

Apud Rueberum, Georgium Teuffel presidentem Raizacherum Secretarium, Christophorum Cuglerum Expeditorem, seu Registratorem Camerae bellicae negotium nostrum visimus.

14 d

Dominus Laurentius mane Praesidentem Camerae bellicae Teuffelum, ego Cuglerum accessimus, ac ipsos de negotio nostro transigendo sollicitavimus. Vienna discesserunt dominus Laurentius. Martinus Kamnern me Viennae relicto ad negotium nobis urgendum

15 e

Deliberatio Cameralium bellicorum super negotio nostro concernente domos et milites iuri Civium sese submittere nolentes, et tum in evidens damnum artificum Civitatis suum exercentes artificium fit exhibita Imperatori. Prima tandem Secretarium Raizacherum accessi, querens quid de negotio nostro factum sit. Item Imperatorem conclusisse ut de his gravaminibus litterae mandati Rubero dentur, nobis vero literarum illarum [transcriptum] exemplum

16 f

Apud Cuglerum negotium visi.

17 g

Maxima aeris intemperies, nives copiosae, venti frigidissimi.

18 a

[Ruberum] Raizacherum hic Cuglerum de expeditione sollicitavi. Coci Caesarei nuptias Rusticorum mira arte ante aulam Imperialem representarunt. 19 b Hoc Negotium visi.

20 c

Accepi litteras a domino Laurentio quibus significatur Camerae Scepusiensi, id quod Listhius se facturum receperat, de negotio Segneum et Polonum concernente nihil esse scriptum ideoque Hueberus accedendis, Cui haec res expedienda commissa est. Ego acceptis litteris continuo Hueberum accessi, ac totius rei seriem recensendo, petii ut de re Camerae Scepusiensi scriberet. Item sibi nihil a Listhio cui haec res curae esse debebat, nec supplicationis quicunque, nec responsi ab Imperatore dati transmissum esse, seque ideo nobis nunc pro ratificari non posse. Verum si negotium hoc compositum esse volo, tunc de causae huius³⁶ conditione

36 Eredetileg *hac*-nak írta.

domini commonefaciendi, et Listhium accedunt ac ab ipso responsum super hac causa petant, ipsique transmittant. Tandem se bene curaturum ut res transigatur Raizacherum de negotio nostro requisivi. Reiecit me in diem sequentem quo etiam res composita est.

21 d

Traditum est mihi mandatum Caesareum ad Ruberum nobis autem illius mandati transcriptum.

22 e

Archiduces Austriae Rodolphus et Ernestus filii Imperatoris hora undecima, Vienna ad Poseniensem Conventum inchoandum discesserunt.

23 f

Posonium appulerunt. Frigus intitusissimum.

24 g 25 a

Ego cum dominis Leutschoviensibus Vienna discessi.

26 b

Posonium veni quo die factum est initium tractationum Conventus Regnicolarum Articuli, qui sub deliberationem venturi erant, recitati. A prandio Legati singulorum Comitatum Ac Civitatum sua in medium gravamina quibus hactenus passi ac molestati sunt Sacrae Majestati Caesareae suppliciter offerenda, attulerunt. <hoc die Sepultus est Dominus Mestei>

27 c

Mane 6 in Curia Poseniensi missi Civitatum singularum convenerunt, ibique de communi consensu duos articulos (quoniam singuli Comitatum et Civitatum legati iussi erant onera et gravamina ipsos molestantia scripto comprehensa Magistris

Conventus, exhibere) concernentes in gravamine omnes Civitates Regni, factos, nimirum de intolerabili taxarum seu contributionum fortuitarum gravitate tenienda, Item de libertate in Teloniis Tricesimis Civitatensibus Servanda, Congregationi Regnicolarum obtulerunt. Quinque nostrae Scepusienses 8, quorum tenor sequitur.

Sacratissima Romanorum Imperator Regiaque Majestas etc. domine domine
noster naturalis ac clementissime.

Post perpetuae fidelitatis ac fidelium servitiorum nostrorum in gratiam Sacrae Majestatis Vestrae Caesareae humilimam subiectionem. Supplicatur Majestati Vestrae Caesareae nominibus et in personis liberarum Civitatum Superiorum Regni Hungariae partium in eoque humilime, ut cum in omnibus suis privilegiis, praerogativis Juribus, libertatibus antiquis, et laudabilibus Consuetudinibus, quibus olim usae et gavisae sunt, nunc miru in modum labefactentur Sacra Majestas Vestra (subsequentia earundem communia gravamina benignissime perpendere ac pro sua pietate, regiaque iustitia dictas Civitates contra omnes impeditores, turbatores, ac temerarios et Contumaces violatores gratiose semper defendere ac manu tenere dignetur.

Primo quidem ut notoria illa libertas Regalium Civitatum, quae ab omni et quavis Teloniorum exactione iuxta Decreta Regni per totum Regnum exemptae sunt, per omnes ordines et Status eorumque officiales seu Teloniorum exactores ubique in regno observetur. Et ne impune cuique hanc libertatem, pro ut soepe fit, violare liceat. In quo videtur illud pernecessarium, ut certa aliqua poena proponatur, cui de facto subiacere cogantur Decretorum Regni et Sacrae Majestatis Vestrae mandatorum contemptores, ac temerarii predictae libertatis Civitatum violatores. Similiter ut sicca quoque Telonia iuxta articulos Regnicolarum in Superioribus Diaetis aeditos iam tandem deponantur, et ubique deiiciantur.

Secundo, ut vera, antiqua legitimaque privilegiata Depositionum generalium loca servantur, roborentur, et efficacem habeant defensionem: Ne videlicet Civitatum et Regnicolarum commoda per vagos illos forenses mercatores, qui loca verarum depositionum assidue transgredimur, fraudulenter praeripiantur.

Tertio. Ut quemadmodum non ita pridem Tredecim oppidis Scepusiensibus, pro qua re Sacrae Majestati Vestrae Caesareae istae liberae Civitates immortales agunt gratias: ita et singuli ac Universis Polonis in perpetuum interdictum et prohibitum sit, ne quisque eorundem deinceps Vinorum, pecorum vel aliarum emendarum rerum seu negotiationis exercendae causa post vel infra Cassoviam quoquo modo liberam proficiscendi potestatem habeant.

Quarto. Vinorum eductionem in Poloniam edicto Sacrae Majestatis Vestrae Civitatibus istis prohibitum dignetur non tunc hoc, sed omni deinceps tempore liberam promittere, cum presertim ea prohibitione nemini magis quoque Sacrae Majestatis Vestrae regio fisco, et peculjo Civitatibus nempe istis nocentur. Animadversum re et Rusticos et alios Oppidanos istis in partibus degentes dum Cives liberarum Civitatum ob interdictum Sacrae Majestatis Vestrae ab evectione vinorum abstinere coguntur, magnam ex tali prohibitione sumpsisse occasionem ac licentiam posthabita agricultura exercendae omnis fere generis mercaturae. Ex qua rusticorum, oppidanorumque licentia Civitatibus istis earumque libertatibus cum maximo earum detrimento et iniuria contra omnem aequitatem vehementer preiudicatur.

Quinto. Antiqua Regni libertate et publica Constitutione de iis rebus quae intra Regni terminum emebantur olim nulla exigebatur Tricesima. Nunc autem etiam a bobus cis Tibiscum in Civitatum et gentium Sacrae Majestatis Vestrae Caesareae communem usum et maccella per Civitatenses lanios emptis. Eodem modo et de Equis quibus ex Transylvania cives harum Civitatum, ob faciliorem longi itineris confectionem equitant, Tricesima exigi solet.

Sexto In Nonarum et decimarum perceptione exitialis quoque abusus irrepsit de quo et ante quaerelae factae sunt. Nona enim quae domino terrestri cedit accepta, Decimator qui Episcopalem percipit Decimam locum vasis Nonae vacuum pro vase Vini numerat. Et sic inusitata et indebite excogitata ratione accipit decimam. Ex quo rursum constat (proh Deum) miseros undique vehementer previi et affligi.

Septimo. Quicumque ex Vineis suis Vina collegerunt, tenentur ex veteri instituto tantum Vini suo in Curru ad Domum Decima de Vinea deducere quantum ad Nonae

et Decimae solutionem sufficit, receptisque suis, quibus Vinum continebatur Vasis. Item, Nec cogebantur ut quoque alio vel ulterius Nonalia et Decimalia Vina per suos aurigas veherent. Fit autem nunc cum magna iniuria multorum hominum, ut huiusmodi Vasa ipsi decimatores nolint restituere. Officiales quoque nonnulli cogant miserrimos Civitatum precio conductos aurigas Decimalia Vina non ad usitatum et competentem tunc locum, sed longius Agriam usque et ad alia loca, quod a Seculo non est factura, nec auditum, devehere.

De his gravaminibus, quae Civitatum statum, fortunas et permansionem in dies enervant, clementer avertendis Sacrae Majestati Vestrae dictae Civitates humilime supplicant, summa spe fiduciaque nitentes Sacram Majestatem Vestram tanquam pientissimum principem et Imperatorem iustissimum hanc nostrarum calamitatum signem quam nobis debita fides et obedientia erga Sacram Majestatem Vestram reticendam non esse suasit, ac humilimam supplicationem clementer esse accepturam et nostrae incolumitati laeta provisione subventuram.

Eiusdem Sacrae Caesareae et Regiae Majestatis Vestrae

Fideles et humilimi subditi Iudices et Jurati Cives Civitatum

Cassa Leutscha Barthfa Epperies et Zebyn

<Streinium accessimus 29. Listhii primum nobis supplicationem nostram Item scriptum Cameralium Scepusiensis contra Segnei et Polonum [exhibito est Streinio] cum voluntate Cesarea exhibita, ut Sreinio presidenti Camerae aulae exhibeamus iussit>

Martius

1. 2. 3

Articuli a Majestate Caesarea Regnicolis propositae sub deliberationem acceptae. Articulorum autem describendorum potestas mihi non est concessa, et si hac de re Magister Andreas ut describendos concederet articulos, requisitus sit a Domi-

no Laurentio [sit requisitus]. Dierum singulorum propositionem propter lingua imperitiam non potui.

4 [d] c

Decisiones super articulos factae a Nobilibus exhibitae Baronibus in domo Archiepiscopali congregatis Item Legati Civitatum in hospitio nostro congregati singularia Civitatum gravamina Majestati Suae scripto supplici offerenda, concluderunt.

5 d. 6 e

Danubium ponte navali sternere coeperunt.

8 f

Ad sepulturam Michaelis Merey discesserunt duarum Civitatum Epperies et Bartpha legati

9 g

Hueberus nos per litteras de negotio Polonum concernendum certiores reddidit. Mandatum ad Cameraam Scepusiensem de Polono dimittendo nobis exhibuit Secretarius Kerve. Tenor huius talis est

<10 a

Mandatum hoc Camerae Scepusiensis transumptum>

Maximilianus etc Cognovimus ex litteris Vestris 6 Decembris ad nos datis, quae nobis de Valentino Segney nobile, qui cuidam Polono iam comprehenso famulum suum ad Vina infra Cassoviam emenda adiunxerat, retulistis. Nos itaque prefato Nobili ex Cancellaria nostra Hungarica serio scribendum iussimus ut in posterum se a talibus contineat. Polonum autem cum plurimi pro illo apud nos institerint, volumus et dimittatis addita comminatione poenae si amplius intra fines regni Hun-

gariae venerit sibi irroganda, Quo modo benignam executuri estis voluntatem nostram. Viennae 4 die Martii Anno etc LXXII.

Camerae Scepusiensis

13 d

Responsio ad propositionem Caesaream ad Regnicolas factam presentibus Praelatis Baronibus Nobilibus etc. perlecta. Civitates liberae articulo qui contra vera depositionum loca in consilio tunc Magnatam factes contradixerunt Scriptoque supplici, ut noviter inventa et instituta in Oppidis Ztropko Homona et Varano veris depositionum locis postponerentur apud Senatum Regni Ostensis etiam Privilegiis iubi Cassoviensis a divis quondam Regibus datis [institerunt] in mediumque allato articulo super hac re in proximo preteritae diaetae Anni 1569. Conventu conclusi, institerunt.

14 e

Articuli Archiducibus exhibiti

16 g. <17 a

Scortum a milite sclopeta globulo traiecta.>

Nuncii [ad] ex conventu, ad imperatorem ut adventum mutararet [delecti] ablegendi, delecti

18 b

Posonio Secundo Viennam discesserunt pars nunciorum Civitatis de peculiaribus quibusdam gravaminibus Imperatori conquesturi Domini Laurentius Aurifaber Cassoviensis Cum amanuensi Jacobo Czurk, Paulus Sturm Leutschoviensis, Bartholomeus Purlamucz Melchior Creüsel Barphenses Johannes Fischer Epperiensis Stephanus Miller Cibiniensis Septimana nos subsecutus Traiecius Danubium cum summus esset ventorum nupetus

19 c

Viennam venimus

20 d

Circiter horam tertiam pomeridianam beneficio Comitum Eký³⁷ Capitanei Supremi [Ruber] Jauriensis in presentiam Imperatoris admissi legati, iniuncta sibi a conventu exposuerunt. Civitatenses exposita oretenus serie miseriarum ipsos praementium eadem scriptos [peculiaribus] supplicibus duobus comprehensa imperatori exhibuerunt Primum 12 articulorum Cuius tenor sequitur.

Sacratissima Romanorum Imperator Regiaque Majestas etc. Domine Domine noster Naturalis ac clementissime

Post perpetuae fidelitatis³⁸ ac fidelium servitorum nostrorum in gratiam Sacrae Majestatis Vestrae humilimam subiectionem. Supplicatur Sacrae Majestati Vestrae Caesareae nominibus et in personis Liberarum Civitatum Superiorum Regni Hungariae partium in eo quoque humilime subsequencia earundem multa et varia commune gravamina benignissime perpendere, ipsisque in eisdem clementer de maturo et oportuno prospicere remedio dignetur.

Primo, Ut cum in omnibus suis privilegiis, Praerogativis, Juribus, Libertatibus antiquis et laudabilibus Consuetudinibus, quibus olim usae et gavisae sunt, nunc mirum in modum, ac subinde magis magisque labefactentur Sacra Majestas Vestra Caesarea pro sua pietate Regiaque Iustitia easdem contra omnes impeditores, Turbatores ac temerarios violatores gratiose semper defendere ac manu tenere dignetur.

Secundo, Ut notoria illa libertas Regalium Civitatum quae ab omni et quavis Teloniorum exactione, iuxta decreta Regni per totum Regnum exemptae sunt per omnes ordines et status, eorumque officiales seu Teloniorum Exactores ubique in

37 *Eck von Salm*

38 *A kéz fidelis-ről írta át fidelitatis-ra.*

regno observetur. Et ne impune cuiquam hanc libertatem pro ut soepe fit, violare liceat. In quo videtur pernecessarium, ut certa aliqua poena proponatur cui de facto subiacere cogantur Decretorum Regni et mandatorum Sacrae Majestatis Vestrae Caesareae contemptores, ac temerarii predictae Civitatum libertatis Violatores. Similiter etiam ut sicca quoque Telonia iuxta articulos Regnicolarum in superioribus dietis editos iam tandem deponantur et ubique dericiantur.

Tertio, Ut vera, antiqua, legitimaque Privilegiata Depositionum generalium loca conserventur, roborentur et efficacem habeant defensionem, ne videlicet Civitatum et Regnicolarum commoda per vagos illos forenses mercatores qui loca verarum depositionum assidue transgreditur fraudulenter praeipiantur.

Quarto, Ut a contra noviter excogita et antea inusitata Depositionum loca Fisco Sacrae Majestatis Vestrae Caesareae regio et Liberis Civitatibus vehementer noxia, qualia sunt in oppido Ztropko, Et ad Monasterium Lechnicz, in perpetuum aboleantur. Antequam nobilis Magnificus Dominus Johannes Petheo de Gerze etc. districtum Ztropko teneret nullam ibi depositionis locumque fuisse constat, Sed tunc Tricesimatorum Servitorum ibidem existentes diligenter observasse, ne per vias sinistras Vina et aliae merces sine Tricesimae solutione clam e regno educerentur. Nunc autem ad dictum oppidum et Vina magno numero advehuntur, et Poloni eo suas adducunt, et negotiationes ac Commutationes mercium quaslibet tanquam in vero depositionis loco libere, et cum maximo Sacrae Majestatis Vestrae Caesareae et Civitatum istarum damno, iniuria ac preiudicio Libertatum ipsarum exercent.

Eodem modo et ad monasterium Lechnicz quod Magnificus Dominus Casparus Magochy etc possidet plane in ipsis Regni Hungariae Versus Poloniam finibus, situm, ad ripam fluvii Dunawiecz qui Regna Hungariae et Poloniae eo in loco disternat plurima Vasa Vinorum educuntur maiore quam necessitas quotidiani usus Monasterii illius exigeret, nimirum numero. Poloni igitur loci propinguitate et commoditate emendorum vinorum allecti, non venient post hac in Civitates negotiatum, aut vina emptum, sed ibi (sic!) ibi facile sua commoda parare, et longe existentes Tricesimatores etiam sine Tricesima Vina evehere poterunt, admittenturque maxime, ut facile colligere sit ex huiusmodi locis tam defraudationem Fisci

Sacrae Majestatis Vestrae subsequi praeter expectationem posse, quam istis miseris Civitatibus nil nisi summam egestatem et intentum irrepere coepisse. [két üres oldal következik]

Secundum Germanicum, ut Imperator Civitates gravitate Taxae obruere tandem desinat: huius tenor talis.[három üres oldal következik]

Nos pro reddentes debites denuo Supplicavimus in hunc modum.

Allerdurleuchtigster großmechtigster Römischer Keyser vnser aller genedigster Naturliher Herr vnnd König

Euer Keyserlicher Majestät sindt vnser Vntertenige [vnd] gehorsame ganzteilige geflissene dienst mit ewiger trewheit allezeit befor. Allergenedigster Keyser Nach dem wir an Ewer Keyserlicher Majestät vor Kurczverschinen tagen ettliches [schulden] geldes halben so zu vnderhaltung Euer Keyserlichen Majestät in obern Creis Vngern Kriegs volk vonn gemeiner statt Caschaw yn nechst verschinen yaren dargelihen worden, suppliciret, Vnnd daruber Euer Keiserlicher Majestät genedigst an die Cipserische Camer ein schriftlich mandat vmb grundtlichen derhalben bericht, gethan. Solches aber vonn ynen bisher nicht beschehen. hatt vns vnser eygen Not bezwingen, Widervmb an Euer Kaiserlicher Majestät zu suppliciren vnd vmb genedigst beschaid anhalten, furnemlich weil vns die schuldbrieff in spem mitgegeben, vnd wir solche darlegen wo es die Nott erfordert, Können, das es also der Cipserischen Camer berichtung nicht bedurrfte Suppliciren der wegen Euer Kaiserlicher Majestät als vnnsern allergenedigsten herren Euer Kayserlichen Majestät Wolle yn einsehung vnser vnd vnser mitgenossen die nicht unnder als wir mit darleyen, furstreken, vnd dergleichen notwendiger bedurffligkeit Euer Kayserlichen Majestät dazumal gewesenem Kriegs volk, dienstlich vnd befurderlich gewesen, durfftigkeit vnd höchstem anligen, darin wir, furnemlich aber die armen schuster, so mit merklicher yres gutts kleynernung Euer Majestät Kriegsvolk dazumal mit schuhen vnd dergleichen Notturfft vbersehen vnd nun nicht wenig vnter ynen mit weib vnd kindt groß armut ausstehen müssen, leyder

geraten sindt, ym vnnsers bytt vnd höchstes flehen angelegen lassen sein, vnd genedigklich befel thuen damit solche schuldbrieff vbersehen vnd reuidet (sic!) hernachmals aber noch lawt derselbigen solche schulden angelegt vnd ausgezalet möchten werden. Welches wir vmb Euer Keyserlichen Majestät mit gehorsamster trewheit vnd allen so wir haben vntertenigst zuverdienen die zeit Vnnsers lebens geflissen sein wollen Gewartendt vonn Euer Keiserlichen Majestät ein genedige vnd tröstliche antwort.

Euer Römische Keiserlichen vnd Königklichen Majestät allezeit getrewe vnd gehorsame vnterthanen

Richter vnd Radt sampt der ganczen Purgerschafft Cassaw

23 g

Mane Octava Imperatorem rursum adierunt Civitatenses suppliciter petentes Sacra Cesarea³⁹ Majestas ipsorum rationem habere dignetur ac primo quoque tempore de oblatis gravaminibus laeto responso ipsos dimittere. Imperator se non immemorem fore, sed se ipsis benignissimam collaturum esse gratiam, promisit.

24 a

Hueberus nobis paria mandati ad Cameram Scepusiensem de solvenda domorum aestimatione, dati exhibuit

25 b

Vengerum [de scripto] ut mandato Caesareo de scripto ad Cameram Scepusiensem dando ut debita in litteris assecuratoriis consignata solventur, bis convenimus.

39 Utólag írta be a szerző, kijavítva a szöveget.

Remisit nos ad Huberum cui iam commissionem huius negotii factam esse dixit Reversus Posonio Listhius.

26 c

Litteras a Senatu Cassoviensi ut testimonium perhiberet viduae Wasch Istwan de quibusdam agris dominus Laurentius accepit.

27 d

Mandatum ad Cameram Scepusiensem de solvendis debitis Huberus nobis exhibuit.

28 e

Vienna discessimus, Venimus Posonium.

30 g

Archiduces Ernestus et Rodolphus Comitatu Prelatorum, Baronum ac Nobilium non mediocri arce in templum domini Martini deducti

31 a

In arcem Nobilitas ad accipiendum responsum Imperatorium ad factam Ungarorum conclusionem ascendit dominus Ernestus brevi oratione hortatus status et Ordines Regni <est ut> mature deliberent de his ac tandem finem tractationibus publicis imponendi. Responsio in domo Archiepiscopali praelecta. A prandio rursus in Monasterio. Litteras a Senatu Cassoviensi nobis exhibitas quibus Significatur domini Thomam Frölich tertio adverte missum officium vocatum, petitioni ac vocationi legitimae factae esse a Civibus Cassoviensibus tam tandem assensisse. Sententiam de Urbano Barbiel latam Senatum mille modo posse nec nolle retractare

Aprilis

1 b

Nobiles in Monasterio Convenerunt exceptis [quatuor] tres articulis, de Electione et Coronatione Archiducis [Ernesti] Rodolphi Senioris filii Imperatoris 2 de contributione 4 florenorum in quatuor terminis dandorum 3 de Carbonariis Libertis etc. non dicandis reliquos in futuram Diaetam quae Coronationi destinatur (sic!) [diligentius evolvendos et considerandos esse] omittendos esse. Hanc suam sententiam Baronibus et prelatibus significarunt qui etiam in hac acquieverunt.

2 c

Mane 6 in domo archiepiscopali rursus convenit Senatus Regni publicique tres illos articulos de quibus inter ipsos convenit perlegi fecerunt. Mortuus est Notarius Urbis Poseniensis. In arcem exhibituri articulos de quibus convenerunt ascenderunt. Debrecinenses missi, in Confessu Baronum Prelatorum Nobilium Etc. exposuerunt suas Calamitates quas non ita pridem a militibus Circumforaneis Ungaris, qui etiam a Turcis coesi contumaciae sine et spurcissimorum facinororum quae putrare in oppido Debrecz non sunt veriti, iustas dederunt poenas, passi sunt, supplicetque facti ut pro ipsis apud Imperatorem intercederetur. Ab hoc die usque ad septimum huius Mensis nihil actum.

7 a

Nobilitati articuli de quibus in utrumque partem consensum est ab archiducibus Rodolpho electo Ungarorum rege et Ernesto exhibiti. Praelecti in domo Archiepiscopali Post quorum lectionem Johannes Ruberus in album Baronum Ungaricorum ritu eo quo hic honor [ob] conferri solet solemniter observato, ascitus est. Petitum est nomine Imperatoris ut [Las] Alberto Laskio quoque haec dignitas conferretur: Nobilitas nullo modo assentiri noluit quod haec res ipsorum decretibus quae nolunt ne Polonorum aut Italicorum quisque Ungarus creetur, contraria⁴⁰ esset.

40 Utólag javítva.

8 b

Mane conventum est in Monasterio Praelecti articuli Rursus impugnare eosdem de quibus iam convenerunt articulos coeperunt. Post praelectionem horum Praelatos Barones in domo archiepiscopali congregatos adierunt. Primo de iuiuria qua decimatores in exigendis vinis decimalibus utuntur conquesti rationem seu modum quo haec vitiosa consuetudo tolle possit, iniri petierunt Secesserunt cum delectis nobilibus Praelati et Barones consulturi quomodo huic e quitabilis subvenire quent.

9 c

Litteras a missis Bartphensibus et Zibiniensibus cum scripto Camerae aulicae ad presidentem Strein accepimus. Exhibuimus scriptum, Significavit nobis sententiam Scripti, Majestatis ipsius hanc esse voluntatem ut non gravatim in hac ratione omni difficultate maxima Cives quinque liberarum Civitatum pro tenianda hac inopia et penuria pecuniam quam Taxam nocunt conferrent. Dominus Laurentius facultates ipsorum non esse eorum in eadem ut quicquam dare possint nomine Civitatis reddit in medium allatis omnibus incommodis quae causam praebent, quo minus voluntati imperatoriae satis facere possint. Item Strein Necesse omnio⁴¹ esse ut tum aliquid conferamus hoc enim urgentissimam necessitatem requirere Si inquit, dominus Laurentius haec ipsius Majestatis voluntas est, tunc testamur Deum nos contributione tali in extremam [red] venturos esse miseriam Plurimum nostrum sunt qui se coniugem, liberosque aequae sustentare taceo ut quicquam dare possint, multisque aliis verbis penuriam, egestatem mala et incommoda Civitatis exposuit.

10 d

Rursus accessimus Streinin denuo instantes, ut autor esset Imperatore quo hoc tempore Taxa a nobis tollatur. Item se libenter esse facturum sed omnia, quae ad incolumitatem nostram facere intelligeret, si modum aliquem intercessio ipsius

41 A szerző utólag javította.

apud Caesarem locum haberet. Sed se certo scire Majestatis ipsius sententiam non esse mutaturam. Idcirco patienter hoc malum ferendum esse. De communi consilio postera die, qui fuit dies e ut denuo apud Imperatorem instarent pro tollenda Taxa Viennam ablegati, <dominus Martinus Kamner etc.> missi Epperiensis.

1[2]4 a

Ungari declarati Johannes Ruber et Fransiscus Popel iuramento solemniter praestato. Status et Ordines Regni in arcem ascenderunt valedicturi archiducibus sicque finis Conventui seu dietae impositus est.

Series reditus nostri.

15 b

Circiter horam quartam pomeridianam Posonio discessimus, eoque die Wartbergam usque 4 venimus

16 c

Wartberga in pagum Ormincz⁴².

17 d

Orminczo in oppidum Boimocz⁴³

18 e

Boimoczó Suchanum.⁴⁴

19 f

Suchano per montem Fatra in Oppidum Domini Nicolai

42 *Űrminc (Nyitra vm.)*

43 *Bajmóc (Nyitra vm.)*

44 *Szucsán (Turóc)*

20 g

Ad Nicolao in Poprad.⁴⁵

21 a

Poprado Novocomium ubi humaniter a dominum Thomam Frölitcz excepti sumus.

22 b

Novocomio Leutschoviam, inde in novam Villam.⁴⁶

23 c

Ex Nova Villa Cassoviam circiter horam quartam pomeridianam.

25.

Legati seriem Dietae et negotiorum effectorum. Senatui et Communitati Civitatis recensuerunt.

1572.

Cassoviae

Titulus Domini Giengeri Consiliarii Aulicae Camerae Sacrae Caesareae Majestatis.

Dem Edlen und Gestrenger Herrn Wylhelmb Gienger, auff Rottenberg, Romische Kaiserliche Majestät Hoff Cammer Rath, meynem hochvertrauben lieben Hern.

45 *Poprád (Szepes vm.)*

46 *Szinyeújfalu (Sáros vm.), ill. Ujfalu (Sáros vm.) jöhet szóba, de valószínűleg Szinyeújfaluról van szó, mivel ez a Lőcse-Eperjes-Kassa útvonal felezőpontján helyezkedik el.*

Titulus Domini Richardi Strein Praesidenti Camerae Aulicae Sacrae Majestatis
Caesareae

Dem Wolgebornen Herrn, Herrn Reichardten Strein, Herrn zu Schwarczenaw,
vnd Hartenstein Romische Kayserlichen Mayestätischen Ratt vnd der HoffCam-
mer President meinem freuntlichen vnd hochvertrowten lieben Herrn.

TAXAE IMPOSITIO Anno 1572.

Prudentis ac Circumspectis Judici et Juratis Civibus Civitatis nostrae Cassovi-
ensis fidelibus nobis dilectis.

Maximilianus Secundus Divina favente clementia Electus Romanorum Impera-
tor semper Augustus, ac Germaniae Hungariae Bohemiaeque Rex etc.

Prudentes ac Circumspecti fideles nobis dilecti. Quandoquidem Status et Ordi-
nes Regni istius nostri in proximo generali eorum conventu Posonii celebrato, pro
suo erga nos et Regnum istud nostrum Hungariae patriam ipsorum amore, perpensis
diversis et maximis necessitatibus atque sumptibus nostris gravissimis, quos in
conservationem atque defensionem eiusdem Regni nostri et locorum finitimorum
facitatis nobis subsidium quaternorum florenorum per biennium obtulerint quod
cum ad tot tantasque publicas necessitates non sufficiat, a vobis quoque tanquam
fidelibus subditis nostris et membro dicti Regni nostri subsidium sive Taxam soli-
tatis postulare volumus. Cum itaque publica salus atque permansio communibus
viribus atque auxiliis sustentari conservarique debet. Fidelitatem vestram harum
serie benigne hortamur et etiam committimus atque mandamus firmiter ut summam
octo millium florenorum hungaricalium subsidii publica sive Taxae nomine statim
et absque ulla prorsus mora ulteriori interposita in Cameram nostram Scepusiensem
administrari numerarique curetis in publicas atque adeo confinium Regni neces-
sitates, ex quorum conservatione salus atque permansio quoque vestra post Deum

optimum Maximum dependet, quamprimum convertendam. Secus non facturi. Datum in Civitate nostra Vienna die 20. Aprilis Anno domini .1572.

Maximilianus

Johannes Listhius Episcopus
Vesprimiensis etc.

1572.

Cum igitur hoc Mandatum Inelyto Senatui atque communitati Civitatis perlectum declaratumque in Curia Senatoria fuisset: communibus votis conclusum est ut mitigatione huius insolitae Taxae, supplices litterae ad Sacram Majestatem Caesaream et duo ex Civibus mitterentur. Nos igitur Joannes Gulden Senator ac Leonartus Cromer Notarius Civitatis, ad eam rem fuimus electi, ac iter ingressi die 13 Maii b : pervenimus ad Sacram Majestatem Caesaream die .21. Maii c : in ortem Oberstorff valetudini dantem operam. Ubi supplicantes et difficultates Civitatis proponentes peraeximus Litteras supplicatorias sigillo Civitatis consignatas, orantes de mature et benigne responso. Sua Majestas easdem litteras post earum lectionem Camerae suae Aulicae Viennam misit qui habito tractatu pro informatione scripsit Camerae Scepusiensis mandatum die 26. Maii et illud postae traditum est die 29 Maii quo die reliquarum Civitatum Nuncii ad nos Vienam venerunt nemepe⁴⁷ Leutschovia Clemens Malerae Bartpha: Andreas Sibenbürger Emerici Epperies Antonius Scholts: Zebin Andreas Fabri de eodem ipsis imposito gravamine supplicantes Caesarea Majestas. rediit Viennam die quarto Junii qui fuit Vigilia festi Corporis Christi circa occasum solis.

Exemplum Litterarum Aulicae Camerae et ad Scepusiensem Cameram .etc.
Maximilianus .etc.

Quomodo nobis humilime supplicaverint Judex et Jurati Cives Civitatis nostrae Cassoviensis, pro limitatione quadam nuper impositae Taxae octo millium flore-

47 Vagyis *nemepe*, ezenkívül a szerző javította „e”-re az „a”-t a szó végén.

norum, id ex adiecto scripto ipsorum cognoscetis. Cum itaque suos homines hic habeant qui pro maturo responso iustenti mandamus vobis benigne, ut nobis celeriter consilium et sententiam vestram rescribatis, quantum illis de imperata summa remittendum esse putetos Executuri in hoc benignam voluntatem nostram. Datae Viennae XXVI. die mensis Maii Anno Domini Septuagesimo Secundo. Camerae Scepusiensis.

Postea die Junii allatae sunt nobis per postam Litterae Senatus, de negotio Blasii Zyrakÿ et Reverendi Laurentii Jakus quos nos certis de causis postea tandem die 17 Junii cum informatione Caesari obtulimus.

Die .18. Junii Domino Richardo Strein Praesidentis litteras Teuffenbachii reddidimus quas futuram relaxationem Taxae dixit. Promittatus se acturum cum domino Gienger.

Die 20 Junii e. Caesareae Majestati sequenti scripto supplicavimus. Sacratissima Caesarea et Regia Majestas ac Domine Domine noster naturalis clementissime. Supplicatur Sacrae Majestati Vestrae nomine et in persona fidelium Sacrae Majestatis Vestrae subditorum. Judicis et Juratorum caeterorumque omnium Civium Civitatis Cassoviensis in eo humilime, ut ipsis Sacra Majestas Vestra ex parte nuper impositae extraordinariae Taxae clementer providere dignetur. Quantopere .n. et quique variis modis praemantur ac in dies vires: illorum attenuentur non solum vulgo, vehementiam Dominis Consiliariis Sacrae Majestatis Vestrae plurimis notum esse certum est. Ac nisi larga et speciali liberalitate atque clementia hoc onerosa nimis Taxa limitata, ac deinde in solutionem debita Textant, dudumque Camerae Scepusiensi innotuerunt, deputata fuerint nemo Civium sero in satu permanere poterit. Per huiusmodum .n. insolitas Taxas ad extremam redigenter inopiam, ac tandem⁴⁸ suas domos atque alias hereditates contra iura et antiquam libertatem suae Civitatis, quibuscunque difendere et ex Civibus, inquilini fieri cogentur. Valde autem tota Civitas consternata est, qui nec habeat, nec videat unde tanta pecuniae

48 A „t”-t a szerző eredetileg „d”-nek írta, amit később átjavított.

summa conquerenda sit. Nam et creditoribus qui ad exolutionem Taxae Anni 1569. pecuniam Civitati dederunt mutuo, nondum solis, prae inopia fieri potuit, et qui amplius mutuo det nemo est, nisi villulae Civitati vicinae vel oppignerentur vel iure perpetuo vendantur. Id vero si fieret iam praeter cetera Civitati nec silvae essent nec Coloni qui ligna pro necessitate tam domini Generalis quoque praesidia notis militum exhibias diurnas nocturnaue facientium prout fieri omni tempore oportet, sine precio conveherent ac alia quoque servitia Civitati praestarent. Negotiationis vero rationes et viae concidunt, propter pericula, quae itinerantibus ac foris victum quaerentibus ex vicinis admodum hostibus ubique imminet. Dignetur ergo Sacra Majestas Vestra pro sua innata et privata clementia ipsis Civibus Cassoviensibus tanquam fidelibus subditis in tanta illorum oppressione ac paupertate benigne prospicere, largaque Taxae ipsius remissione, inopiae illorum abvenire: quandoquidem continua per tot annos militum praesidiariorum permansio, qui ibi sine molestiis et damnis Civium teneri non possunt, loco Taxae merito haberi debere censeatur. Sed haec in sola Sacrae Majestatis Vestrae clementia atque misericordia consistunt omnia. Expectant a Sacra Majestate Vestra clementissima ac quo ad enim fieri potest maturam relationem. Sacrae Caesareae et Regiae Majestatis Vestrae humilime ac fideles semper subditi. Nuncii Civitatis Cassoviensis.

Die 22. Junii scripsimus Senatui de Camerae Scepusiensis opinione nondum huc missa: petentes ut ea quoprimum curetur ad nos perferri.

Die 24. Junii accepimus Litteras Senatus datas Cassoviae die 17. Junii de voluntatis Camerae illius erga Civitatem significatione.

Die 26. Junii Domine Jacobus Hueber dixit nobis eodem die venisse Opinionales litteras a Scepusiensi Camera. ex parte Taxae:

Tandem die prima Julii in Camera Aulica Sacrae Majestatis Caesareae conclusum est et mandatum ut saltem 4000 florenos Cassovienses numerent in Camera Scepusiensem sine ulla Debitorum detractioe.

Die itaque 4 Julii venimus Vienna eoque die Posonum mature pervenimus

5 Julii Tirnavia⁴⁹ pransi pervenimus ad villam Episcopi⁵⁰

6 Julii in Sambokreth⁵¹ sumsimus prandium et pernoctavimus in villa Kosth⁵² prope Prividiam⁵³

7 Julii venimus tempore meridiem ad Pronam Sclavoniam⁵⁴ et vesperi ad Sanctum Martinum.

8 Julii venimus ante meridiem in villam Krulowenÿ⁵⁵ et totum diem ibi propter exundentem Arvam fluvium manere nos oportuit

9 Julii in Rosenberg⁵⁶ sumus pransi et apud Sanctum Petrum⁵⁷ pernoctavimus

10 Julii in villa Czeplicza⁵⁸ sumsimus prandium. Leutschoviaequae per noctem mansimus

11 Julii Sumpto in Syroka⁵⁹ prandiolo venimus ad Radach⁶⁰ vesperi

12 Julii surgentes hora XI medium Venimus Cassoviam. Deo propicio.

(Vége)

49 Nagyszombat (Pozsony vm.)

50 Püspöki (Nyitra vm.)

51 Zsámbokrét (Nyitra vm.)

52 Koss (Nyitra vm.)

53 Privigyé (Nyitra vm.)

54 Tótipróna (Túróc vm.)

55 Kralován (Arva vm.)

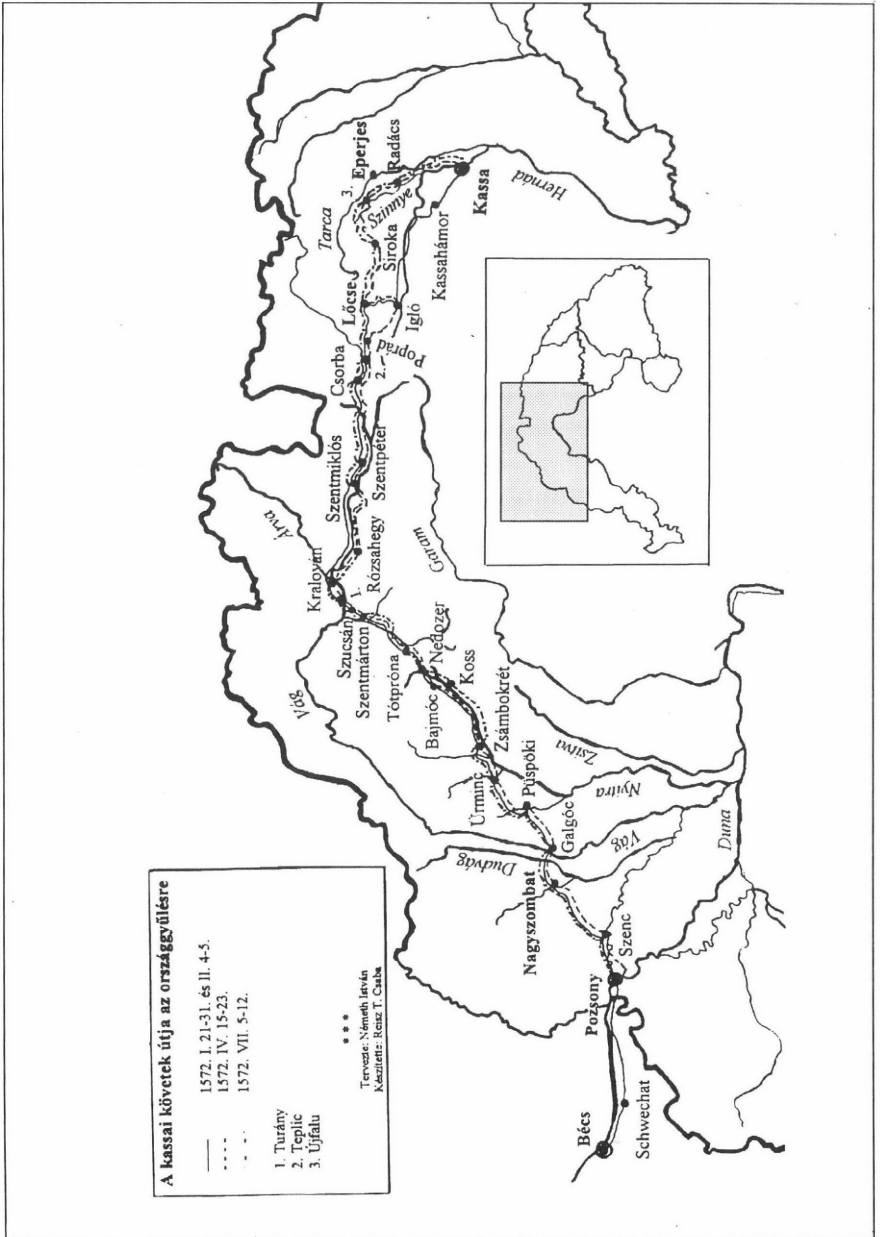
56 Rózsahegy (Liptó vm.)

57 Szentpéter (Liptó vm.)

58 Teplíc (Liptó vm.)

59 Siroka (Sáros vm.)

60 Radács (Abauj vm.)

NÉMETH ISTVÁN

A KASSAI KÖVETEK ÚTJA A POZSONYI ORSZÁGGYŰLÉSRE 1572 JANUÁR – JÚLIUS

A kassai követjelentés nemcsak a felső-magyarországi városszövetség 1572. évi első országgyűlésen végzett közös munkájáról mutat nagyon élő képet, hanem – mivel az a követek itineráriumát is tartalmazza – a követek által bejárt, Kassától Pozsonyig (illetve Bécsig) vezető útvonalat is bemutatja. Megragadva a forrás adta kitűnő lehetőségeket, a *Gárdonyi Albert* által felvázolt felső-magyarországi útvonalhálózatot szeretném egy kicsit kiegészíteni,¹ illetve az ott „folyó” utazás minőségéről és gyorsaságáról „adalékokat szolgáltatni” egy későbbi, Magyarország útvonalhálózatát rekonstruálni szándékozó kutatás számára.²

Az útvonal

A követjelentésben három útvonal szerepel részletesen. Az első az országgyűlési követek Pozsonyba vezető útja, ami 1572. január 21-től 31-ig, illetve a visszaút, ami április 15-től 23-ig tartott;³ a második utazás célja a városra rótt adó mértékének

-
- 1 *Gárdonyi Albert*: Felső-Magyarország kereskedelmi útjai a középkorban. In: Közgazdasági Szemle 1908. Klny.
 - 2 A középkori illetve koraújkori Magyarország útvonalhálózatát feldolgozó monográfia sajnos eddig nem jelent meg. Az útvonalhálózat feltárását célzó kutatások ugyan születtek már – általában egy-egy megye, kisebb-nagyobb tájegység területén belül lévő utakról –, de ezek a művek, talán a forrásadottságok miatt is, csak a vámok, vámhelyek azonosításával, és az azok között lévő utak rekonstrukciójával foglalkoztak. Azonban így csak a legfontosabb, a király által engedélyezett utakat lehet megismerni, és a csempészatokat már kevésbé, míg az alsóbbrendű utakat már egyáltalán nem, vagy csak nagyon elvétve ismerjük. Ezt a fontos gazdaságtörténeti problémát újabban hadtörténeiszink kezdték el vizsgálni, és a most még kezdő stádiumban lévő munkáról az 1993-ban Noszvajon megtartott „Végvár és környezet” című konferencián *Domokos György* és *Hadházi Gábor* számolt be.
 - 3 Archiv Mesta Kosic (a továbbiakban: AMK) Supplementum H. Mestsky kníhy, kníhy nadmestského zákonodárstva. III/1. Acta diaetalis 5. sz., illetve Magyar Országos Levéltár, X 4759, 47-50. p., illetve 82-83. p.

csökkentése volt. Ez alkalommal a jelentésben csak a visszaút szerepel részletesen, amely július 4. és 12. között zajlott le.⁴

A kassai követek 1572. január 21-én indultak el, és első nap Kassahámorig jutottak a Csermely patak völgyében, ahonnan (valószínűleg Folkmáron és /Szepes/Olaszin keresztül) másnap Iglóra érkeztek, ahol a Krompachból Lőcsén át odaérkező egyik kassai követ (valószínűleg *Lorenz Goldschmidt*) a lőcsei követek elindulásáról számolt be. Innen 23-án Lőcsére utaztak, ahol a lőcsei követek utasításáról szereztek információkat, majd rátérve az Eperjesig húzódó országutra, 24-én a Liptó megyei Csorbáig jutottak. Csorbától a Vág mentén Szentmiklóst érték el, ahol *Kubinyi Benedektől*, Liptó vármegye alispánjától az országgyűlés elhalasztásáról értesültek. Január 26-án Szentmiklósról, miután átkeltek az Árva és a Vág folyókon, a Turóc vármegyei Turányra érkeztek, ahonnan másnap a Vágon átvágva Szucsánon keresztül a Turóc mentén, majd azt elhagyva Nedozerba jutottak. Nedozeráról a Nyitra és a Nyitricska mellett Zsámbokrétén (január 28.), majd ismét a Vágot érintve Galgócon (január 29.), majd Szencen (január 30.) át az országos utat követve január 31-én reggel 10 órakor a lőcsei követekkel Pozsonyba érkeztek.

A kassai és a többi város követei kétszer is Bécsbe mentek a szokásos Schwechaton átvezető úton, hogy ott részben a császártól kihallgatást nyerve, közösen terjeszthessék be úgy a városszövetség által összeállított, mint a saját ügyeiket, részben pedig, hogy a Bécsben felállított központi hivatalokban ugyanezen ügyeiket gyorsabban és nagyobb hatásfokkal tudják elintézni. Először február 4-én indultak Pozsonyból, majd már másnap Bécsbe érkeztek; az első „kirándulás” a két napos visszaúttal 26-án ért véget.⁵ Az ezt követő út is (a látogatás március 18. és 30. között történt) két-két napot vett igénybe (az odaút március 18-20-ig, a visszaút március 28-30-ig tartott).⁶

4 Uo. 90. p.

5 Uo. 51-52. p.

6 Uo. A bécsi utazások és az ottartózkodás a 69-77. p. között, az első bécsi út a 69. p., a második a 77. p.

Az országgyűlés végeztével a követek április közepén indultak haza. A visszaút nem sokban tért el a követek első útvonalától. Pozsonyból Szencen át (15-én), Ūrmincen és Bajmócon keresztül (16-17-én) több kisebb és két nagyobb (Vág és a Nyitra) folyó érintésével április 18-án értek Szucsánba, majd a Fátrán át a Vág menti országúton Szentmiklóásra (április 19-én), majd onnan Poprádra (április 20-án). Poprádról Iglón át (április 21.) április 22-én Lőcsére érkeztek, ahonnan még aznap továbbutaztak az eperjesi országúton – nagyjából a ma is meglévő út vonalán –, ahol Újfalug jutottak el. Ezt követően letértek az Eperjes felé vezető országútról, és a Szinnye patak mentén, majd a Hernád mellett április 23-án Kassára érkeztek.

A kassai követek második útjának csak a visszafelé vezető útvonalát ismerjük, amely egy rövid szakaszt kivéve nem tért el az ezt megelőző útvonalaktól. A követek július negyedikén indultak el Bécsből Pozsonyba, amely utat – a korábbiaktól eltérően – mindössze egy nap alatt tették meg, és így 5-én Nagyszombaton keresztül már a Nyitra megyei Püspökibe érkeztek. Püspökiből Zsámbokréten át a Nyitra bal partján haladva Kossba jutottak (július 6.), majd onnan másnap Tót-Prónán keresztül Szentmártonba (július 7.), és másnap Kralovánba, az Árva és a Vág torkolatához. Az Árván való nehéz átkelés után Rózsahegyén át Szentpéteren éjszákáztak (július 9.), ahonnan másnap Teplic érintésével Lőcsére érkeztek (július 10.) a már előző utakból jól ismert eperjesi úton. Lőcséről Sirokán át az előző útvonal ismertetése során már megismert mellékúton, (Újfalun át) Radácsra jutottak, majd onnan másnap, július 12-én, Kassára.

Az ismertetett útvonalak mindegyike megtalálható *Lipszky János* „Mappa Generalis...” című térképén – amit a helységek beazonosításánál nagy haszonnal forgattam –, és jobbára ugyanazokat az útvonalakat használják ma is, ami megerősíti azt a (már jól ismert) tényt, hogy az utak kontinuitása fennáll; ez azokon a tájegységeken, ahol azt a természetföldrajzi tényezők nagyobb mértékben befolyásolják (mint ahogy például az ismertetett útvonalak területén is), még egyértelműbb.

A másik – szinte közhelyszerű – megállapítás, amelyet az ismertetett útvonalak vizsgálata során megállapíthatunk (amit *N. Ohler* monográfiája is hangsúlyoz⁷), az, hogy az utak vonalát elsősorban a földrajzi tényezők határozzák meg (ami ter-

mészetesen nem jelenti azt, hogy nem kell figyelembe venni a gazdasági környezetet – amit azonban a természetföldrajzi tényezők szintén döntő módon meghatároznak) – főként az olyan magasabb hegyek és folyóvölgyek által tagolt területen, mint amelyen az általunk ismertetett utak vezetnek.

Az utazás gyorsasága

Az utazás sebességét elsősorban az utak földrajzi elhelyezkedése, viszonyai és az utazás időpontja befolyásolja.

A kassai követek útjai ebből a szempontból is nagyon jó értékmérők lehetnek a hegyi utakra nézve, hiszen az első út január második felében, a visszaút áprilisban, míg a második, Kassa felé vezető út július első felében történt.

Az utazás módját illetően nem rendelkezem pontos adatokkal, de valószínűsíthető, hogy kocsival tették meg az utat a követek. Feltételezésünket az is megerősíti, hogy egyikük, *Lorenz Goldschmidt* igen öreg lehetett ekkor, hiszen már 1552 óta a szenátus tagja, és több alkalommal Kassa bírása egészen haláláig, 1586-ig;⁸ ami azt jelenti, hogy nem tehette meg az utat lovon, amit a követek küldetése miatt sem tartok valószínűnek.

Az első út alkalmával a követek Pozsonyig 421 km-t utaztak tizenegy nap alatt, ami átlagosan 38.27 km-t jelent naponta. A leghosszabb utat a Kassahámor és Igló, illetve Turány és Nedozer közti szakaszon tették meg; mindkét alkalommal 55 km-t. Ha jól megfigyeljük ezt a két szakaszt, azt láthatjuk, hogy mindkét útszakasz viszonylag könnyűnek tekinthető, hiszen egyik során sem kellett magasabb hegyen (ami a Kassahámor-Igló szakasz esetében elsősorban a Folkmár-Igló szakaszra kell érteni) vagy valamilyen folyón átkelni. Az Igló-Lőcse szakaszt, ami a követek által megtett legrövidebb út volt, nem vizsgálhatjuk meg ilyen szempontból, hiszen az út rövidegét nem annak nehézsége okozta, hanem az a tény, hogy a követek Lőcsén

7 *Ohler, Norbert*: Reisen im Mittelalter. München, 1991. DTV (továbbiakban *Ohler, N.*: Reisen im Mittelalter) 21-22. p.

8 AMK H Knihy mestskej administratívy III/2 pur. 3. 7. ff., pur. 2. Liber restaurationum. 242., 244-251., 254-255., 262-284. ff.

információszerzés céljából megálltak. Ugyanígy nem tekinthetjük a 18 km-es Kassa-Kassahámor szakaszt sem az egy nap alatt megtett legrövidebb útnak, mivel ekkor sem egy teljes nappal számolhatunk; éppúgy mint a Szenc és a Pozsony között megtett 25 km-t sem, mivel ekkor pedig a végcél közelsége miatt nem utaztak egy teljes napon át. Így a legrövidebb szakasz, amit egy nap alatt a követek megtettek, ez alkalommal a Csorba-Szentmiklós és a Nedozer-Zsámbokrét közti 35, illetve 37 km volt, ami nem tér el lényegesen a 41.6 km-es átlagtól (ami az említett három rövid szakasz kivonásával kapott átlagot jelenti).

A visszaút során (a tavasz jótékony hatására) a követek által naponta megtett távolságok megnöttek. A követek összesen 435 km-t kocsiztak kilenc nap alatt, mindent beleszámítva átlagosan 48.3 km-t megtéve naponta. Természetesen ez alkalommal is ki kell vonni ebből a Pozsony-Szenc szakaszt, amit du. 4 órától tettek meg a követek, illetve a Poprád-Igló szakaszt, mivel Iglón *Frölich Tamás* vendégszeretete marasztalta őket, ami miatt ekkor sem egy egész nap utaztak. Az így megkapott, átlagosan egy nap alatt megtett távolság most már 55 km volt (ugyanannyi, mint az odaút során megtett legnagyobb távolság!). Figyelemre méltó a követek leghosszabb útszakaszának a nagysága is: Szenc és Ürminc között 66 km-t tettek meg.

Mint láthattuk a második utazás során ugyanazon az útvonalon utaztak a kassai követek, mint az első alkalmával. Most már a Bécs és Pozsony közötti szakaszt is egyetlen nap alatt teszik meg (szemben az addigi másfél-két nappal), ami azt jelzi, hogy az utazás lényegesen meggyorsult – annak feltételeinek javulása következtében – a január-áprilisi utazás időtartamához képest. Így nem csodálkozhatunk azon, hogy a Pozsony-Kassa út naponként megtett szakaszai hosszának összesített átlaga 54.375 km, az út legrövidebb szakaszának hossza 19 km volt, míg a leghosszabb szakasz 72 km! A két szélsőséges érték közti igen nagy különbséget az Árván való hosszadalmas átkelés okozta. Ez a művelet a követek idejéből igen sokat elvett, mivel a folyó vízszintje – valószínűleg a „zöldár” miatt – nagyon megnőtt, hiszen már július 8-án megérkeztek Kralovánba, de ott egy teljes napot

töltöttek el. Ezzel lehet a Tót-Próna és Kralován közötti 45 km-es legrövidebb szakaszt is magyarázni.

Az ezután következő legrövidebb útszakasz okára viszont egy teljesen más magyarázat adódhat. Ez a Pozsony és a Nagyszombat között megtett 49 km – mely a napi 66.75 km-es normális sebességhez képest (amiben a Radács-Kassa, Tót-Próna-Kralován és a Pozsony-Nagyszombat szakasz nincs benne) igen alacsonynak tekinthető – valószínűleg azért csak ennyi, mivel a követeknek (mint ahogy az utazók többségének is) a természeti viszonyokon túl az utak mellett elhelyezkedő szállás- és étkezési lehetőségekhez is alkalmazkodniuk kellett, ami Nagyszombaton jobb lehetőségeket kínált, mint az utána következő többi mezővárosban vagy faluban.

Sajnos más, hasonló jellegű magyar utazások menetteljesítményéről nem tudok. *Kovács Péter Estei Hippolit* útjának menetsebességét sík terepen a 35-40 km-es, míg hegyi terepen 20-25 km-es napi teljesítményben adta meg.⁹ Az utazási sebesség átlaga nem tért el lényegesen a hasonló jellegű európai utazások menetteljesítményétől. *Ohler* adataiból tudjuk, hogy egy pápai futár az alföldi részeken 100 km-es átlaggal, míg a hegyi utakon kb. 50 km-essel utazott.¹⁰ A kassai követek 41-66 km-es átlaga ehhez képest is jó teljesítményt takar, figyelembe véve azt is, hogy a pápai futár valószínűleg lovas lehetett, de azt is, hogy az általa megtett hegyi utak jóval nehezebbek lehettek, mint a követeink által követett útvonal hegyi útjai.

A menetsebességből jól láthatóak az egyes évszakoknak az utazás körülményeire gyakorolt hatása. Az első, téli út alkalmával az utazási sebesség igen lassú, ámbár egyenletesnek mondható. Igen gyakran panaszkodnak a követek az igen rossz időjárásra, a gyakori havazásra és a hidegre, amit a kimerítő terep tovább nehezít. Az út legnehezebb szakaszának megtételekor (Csorbától Nedozerig) a panaszok szinte mindennaposá váltak.¹¹ Éppen ezért nem csodálkozhatunk a koráb-

9 *E. Kovács Péter*: Egy középkori utazás emlékei. *Történelmi Szemle*, (32) 1990. 108-109. p.

10 *Ohler, N.*: *Reisen im Mittelalter*. 141. p.

11 Január 25.: „*valde turbulenta, Mane nebulosa, Reliquo toto die nivosa*”, január 26.: „*Tipensinimus semel Vagum semel Oravam et per loca montosa aspera et confragosa iter fecimus.*”.

bi, 1550. évi – szintén télen megtartott – országgyűlésen résztvevő rendek szabadkozásán, akik első ülésükön (január 15.!) az okból mentegetőztek, hogy csak több nappal a kitűzött határnap után jelentek meg, amit a nagy távolságoknak és az utazás nehézségeinek tulajdonítottak.¹²

A tavaszi utazáskor a menetsebesség megnövekedett ugyan, de még mindig nem érte el a júliusi teljesítményt, azzal együtt, hogy a nyári utat megszakította a folyók magas vízszintje. A nyári út alkalmával mind az átlagos, mind a maximális menetsebesség megnőtt – elérve akár még a napi 72 km-t is.

január 27.: „*Hoc die iter valde difficile habuimus.*”. AMK H III/1. Acta diaetalis 5. sz., ill. MOL X 4759, 48-49. p.

12 Magyar Országgyűlési Emlékek. Szerk.: Fraknói Vilmos. Bp., 1876. 3. köt. 249. p.

SUNKÓ ATTILA

AZ ERDÉLYI FEJEDELMI TESTŐRSÉG ARCHONTOLÓGIÁJA A XVI. SZÁZADBAN¹

A magyar történettudomány által csak érintőlegesen feldolgozott, az általa betöltött szerepéhez képest mellékes katonai formációnak tekintett erdélyi testőrség történetével a szakirodalom mindmáig adós. Összefoglaló jelleggel Szádeczky Lajos foglalkozott a kérdéssel, de művének célkitűzéséből következően főként a székelység szempontjából vizsgálta a fejedelmi testőrséget.² Az erdélyi fejedelem mellett szinte a kezdetektől fennálló katonai elitalakulat azonban nem egyszerűen annak személyi védelmét látta el, hanem – csak a legfontosabbat említve – a fejedelem állandó seregének funkcióit is, ezért története, fejlődése érdeklődésre tarthat számot.

Trócsányi Zsolt művének³ katonai igazgatást tárgyaló fejezetében mindössze az udvari fő- és alkapitányok, valamint az udvari gyalogok kapitányainak archontológiáját közli, meghatározva a tisztségek funkcióját is. Az udvari főkapitányok a fejedelem állandó seregének, az udvari hadaknak főparancsnokai, gyakran egyben az ország generálisai is voltak, időnként csak az udvari lovasság főkapitányaiként szerepelnek, míg az udvari alkapitányok feladatkörét címük jelzi. Az udvari gyalogok, azaz a fejedelmi gyalogtestőrség kapitányai időnként az udvari főkapitányoknak, időnként a fejedelemnek voltak alárendelve.⁴ Mivel ezen összeállításnak nem volt – és az egész mű alapvetően más célkitűzései miatt nem is lehetett – célja a fejedelmi testőrség vezető tisztségeinek minél pontosabb archontológiai bemutatá-

-
- 1 A témában végzett kutatások eredményeiről bővebben a *Hadtörténelmi Közleményekben* kívánunk beszámolni, tanulmányunk megjelenés alatt.
 - 2 Szádeczky, 1927. 224. p., 238. p., 285-286. p.
 - 3 Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540-1690. Magyar Országos Levéltár kiadványai. III. Hatóság és hivataltörténet.* 6. Bp., 1980.
 - 4 Uo. 339-340. p.

sa, szükségesnek látszott néhány, a kérdéskört érintő és lényegesnek tűnő kiegészítést, pontosítást tennünk.

Jelen, az erdélyi fejedelmi testőrség XVI-XVII. századi történetének kutatása során végzett munka részeként készült összeállítás nem törekedhetett másra, mint hogy az erdélyi fejedelmi testőrség XVI. századi vezető tisztségeinek megnevezését, azok viselőinek nevét, tisztségviselésük időpontját a források kínálta lehetőségek határain belül bemutassa.⁵

A szűkös tematikai és terjedelmi korlátok ellenére sem mondhattunk le arról, hogy mintegy bevezetésként néhány, főként az erdélyi fejedelmi testőrség szervezetével kapcsolatos – alapvetőnek vélt – kérdésről ismertetést adjunk.

A testőrség szervezete

Az 1564-67 között János Zsigmond udvarában Gromo zsoldoskapitány vezette itáliai zsoldostestőrseről mindössze azt tudjuk, hogy 200 gyalogos és 100 lovas zsoldos alkotta.⁶ Működésük, sajnos, nem ismert.

Ismert azonban a Báthory István fejedelem által 1573 októberében – az erőviszonyokat rosszul felmérő, Fogaras várába szorult – Bekes Gáspár ellen küldött gyalogság,⁷ amely nem más, mint a „kék darabontok”⁸ azaz a testőrgyalogság, („*peditatus praetorianus*”) melynek tagjait ruhaviseletükről kékeknek nevezték („*qui ab habitu caerulati appellantur*”)!⁹ A „praetorianus” és a „kék drabant”

5 Nem vettük fel jegyzékünkbe János Zsigmond itáliai zsoldosokból álló testőrségének kapitányát, Gianandrea Gromot (1564-1567?, Kárpáthy, 97. p., 119. p.), mivel az általa vezetett testőrség működése nem eléggé ismert ahhoz, hogy eldönthessük, mennyiben tekinthetjük az erdélyi fejedelem által főként erdélyiekből szervezett testőrség előzményének?

6 Kárpáthy, 97. p.

7 „*Subitoque Georgium Bánffy de Losoncz, virum magnis rebus gerendis accomodum cum equitatu, tum Joannem Sasa et Michaelem Vadas cum peditatu, ad obsidendum Fagarasinum expedit, ...*” Bethlen F., II. 275. p.

8 A testőrgyalogság által alkalmazott – kétségkívül figyelemreméltó – hadicselen kívül ismert a testőrgyalogság magyar megnevezése és Vadas Mihály rangja is: „*sok szekér volt, kiket mindeniket gyékénnel fődtek volt be, simulálván azt, hogy sót visznek. És mindenik kék darabontal volt rakva, kik előtt Vadas Mihály volt az kékek kapitánya...*” Gyulafi, 13. p.

megnevezés tehát a fenti esetben bizonyosan ugyanarra az egységre vonatkozhatott.

A Báthory István fejedelmet mint lengyel királyt Lengyelországba kísérő, és ott is mellette szolgáló magyar gyalog testőrség létszámán kívül (1576. október 27-én 530 fő) ismert a tisztek hópénze és neve, valamint a gyalogtestőrség („*pedites praetoriani*”) szervezeti felépítése is.¹⁰

A főkapitány Vadas Mihály volt 110 főnyi századával, alá tartozott öt kapitány („*capitaneus*”) 100-100 vitézzel, Károlyi István huszadmagával, kinek századát a Szepességből toborzott katonákból egészítették ki. 1578 januárjában a „magyar gyalogság” („*pedites Hungari*”)¹¹ kötelékében Vadas Mihály vezetése alatt két századot és így két alkapitányt („*vicecapitaneus*”) találunk, míg 1579. június 26-ra – egyenletes növekedéssel – 828 főre emelkedik az udvari gyalogosok („*pedites curiae*”) létszáma¹² az orosz hadjáratához való (főként Erdélyre irányuló) toborzás következtében.¹³ Vadas Mihály halála után az 1579 tavaszán Erdélyben toborzott gyalogosokból Károlyi István vezetésével szerveződött erdélyi gyalogsággal („*pedites Transilvanienses*”) egyesítik az udvari gyalogokat, Kovács Ferenc átmeneti helyettesége után Károlyi István vezetése alatt.¹⁴ 1580 március-május folyamán az Erdélyben és Felső-Magyarországon toborzott gyalogokat nagyobb részben az udvari gyalogsághoz sorolják, melynek létszáma így a 2000 főt is meghaladta, amely létszám az 1580-as orosz hadjáratban természetesen csökkent.¹⁵

9 „*Peditatus praetoriano, qui ab habitu caerulei appellantur, ... praeerant Michael Vadas, et Joannes Sasa, ...*” Szamosközy, I. 136-137. p.

10 A jegyzék címe: „*Pedites praetoriani Grebini die 27. Octobris conscripti, quibus solutio mensis unius data, a die 20. Octobris ad diem 17. Novembris 1576 modo infrascripto.*” FRH III. 23-28. p., Szádeczky, 1931. 5. p.

11 „*Solutio peditum Hungarorum die 31. Ianuarii 1578 facta.*” FRH III. 56-62. p.

12 „*Peditibus curiae a die 26. Iunii 1579 ad diem 26. Iulii: ...*” FRH III. 75. p.

13 A hadjárat történetét részletesen feldolgozta Szádeczky Lajos: Szádeczky, 1888.

14 FRH III. 76-77. p., 82. p., 124. p.

15 A hadjárat történetét részletesen feldolgozta Szádeczky Lajos: Szádeczky, 1931.

Az 1581-1586 közti időszakból csak szűkszavú feljegyzésekre támaszkodhatunk, de azt mindenesetre bizonyosra vehetjük, hogy Báthory István mellett haláláig „magyar gyalogság” – kiknek állományában a lengyelek és Moldva, Havasalföld tájáról származók aránya 1576-ban nem éri el a 3%-ot, míg 1578-ban már 7% – teljesített szolgálatot.¹⁶ Jóllehet Veress Endre feltételezi, hogy a varsói kereskedőktől 1576 telén vásárolt kék posztóra „Báthorynak bizonyosan a kék drabantok uniformálásához volt szüksége;...”¹⁷, azt azonban, hogy a „magyar gyalogság” megnevezés alatt kizárólag kék drabantokat kellene értenünk, nem állíthatjuk.¹⁸ Esetleges megoldásként az jöhet számításba, hogy az eredetileg Vadas Mihály vezetésével Lengyelországba érkező kékek állománya a folyamatos háborúkban elszenvedett veszteségek és a létszámnövelést célzó toborzások eredményeképpen felhígult, és más egységekkel keveredett.

A „magyar gyalogság” – mint egy tágabb értelemben vett testőrség – állományából az uralkodó közvetlen szolgálatára egységeket különítettek el.¹⁹

A sereg tagjainak elismerését a számukra kiutalt fizetés is tükrözhetette. 1576-ban a kapitányok hópénze 20 forint, kivéve – a Báthory István fejedelemmé választásában múlhatatlan érdemeket szerzett²⁰ – Vadas Mihályt, aki „a király legkedvel-

16 1582 júniusában a „Királyi Felség körüli magyar gyalogok” („*Pro peditibus hungaris circa M^{em} Regiam*”) ugyanezen év októberében a „Királyi Felség körüli gyalogok kapitányai számára” („*Pro capitaneis peditum circa Maiestatem regiam*”) utalnak ki szövetet. FRH III. 172. p., 173. p.

17 Veress, 1897. 280-281. p.

18 Kétségeinket erősíti a Károlyi István vezetése alatt álló „erdélyi gyalogok” („*pedites Transylvanienses*”) lustrájának (1581. június 4. Vilna) két bejegyzése: „*Decurio: Nagy Dénes (veres)*” és „*Decurio: Maksai János (kék) dobos.*” FRH III. 155. p., 156. p.

19 Pl. „a király sátorát őriző gyalogok” („*pedites ad tentorium Regiae Maiestati*”) 1581 októberében. Szádeczky, 1931. 28. p.

20 Istvánffy Miklós szerint a testőrkatonák, kiknek élén Sasa János és Vadas Mihály állottak, Bekes pártját – annak várakozása ellenére – elhagyva „a szabad választás védelmében” Báthory Istvánt segítették uralomra. „*Sed et praetorianes miles, cui Joannes Sasa, et Michael Vadassus praerant, praeter Bequessi spem et expectationem, commutata repente voluntate, desertis partibus ejus, ad defendendam rempublicam ac liberae electionis jura tuenda consenserat ii sive largitione sive ingentibus promissis onerati Stephanum ad principatus fastigium evehendum, atque extollendum susceperant.*” Istvánffy, 320. p.

tebb (mert bizonyára legvitézebb) kapitánya;”²¹ kinek 48 forint jár – a tizedeseké („*decurio*”) 5 forint, míg a közkatonáké a szokásosnak éppen kétszerese, 4 forint.²²

1578-ra az egységes fizetési rendszer felbomlik, és a szolgálati idő, illetve a szolgálat ellátásának minősége szerint eltérő a zsold összege, mígnem a Vadas Mihály halála utáni átszervezés következtében ez a jelentős eltérés is megszűnik.²³

Az Erdélyben működő testőrgyalogság szervezetét világítja meg Pellérdi Péter tudósítása²⁴, aki a Feketehalom melletti mustra (1595. július 4.) szemtanújaként így ír: „*Wrůnknek wfőlsegenekjys wdwaraban azelőth eoith szasz kek fizetheth drabantjya wolth mindenkoran az regi szokas szerinth, de masth w feolsege immar ezerre thölthöhe szinthen azokathis, ezekjys welunk wolthanak.*”²⁵

Ebből megtudjuk, hogy:

I. Báthory Zsigmond uralkodása alatt is voltak kékek a fejedelmi udvarban.

II. Folyamatosan, „mindenkoron” teljesítettek szolgálatot, vagyis intézményesült testőrségről van szó.

III. Ezért a szolgálatért fizetést kaptak.

IV. Állandó létszámuk 500 fő, ezt hadbavonuláskor (jelen esetben 1000-re) kiegészítették.

Bizonyára már Báthory Zsigmond uralkodása előtt „*az regi szokas szerinth*” kialakult gyakorlatról van szó, amit alátámasztanak a mezőkeresztesi csata (1596. október 26-28.) válságos pillanatában a kékek felett rendelkező Király Albert sza-

21 Veress, 1897. 282. p.

22 Szádeczky, 1931. 5. p. Ez igen jó fizetésnek számított, hiszen a XVI. század utolsó harmadában „Nemcsak Erdélyben, de széles Magyarországon mindenütt két forint volt ez idétt a gyalog, s három forint a lovas katonának hópénze.” Merényi, 108. p., Veress, 1897. 283. p.

23 Vadas Mihály 65 forint, két alkapitánya 8-8 forint, a tizedesek 6 forint, az alattuk szolgáló 212 gyalog közül 10-en 6 forint, 75-en 5 forint, 123-an 4 forint zsoldot kapnak. A többi kapitány százában a tizedesek fizetése emelkedik ugyan, a gyalogoké azonban továbbra is 4 forint. FRH III. 56-62. p.

Károlyi István főkapitány alá is csak egy század tartozik, fizetése (65 forint) azonos a korábbi főkapitányi zsolddal. Uo. 72-78. p.

24 Pellérdi, 141-142. p.

25 Uo. 145. p.

vai: „*Tudgyátok fiaim mindéig jó hirt viseltetek. Ti is ismertek engemet, én is még [Báthory] István királynál közületek sokkal egy hadban voltam, tudom kik vagytok*”.²⁶

A fentiek alapján kijelenthetjük, hogy a kékdrabantok már a XVI. század harmadik harmadában szervezett, folyamatosan működő egységet alkottak.

Az udvari lovasság szervezete

Báthory István 1583. március 6-án kiadott utasításában, melyben megállapítja Erdély igazgatásának formáját, valamint Ghiczy János számára – 1585. május 1-én kiadott – kormányzói kinevezésében az erdélyi udvar szervezetéről azonosképpen rendelkezik: „*Az udvarban hatszáz loagnak, kiknek kiváltképpen jóságos cselekedetek és érdemek tekintetes lészen, hó szám szerént fizetések legyen; aztis pedig csak azoknak, kik szüntelen a fejedelem udvarában szolgáltnak, fizessék.*”²⁷

A fenti követelmények tükröződnek az udvari lovasság lajstromainak szerkezetében is.

Az 1579-ben keletkezett lajstromban („*Solutio equitum Hungarorum Lublini. Anno Domini 1579 die 12 mensis Februarii.*”)²⁸ elsőnek a „pótlásként” („*in subsidium*”) a lovasság vezetőinek kiutalt összeg, majd a személy neve, végül az általa felfogadott lovasok száma következik. (Pl. *fl. 400 Magnifico domino Gasparo Bekes ad equos 32 fl. 192.*) összesen 47 személy fogadott fel 304 lovas, a legtöbbet, 32-t, maga Bekes Gáspár.²⁹ A lovasok fizetése mindevéig hat forint, ami a Magyarországon és Erdélyben szokásos 3 forintnak éppen kétszerese.³⁰

26 Egy szemtanú tudósítása... 260. p.

27 EOE III. 175-176. p. Míg 1585-ben: „*In Aula Principis sexcentis spectatae virtutis et meritorum equitibus menstrua stipendia solvi faciat, idque iis tantum, qui assidue in Aula operam Principi navare non recusant: ...*” Jakab, 1876. 59. p.

28 FRH III. 81-82. p. Eredeti szerkezetéről csak azt tudjuk, hogy táblázatos formában mutatta – a kiadó Veress Endre által a kiadás nehézségei miatt új formába öntött – adatokat.

29 Hatan fogadtak fel 10-25 között, míg a jellemző lovasszámok: kilencen bírtak 3-3, 14-en 4-4 lóval fejenként.

30 Merényi, 108. p., Veress, 1897. 283. p.

Az udvari lovasság elnevezései – a gyalogságéhoz hasonlatosan – meglehetősen változatosságot mutatnak.³¹ 1579-ben „magyar lovasok” („*equites hungari*”), 1580 novemberében egyszerűen „lovasok” („*equites*”), 1581 januárjában „udvari lovasok” („*equites aulici*”), 1581 márciusában a „Grodnában lévő lovasok” („*equites Grodnae existentes*”), 1581. május 3-án „veterán lovasok” („*equites veterani*”) 1581 júliusában „régí lovasok” („*equites antiqui*”)³² a Békes Gáspár, majd annak halála³³ után öccse, Békes Gábor vezetése alatt lévő lovasság megnevezése. Az 1581-1586 közti időszakban a „magyar lovasság” megnevezés válik uralkodóvá.³⁴

Az udvari lovasság kapitánya – valószínűleg az egész magyar udvari sereg főkapitányaként – hatáskörét hadjáratok idején jól láthatóan gyakorolta.³⁵

Az 1586. július 19-én keletkezett – vélhetően az udvari lovasság teljes létszámát meghatározó – jegyzék („*Az kiknek mostan vduartol fizetesek vagyon lovokra.*”)³⁶ egyenként felsorolja a lovasság vezetőit (108 fő) és az általuk felfogadandó lovasok számát (670), valamint az erre a célra szolgáló hópénzt. (Pl. „*Gezthý ferencz vramnak zaz lora fl 300*”).

A másik – ugyancsak 1586. július 19-én kelt – jegyzék³⁷ bizonyára az állandóan az udvarban lévő lovasok számát szabja meg („*Vrukall eo nag[yság]aval mostan menny lovagh Szamnak kelletyk lenny*”): a nevek (62 fő) mellett csak a lovasok számát (255) tünteti fel a hópénz megjelölése nélkül, jelezve viszont az udvartól

31 Szádeczky Lajos az udvari lovasságot az udvari lovas testőrséggel azonosítja, és élesen elhatárolja az általa „sor-lovasság”-nak nevezett csapatától. Szádeczky, 1931. 13-14. p.

32 FRH III. 81. p., 105. p., 121. p., 146. p., 154. p., 160. p.

33 1579. november 7-én. Veress, 1897. 287. p.

34 FRH III. 182-183. p., 197. p., 212. p., 215. p.

35 „Elbing, 1577. szeptember 19. Bekes Gáspár főkapitány Báthory István királynak.” Veress, 1944. II. 84-85. p.

36 F 12, 1586. július 19.

37 Uo.

távollévők nevét és távollétük okát.³⁸ A döntő különbség az egy fő által felfogadott lovasok számában van.

A csaknem egy évtized múltán született lajstrom („*Regestum Equitum aulicorum pro XIX. januarii. Anno 1596.*”)³⁹ is „kétféle” udvari lovasságot különít el. Az első esetében az udvari lovasság összlétszáma (170-en fogadnak fel 2067 lovas) mellett megnőtt a nagy létszámú lovassal regisztráltak száma is. A második, az állandó udvari személyzet által kiállított lovasság esetében egyértelműen az udvari tisztség volt az, ami az udvari lovassághoz kapcsolta az egyént, sőt valószínűleg a felfogadandó lovasok számát (37-en fogadnak fel 212 lovas) is meghatározta.⁴⁰ Az udvari lovasság 1586-os állományában jellemző a katonai tisztségviselők⁴¹, az udvarhoz, a fejedelem személyéhez kapcsolódó méltóságok⁴², végül az igazgatási feladatok ellátóinak csoportja.⁴³ Közülük 1596-ra mindössze ketten maradnak az udvari lovasság kötelékében.⁴⁴ Feltűnnek viszont olyan személyek – Király Albert, Székely Mózes, a későbbi fejedelem – akik már Báthory István udvari lovasságának is tagjai voltak 1579-ben!

Sem az 1586-os, sem az 1596-os jegyzék nem tüntet fel vezető tisztségeket, jóllehet az udvari főkapitány és az udvari alkaptány tisztsége már jóideje ismert,

38 Megtudjuk például: „*Briny laczlo betege[n] haza mene ha megh giógiull valamikor parancholath megint megh jw...*”

39 Közli Merényi Lajos: Báthory Zsigmond fejedelem. = HK 8 (1894) I. 106-113. p.

40 A tisztségek sorrendje („lovázmester, pohárnok, főasztalnokok, asztalnokok, a fejedelmi asztal étékfogói, főbb étékfogók, vice pohárnok, futárok, asztalnokok és apródok szolgálói”) szerint előlállók rendelkeznek a legtöbb lovassal, a következők kevesebbrel, és így tovább. Merényi, 111-112. p.

41 Geszti Ferenc, Malomfalvi Brinyi László (ld. archontológia). Betlen Farkas 1614-1618: tanácsúr, 1607-1609: szamosújvári főkapitány, 1614-18: udvari lovasság főkapitánya. Trócsányi, 24. p.

42 Gálffy János 1583: főudvarmester, Báthory Zsigmond neveltetésének főfelügyelője. 1578-1593: tanácsúr. Trócsányi, 27. p. illetve Sennyei Pongrác, 1593-1598: főudvarmester, 1593-1601: tanácsúr. Trócsányi, 34. p.

43 Gyulai Pál kincstartó 1587-től. Trócsányi, 321. p. Kendy Ferenc 1575-1594: tanácsúr, kükküllő megyei főispán. Trócsányi, 28. p.

44 Kornis Gáspár és Sennyei Pongrác.

és forrásaink szerint viszonylag folyamatosan betöltött tisztség is volt. Az udvari lovasság – melynek tagjai között a Moldvából, Havasalföldről (Postelnyk Radul, Radul fullajtár 1596-ban), Lengyelországból (Galicki Szaniszló, Visznoczky Szaniszló, 1586-ban) származók részaránya 10% – derékhadát érintő nagyarányú személyi változások (tíz esztendő múltán 25 azonos nevű személy) okai között bizonyára kiemelkedő fontosságú a háborús veszteség.⁴⁵

Az udvari lovasság imént felvázolt szervezete több vonásában emlékeztet (bár ezirányban különös kutatást nem végeztünk) az udvari huszárokéra, akiknek létszáma 1000 fő volt, melyből 500-an félévenként állandóan II. Ulászló és II. Lajos udvarában szolgáltak, míg a többiek a végeken (Karánsebesen, Jajcán, Temesvárott) „élték vitézi életüket és várták felváltásukat”.⁴⁶

Valójában a két szervezet között a hasonlóságnál sokkal erősebb kapcsolat van, amennyiben az erdélyi fejedelem lovastestőrsége – mutatis mutandis – a Jagelló-kori udvari huszárság szerves folytatásának tekinthető!⁴⁷

A testőrség feladatai

A fejedelem személyének őrzése, mint a testőrség főfeladata,⁴⁸ hangsúlyosabbá válik hadjáratok, például az 1580-as orosz hadjárat,⁴⁹ vagy a tizenöt éves háború alkalmával.⁵⁰ Ezzel együtt a testőrség a harcérintkezéstől ritkán maradt távol, sőt a

45 Pl. a tizenöt éves háborúban. Pellérdi, 145. p.

46 Fógel, 60-61. p.

47 Kubinyi András szíves szóbeli közlése alapján.

A királyi Magyarországon is továbbélhetett a hagyomány: Istvánffy Miklós szerint I. Ferdinánd testőrlovasságának parancsnoka a sziléziai nemes Varkocs György volt. „*Itaque Felsius ...relictouque cum praesidio idoneo ibi Georgio Varcoccio, nobili Silesio, equitum praetorianorum Ferdinandi praefecto, iterum Strigonium, atque inde Viennam reversus est.*” Istvánffy, 143. p.

48 1564 elején János Zsigmond felszólítja Gromot, a velencei zsoldoskapitányt, hogy: „életének biztonsága és egyéb tisztes céljai elérésére” kétszáz olasz gyalogost és száz lovas zsoldost fogadjon és legyen parancsnokuk. Kárpáthy, 97. p.

49 A lovastestőrség minden hadmozdulatban Báthory István mellett volt, felvonulási rendjük is eltért a többi csapatétól. Szádeczky, 1931, 1. p., 10. p., 18. p.

gyalogtestőrséget, mint a kézi lőfegyver igen hatékony használatában jártas⁵¹ elit-alakulatot a mezőkeresztesi ütközet (1596. október 26-28.) folyamán (is) akkor és csak akkor vetik be utolsó lehetőségként, amikor a „keresztény seregek számára válságosra fordul a helyzet”.⁵²

Báthory István és Báthory Zsigmond uralkodása idején Gyulafehérváron az őrszolgálat ellátását, a város kapuinak őrzését 600 gyalogtestőr biztosította.⁵³

A fejedelemség fontos megbízatást teljesítő tisztségviselőinek is kijárt a fegyveres védelem⁵⁴, amihez külhoni követek fogadása alkalmával reprezentatív funkció is járt.⁵⁵

Báthory Zsigmond uralkodása alatt a testőrség a fejedelem politikai harcainak eszköze, az eddig említett funkciói megtartása mellett. Példaként a két, a fejedelem által előre kitervelt és a testőrség által szakszerűen végrehajtott akciót – a törökpárti

-
- 50 1595. október 28-án, a Gyurgyevói csatátér felé vonulva Báthory Zsigmond azt az utasítást adta, hogy csaknem az összes gyalogság, néhány száz testőrkatona kivételével, kiket személye védelmére tartott vissza, támadjon az ellenségre. „*meridiem pediatum fere omnem et Siculorum cohortes centuriis tantum aliquot praetorianorum, quis ad corporis custodiam retinendus duxit, exceptis, in hostes praelio lacessendos et transitu prohibendos irrumpere jussit.*”. Istvánffy, 415. p.
- 51 „*emberül meglövöldözték, megis futamtaták, mind az derekáig az törököt,...*” Egy szemtanú tudósítása... 261. p.
- 52 „*míg ismét mi Király Albertal elő hoztuk az kék gyalogot, ...ezekkel segítettük meg őket.*” Egy szemtanú tudósítása... 257. p.
- 53 „*...Praetoriani pedites qui lecti ex robore militiae sexcenti assidue in aula Vajvodae ad urbisque portas per vices excubare soliti erant, ...*” Bethlen F., III. 241-242. p. V.ö. Szamosközy, I. 136-137. p.
- 54 Váradi Lukács, a „fejedelem secretarius”, 1595. április 28-án „szolgákkal, kék darabontokkal ment Tasnád felé, a hópénzzel a Magyarországon toborzott zsoldosok elé.” Komáromy, 1901, 117. p.
- 55 Attilio Amalteo nuncius 1592. július 2-i, VIII. Kelemen pápához küldött jelentésében megemlékezik a fejedelem körülbelül 500 fős testőrgyalogságáról, kik mindannyian kék ruhába voltak öltözve, és a nunciust Gyulafehérvár kapuitól a szállására kísérték. „*Nell' entrar della citta, oltre il popolo, ch'era concorso, vi eran circa cinquecento fanti della guardia di Sua Altezza, tutti vestiti di color turchino, et cosi fui accompagnato fino al mio allogiamento, ...*” Veress, 1909, 21. p.

tanácsosok elfogását (1594. augusztus 28-án)⁵⁶, és Jósika István kancellár letartóztatását és bebörtönzését (1598. április 4-én)⁵⁷ – említhetjük.

Szamosközy István, bizonyára a fenti események hatására, a korszakot jellemezve így írt: „olyan volt a dolgok állása, hogyha ha valakinek szabad emberhez méltó szó csúszott ki a száján, annak erőszakos halálához a testőrőhérok már készítették is a köteleket, vagy bárdot.”⁵⁸

A gyalogtestőrség társadalmi bázisa

A kiváltságok különböző formái a hadakozó, illetve arra képes elemek kiemelésével, exemptiójával⁵⁹ – jelentősen csökkentve a kiváltságoltak terheit, megőrizve, illetve fokozva ezzel az állandó haderő tagjainak gazdasági erejét⁶⁰ – a fejedelem személyétől anyagilag, társadalmilag függő katonai elit helyzetét erősítették. A XVI. század utolsó harmadában a részben jobbágyi állapotúakból álló fejedelmi gyalogtestőrség a jobbágyi és az exemptált puskási állapot közötti⁶¹ átalakulási

56 Istvánffy, 400. p. Bethlen F., III. 470-471. p., Baronyai, 130-131. p. MHH III. 64-72. p., Hodos, 1-8. p. SZKR 76. p.

57 „Mandante Sigismundo Principe Stephanus Bocskai per Stephanum Lázárum Capitaneum peditum coeruleatorum mediantibus iisdem peditibus, in ipso Comitio 4ta aprilis ante prandium illum captivari, moxque compeditibus onerari, et in domum quondam deduci curaverit, januamque illius per pedites custodiri mandaverit.” Bethlen F., IV. 64. p. vö. Szamosközy, II. 23. p.

58 „Ubi si libera vox licui excidisset, is erat rerum status, ut confestim in eius necem funes ac securas a praetorianis carnificibus expedirentur, ...” Szamosközy, II. 28. p.

59 A fejedelem 1591. július 19-én a nemes Szegedi Mihály, a gyalogtestőrség tizedese Gyulafehérvárott lévő házáat mindennemű adó fizetése alól élethossziglan mentesíti. F 15 XI. 293^f fol.

60 Szentgyörgyi, 95. p.

61 Kompolár Ferenc és Kérey Miklós „*pedites praetorianus*” Nagy Albert „*pedites pixidarius praetorianus*” fejedelmi várak közelében (Nagy Albert Fudivásárhelyen, Kompolár Ferenc Bihar mezővárosban, Kérey Miklós Kérén) fekvő településen bírt házáat mindennemű szolgáltatástól mentesíti, mindhárom személyt a „köznépi állapotból és feltételek közül” („*ex statu et conditione plebea*”) kiemelve az illető várnak szolgáló pixidáriusok (puskások) közé írva be. „*Peditatus providi Alberti Nagy de fudý Vasarhely cum exemptione domus ibidem habitae*” 1588. október 16. LR II. 93-95. p., „*Peditatus providi Pauli Compolar de Bjhar*” 1588. december 28. LR I. Sigismundi Bathori 171-172. p. „*Peditatus Nicolai Kérey cum exemptione*

folyamatot annak egy lépcsőfokaként meggyorsította, hiszen a fejedelem közelében és érdekében végzett szolgálatok a szervezet jellegének következtében természetesen nagyobb súllyal estek latba, mint az erdélyi hadszervezet más területein.

Az erdélyi fejedelmi testőrség XVI. századi szerepét összefoglalóan a következőképpen jellemezhetjük: az udvari lovasság a Mohács előtti korszak hagyományait folytatta, alkalmazkodva Erdély sajátos viszonyaihoz, szervesen beépülve a fejedelmi udvartartás szervezetébe. A gyalogtestőrség a XVI. század második felének nagy kihívására adott – véleményünk szerint európai szintű – választ a korszerű kézi lőfegyverrel ellátott, állandóan katonáskodó, a fejedelem személyéhez anyagilag, társadalmilag erősen kötődő, fizetett elithadsereg létrehozásával és fenntartásával.

Az archontológia összeállításánál az alábbi szempontokat követtük:

Összefoglaló címként a tisztség szakirodalomban használt megnevezését tüntettük fel (pl. „udvari főkapitányok”). Ettől az elvtől abban az esetben térünk el, ha a források terminológiai változatossága új összefoglaló név alkalmazását tette szükségessé. Ez okból például „az udvari gyalogok kapitányai” megnevezésnél kifejezőbbnek éreztük „a gyalogtestőrség kapitányai” kifejezést.

Az összefoglaló cím után a tisztségviselő személy nevét közöljük időrendi sorrendben, a mai helyesírásnak megfelelő módon.

Ezt követi az adott személy tisztségviselésének a forrásokban és a szakirodalomban előforduló – lehetőség szerint valamennyi – időpontja. Ebből, jóllehet számos esetben csak mozaikszerűen, rekonstruálható a méltóság betöltésének időszaka, de nem minden esetben következik a folyamatos címviselés.

Megerősítések, átiratok esetén – mivel az eredeti irat és a megerősítés kelte, valamint az általuk használt terminológia gyakran jelentősen eltér – a bennfoglalt

iratot és a megerősítő, átíró iratot is külön-külön, keletkezése időpontjának megfelelően tüntettük fel, <>-ben utalva a későbbiekben átírt irat eredeti dátumára. (Pl. Sasa János végrendeletének 1585. február 5-i megerősítése esetén az így feltüntetett utalás <1585. január 18.> az eredeti végrendelet keletkezésének dátumát jelzi.)

- A két felkiáltójel (!!)

arra figyelmeztet, hogy az iratban a megnevezett személy „néhai” megjelöléssel szerepel.

– Csillaggal (*) jelöltük a Báthory István – mint lengyel király és erdélyi fejedelem – mellett Lengyelországban szolgálókat és szolgálatteljesítésük időpontját.

A tisztségek levéltári, illetve elbeszélő forrásban előforduló megnevezését dőlt betűs formában, míg a szakirodalom által használt elnevezést idézőjelbe helyezve adtuk meg.

Az eredeti alapján közölt magyar nyelvű meghatározásokat betűhív átírásban, a rövidítések []-ben történő feloldásával, a latin nyelvűeket a humanista helyesírás szerint közöljük.

{ }-et alkalmaztunk a meghatározásnak a forrás értelmében történt kiegészítésekor.

()-ben az idézett forrás leőhelyét jelöljük meg rövidített formában, a rövidítések feloldását és a források könyvészeti leírását a dolgot követő függelékben adjuk meg.

Az erdélyi fejedelmi testőrség vezető tisztségviselőinek archontológiája a XVI. században

UDVARI FŐKAPITÁNYOK

LOSONCI BÁNFFY GYÖRGY

1571. október 28.

Supremus capitaneus aulae (SZO III. 347. p.)

1572.

(Trócsányi, 339. p.)

1575. augusztus 6.

aulae nostrae capitaneus (EOE II. 565. p.; Trócsányi, 339., 353. p.)

1576. április 23.

„a magyar huszárok főkapitánya” (Szádeczky, 1887. 299-300. p.)

KAMUTI BALÁZS

1577. február 11.

Supremus Capitaneus Aulae (F 15 VII. 3^r fol.)

BEKES GÁSPÁR *

1577-1579.⁶²

„a lovas testőrség főkapitánya” (Szádeczky, 1931. 5., 8-9. p.)

BEKES GÁBOR *

1579-80.

„lovas testőr főkapitány” (Szádeczky, 1931. 9., 14-15., 29. p.)

1580. március – október

capitaneus {equitum Hungarorum} (FRH III. 92. p.)

1580. december 1.

capitaneus generalis equitum Hungarorum aulae Suae Majestatis Regis Poloniae familiaris (FRH III. 128. p.)

1581. január-március

generalis capitaneus {equitum Hungarorum} (FRH III. 140. p.)

GESZTI FERENC

1583. április 25.⁶³

Supremus aulae Capitaneus (F 1 I. 25. p.)

62 Bekes Gáspár tisztségét 1579. november 7-én bekövetkezett haláláig viselte. FRH III. 80. p.

63 1595-ben halt meg. Chronicon, 122. p.

KIRÁLY ALBERT

1590. augusztus 20.

capitaneus aulae familiarium Illustrissimi principis (F 2 XI. 198^f fol.)

1591. március 5.

capitaneus aulae nostrae (F 15 XI. 179^v fol.)

1591. április 6.

Capitaneus aulae (F 2 XI. 255^f fol.)

1591. május 1.

capitaneus equitum aulae nostrae (F 15 XI. 242^f fol.)

1592. január 24.

Capitaneus equitum aulae Illustrissimi principis

(F 12; Trócsányi, 339., 354. p.)

SZARVASKENDI SIBRIK GÁSPÁR

1593.

Aulicae Suae militiae Praefectus

(Baronyai, I. 40. p., Trócsányi, 339., 355. p., Bethlen F., III. 74. p.)

1594. augusztus 28.

equitatus Praetoriani Supremus Capitaneus (Bethlen F., III. 471. p.)

1595. április 3.

Capitaneus aulae nostrae familiarium

(F 17 Comitatus Alba Cista I. fasc. II. No. 17.)

1595. október 19.

capitano della guardia di Sua Altezza (Veress, 1925, 45. p.)⁶⁴

1599. október 28.

praetoriani equitatus magister (Szamosközy II. 323. p.)

praetoriani equitatus Capitaneus (Bethlen F., IV. 389. p.)

64 A forrás – Silvio Piccolomini jelentése – egyszerűen a fejedelmi testőrség kapitányának nevezi Sibrik Gáspárt, nem téve különbséget gyalogos és lovas alakulatok között, holott ekkor a gyalogtestőrség kapitányi tisztségét szászfalvi Lázár István töltötte be.

UDVARI ALKAPITÁNYOK

MALOMFALVI BRINYI LÁSZLÓ

1583. december 5., 1588. július 23.

Udvári alkapitány, vagy is az udvari lovasok alkapitánya

(Lázár, 189-190. p.)

1587. április 6.

vice Capitaneus aulae Illustrissimi Principis.(F 2 XXVII. 44 fol.)

A GYALOGTESTŐRSÉG KAPITÁNYAI

VADAS MIHÁLY

1571.

praetorianus miles, cui Joannes Sasa, et Michael Vadassus praeerant

(Istvánffy, 320. p.)

„Sása János és Vadas Mihály testőrparancsnokok”

(Szádeczky, 1886. 34. p.; Forgách, 471. p.)⁶⁵

1573. október.

kékek kapitánya (Gyulafi, 13. p.)

1576. március 31.- *

„a testőr gyalogság parancsnoka” (Szádeczky, 1931. 3. p.)

1576. október 27. *

Capitaneus {peditum praetorianorum} (FRH III. 23. p.)

„a gyalogtestőrség főkapitánya” (Szádeczky, 1931. 5. p.)

1578. január 31. *

Capitaneus {peditum hungarorum} (FRH III. 56. p.)

65 Szádeczky Lajos – Forgách Ferencre hivatkozva – így ír Bekes Gáspár kísérletéről a fejedelmi hatalom megragadására: „éjnek idején hívatta magához Sása János és Vadas Mihály *testőrparancsnokokat*, s fényes ígérettel ostromolta és kecsegtette őket, hogy álljanak pártjára.” Szádeczky, 1886, 34. p. [kiemelés tőlünk]. Míg Forgách Ferenc: „*Igitur Beques noctu ad se vocatis ducibus Johanne Sasa et Michaële Vadas, incepit illos ingentibus pollicitis petere, atque orare.*” Forgách, 471. p. [kiemelés tőlünk].

1578. október 22. *

capitaneus peditum hungarorum (FRH III. 64. p.)

1579. január 26. *

capitaneus {peditum hungarorum} (FRH III. 72. p.)

1579. február 26. – május 26. *

„kapitány” (FRH III. 73-74. p.)

1579. június 26. – augusztus 26. *

capitaneus {peditum curiae} (FRH III. 75. p.)

1579. *

„az udvari gyalogság főkapitánya” (Szádeczky, 1931. 8. p.)⁶⁶

SASA JÁNOS

1567.

praetorianorum peditum centurio (Istvánffy, 310. p.)

1571.

praetorianus miles, cui Joannes Sasa, et Michael Vadassus praeerant
(Istvánffy, 320. p.)

„Sása János és Vadas Mihály testőrparancsnokok”

(Szádeczky, 1887. 34. p.)⁶⁷

1573. október.⁶⁸

66 Vadas Mihály – 1579. augusztus 11-29. között Polock ostromakor bekövetkezett – haláláig viselte tisztét. Az 1579. augusztus 26. – szeptember 26. közti időszakra szóló zsoldkifizetésekor a „*Capitanei Vadas, qui in castris ad Polock occisus,...*” bejegyzést találjuk. (FRH III. 76. p., Szádeczky, 1888. 239. p., 242. p., 410. p.; Szádeczky, 1931. 8. p.) „*...Michael Vadassius, qui multis in proelis fortiter versatus, ac ob virtutem militi Ungaro profectus fuerat, dum ad tormenta Polonicarum munitionum cum Stanislao Penhoslavio, ac aliis praefectis Polonis consilia communicat, globo traiectus fuit.*” Heidenstein, 58. p.

67 Lásd a Vadas Mihály tisztségviselésére vonatkozó, 64. jegyzetet.

68 Bethlen Farkas szerint Fogaras ostrománál Vadas Mihály mellett Sasa János is részt vett, tisztségüket azonban nem említi: {Báthory István} „*...Joannem Sasa et Michaelem Vadas cum peditatu, ad obsidendam Fagarasinum expedit,...*” Bethlen F., II. 275. p.

1581. március 25.

Capitaneus nostrorum pixidariorum (F 2 I. 103. p.)⁶⁹

1581. augusztus 6.

Capitaneus peditum pixidariorum illustrissimi principis ac Domini Domini Sigismundi Bathori de Somlio vaivodae Transsylvaniae
(F 2 I. 32-34. p.)

1583. április 8.

capitaneus peditum pixidariorum illustrissimi principis ac Domini Domini Sigismundi Bathori de Somlio vaivodae Transsylvaniae
(F 2 I. 132. p.)

1584.

capitano della guardia del principe (Possevino, 189. p.)

1584. január 21.

Capitaneus peditum nostrorum pixidariorum (F 1 LR I. 170^f fol.)

69 Joggal merül fel a kérdés: tekinthető-e a „capitaneus peditum pixidariorum” illetve *Capitaneus peditum pixidariorum illustrissimi principis* tisztség a „fejedelem gyalogtestőrségének kapitánya” terminológiai megfelelőjének?

Válaszképpen a XVII. század eleji – forrásokban jóval gazdagabb – időszak egyik ismert testőrkapitányának, Szepesi Nagy Gergelynek (Trócsányi, 340. p.) tisztségére vonatkozó adatok közül a kérdésünk szempontjából jellemzőket sorakoztatjuk fel.

1608. július 26.

Capitaneus peditum praetorianorum Illustrissimi domini Principis. (F 2 II. 181. p.)

1608. december 20.

Capitaneus peditum praetorianorum coeruleatorum illustrissimi domini Gabrielis Batory, principis Transsylvaniae. (F 2 II. 209. p.)

1613. július 21.

peditum pixidariorum aulicorum Capitaneus. (F 2 III. 126. p.)

1616. április 26.

supremus capitaneus peditum praetorianorum. (F 2 IV. 236. p.)

1617. november 15.

capitaneus peditum pixidariorum domini principis. (F 2 IV. 260. p.)

Az utolsó, Szepesi Nagy Gergely végrendeletéből való meghatározás megegyezik Sása János tisztségének 1581-85. közti megnevezéseivel. Valószínűleg ugyanannak a tisztségnek különböző megnevezéséről van szó.

1585. január 18.

*Bathory Sigmondnak Erdely Vaydanak nekem kegelmes feyedelmeknek
Gialoginak Capitannya* (F 1 I. 281. fol.)

1585. február 5.

Capitaneus peditum Aulae nostrae. !! <1585. január 18.> (F 1 I. 281^rfol.)⁷⁰

SZÁSZFALVI LÁZÁR ISTVÁN

1588?-1599

(Trócsányi, 340., 354. p.)

1588. szeptember 17.?

Centurio peditum nostrorum pixidariorum
(SZO IV. 107. p.; Lázár, 1858, 42. p.)⁷¹

1591. április 16.

Capitaneus peditum pixidariorum. (F 15 XI. 228^f fol.)

1592. január 24.

Capitaneus peditum aulae domini principis.
(F 12; Trócsányi, 340., 354. p.)

1594. június.

Supremus capitaneus Praetorianorum (Bethlen F., III. 271-272. p.)

70 Sása János halálának időpontját napra pontosan meghatározni nem tudjuk, de 1585. január 18-án kelt végrendeletének megerősítésekor – 1585. február 5-én – kocsárdi Gálffy Jánost a „...*tutor scilicet testamentarius...orphanorum Egregy quondam Joannis Sasa Capitanei Peditum Aulae nostrae...*” tisztében látván adódik a következtetés: Sása János a két fenti dátum közé eső napon halt meg, tisztségét ezen időpontig viselve. (LR I. Sigismundi Báthori 281^r-282^f fol.)

71 Lázár Miklós szerint Lázár István „Báthori Zsigmond fejedelemsége alatt a gyalog testőröknek, az ugynevezett kék darabontoknak kapitánya volt, s már mint kapitánynak adományozza az említett fejedelem 1588-ban a kézdi-széki szászfalvi birtokot, a melyről van előneve is.”

Amennyiben elfogadjuk ezt az állítást, Lázár István a gyalogtestőrség kapitányi tisztét Károlyi István működésével párhuzamosan töltötte be, Károlyi haláláig (1591. március-április). Ez nem lenne meglepő – gondoljunk Sása János és Vadas Mihály esetére – feltűnő azonban, hogy a Károlyi István halála utáni időszakban Lázár István tisztségének megnevezése is megváltozik, és az 1588-as elnevezés Lázár István életében többé nem fordul elő.

1594. augusztus 28.

Praetorianorum peditum Supremus capitaneus. (Bethlen F., III. 471. p.)

„az udvari kék gyalogság kapitánya” (Kőváry, IV. 52-53. p.)

az Udvari Drabantok kapitánya (SZKR, 73. p.)

praetorianus Praefectus (Nadányi, 296. p.)

Capitaine de ses {du Prince} gardes (Hodos, 4. p.)

praetorianorum ductor (Istvánffy, 400. p.)

1598. augusztus

Supremus Capitaneus peditum coeruleatorum (Bethlen F., IV. 64. p.)

eorundem militum {praetorianorum} tribunus (Szamosközy, II. 23. p.)

praetorianorum Praefectus (Baronyai, 299. p.)

1599. augusztus 21.

praetorianorum militum praefectus (Istvánffy, 446. p.)

1599. október 28.

veterus praetorianorum peditum ductor (Istvánffy, 453. p.)⁷²

KERCSEDI KÁROLYI ISTVÁN

1579-80. *

a magyar gyalogság főkapitánya (Szádeczky, 1931. 5. p.)

az udvari gyalogság főkapitánya (Szádeczky, 1931. 9. p.)

1581. november 8.

peditum nostrorum Vngarorum supremus Capitaneus (SZO, IV. 77. p.;

Szádeczky, 1931. 5. p.)

1587. szeptember 20.

Capitaneus peditum aulae nostrae (LR II. Sigismundi Báthori 29. p.)

„az udvari gyalogok kapitánya” (Jakab, 801. p.)

72 Lázár István halálának időpontját pontosan ismerjük: 1599. október 28-án, a sellemberki csatában esett el. Tisztségétől azonban a „törökpárti tanácsosok”, a Kendy-Kovacsóczi párt tagjainak tömlőbe vetésének és néhányuk későbbi kivégzésének végrehajtása miatt Báthory András fejedelem már ezt megelőzően megfosztotta. Bethlen F., IV. 399. p.; Lázár, 1858. 43. p.)

1590. május 29.

Capitaneus peditum aulae illustriissimi principis. (F 2 XI. 82^v-84^r fol.)

1591. január 8.

az Erdeli Vajda eo Nag[yság]a fw Capitannia (F 15 XI. 199^r fol.) =
= *az Erdélyi Vajda eö Nag[ysag]a Gyalogin[a]k Fö Kapitannya*
(F 2 XXXI. 81. p.)

1591. március 29. !! <1591. január 8.>⁷³

Capitaneus peditum nostrorum praetorianorum
(F 15 XI. 198^v fol. = F 2 XXXI.82. p.)

1591. április 18. !! <1587. március 15.>

Capitaneus peditum nostrorum praetorianorum (F 15 XI. 221^r fol.)

KÁLMÁNDI MIHÁLY ?⁷⁴

1594. augusztus 28.

ductor praetorianorum (Istvánffy, 400. p.)
Praefectus praetorianorum (Nadányi, 296. p.)

KENDTELKI PERUSITH MÁTÉ

1599. október 28.

praetorianorum cohortium ceruleatorum, Andrea principe, praefectus.
(Szamosközy III. 229. p.; Trócsányi, 340., 354. p.)

73 Kercsedi Károlyi Istvánt a forrás „*Egregius quondam Stephanus Karoli, alias Capitaneus peditum nostrorum praetorianorum*”-nak nevezi, vagyis:

I. Elhalálózása 1591. március 29. előtt, és az – általunk ismert – ezt megelőző forrás dátuma, 1591. január 8. után történt.

II. Tisztségét haláláig viselte.

74 Kálmándi Mihály esetében a tisztség megnevezése és az azt betöltő személy kiléte is bizonytalan. Istvánffy Miklós így ír: „*[Báthory Zsigmond] e fenestra prospiciens (quod erat signum praetorianis in id maxime intentis clam pro tessera datum) Stephanum Lazarium et Michaelem Calmandium eorum ductores accesserit:...*” Istvánffy, 400. p.

Nehezíti a kérdés eldöntését, hogy Kálmándi Mihálynak, mint a testőrség egyik vezetőjének említésével a korszak többi krónikása (pl. Bethlen Farkas, Baronyai Decsi János) esetében nem találkozunk.

1599.

*praetorianorum Peditum Caeruoliatorum, sub Andrea Principe,
Capitaneus* (Bethlen F., V. 408. p.)

GYARMATI MÁTÉ

1600. szeptember 18.

dux pedites praetorianorum (Somogyi, 240. p.; Szádeczky, 1893. 441. p.)

NAGYTARCSAY FERENC

1591. február 14.

vicecenturio peditum suorum principis praetorianorum
(F 15 XI. 166^v fol.)

A TESTŐRGYALOGSÁG HADNAGYAI**TORDAI BOÉR ISTVÁN**

1590. december 20.

ductor peditum nostrorum praetorianorum. (F 15 XI. 106. fol.)

A TESTŐRGYALOGSÁG TIZEDESEI**KANASIA GYÖRGY**

1585. május 19.

decurio inter pedites praetorianos Vestrae Celsitudinis (F 15 IX. 42 fol.)

TARPAY GÁSPÁR

1591. február 14.

decurio peditum praetorianorum (F 15 XI. 166^f fol.)

NAGY DEMETER

1591. február 14.

decurio peditum suorum praetorianorum. (F 15 XI. 166^v fol.)

SZEGEDI MIHÁLY

1591. július 19.

decurio peditum praetorianorum. (F 15 XI. 293^{r fol.})

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

A Magyar Országos Levéltár (MOL) anyagában található egységek rövidítése:

- F 2 MOL F 2, Erdélyi Országos Kormányhatósági
Levéltárak. A Gyulafehérvári Káptalan
Országos Levéltára. Protocolla.
- F 12 MOL F 12, Erdélyi Országos Kormányhatósági
Levéltárak. A Gyulafehérvári Káptalan
Országos Levéltára. Lymbus.
- F 15 MOL F 15, Erdélyi Országos Kormányhatósági
Levéltárak. A Kolozsmonostori Konvent Országos
Levéltára. Protocolla, Libri Regii et Stylionaria.
- F 17 MOL F 17, Erdélyi Országos Kormányhatósági
Levéltárak. A Kolozsmonostori Konvent
Országos Levéltára. Cista Comitatum.
- LR MOL F 1, Erdélyi Országos Kormányhatósági
Levéltárak. Erdélyi Fejedelmi Kancellária. Libri Regii.

A nyomtatott szakirodalom rövidítése

Baronyai	Baronyai Decsi János: <i>Commentariorum de rebus Ungaricis libri qui aestunt</i> . Kiad.: Toldy Ferenc. Pest, 1866. = MHHS XVII.
Bethlen F.	Bethlen, Wolfgang: <i>Historia de rebus Transsylvanicis</i> . Editus secundus I-VI. Cibinii. 1782.
Chronicon	<i>Chronicon Fuchsio-Lupino Oltardinum</i> . Coronae, 1847., Edidit: Josephus Trautsch.
Egy szemtanú...	Egy szemtanú tudósítása az 1596-iki mezőkeresztesi csatáról. Közli: Komáromy András = HK 5 (1892) II. 256-268. p.
EOE	Erdélyi Országgyűlési Emlékek
Fógel	Fógel József: II. Lajos udvartartása. 1516-1526. Bp., 1917.
Forgách	Forgách Ferenc, Ghimesy: <i>De statu reipublicae Hungaricae</i> . 1542-1572. Közli: Majer Fidél. bev.: Toldy Ferenc = MHHS XVI.
FRH	<i>Fontes Rerum Hungaricarum</i>
FRH III.	Báthory István lengyel király udvari számadáskönyveinek magyar és erdélyoszági adalékai. Kiad.: Veress Endre. Bp., 1918.

- FRT Fontes Rerum Transylvanicarum.
Erdélyi történelmi források. I-V.
Közrebocsájtja: Veress Endre. Bp., 1911-1921.
- Gyulafi Gyulafi Lestár: Följegyzései 1565-1605. Kiad.,
bev.: Szabó Károly. = MHHS XXXI. 3-48. p.
- Heidenstein Heidenstein, Reinold: De bello Moscovitico.
Cracoviae, MDLXXXIII. (1583)
- HK Hadtörténelmi Közlemények
- Hodos Hodos, Nerva: Vitejlile lui Mihai Voda Appreciate
in apus 1595-1599. Documente din vremuzile acelea.
Bucuresti, 1913.
- Istvánffy Istvánffy Miklós: Historia Regni Hungariae.
Viennae, Pragaе, et Tergesti, MDCCLVIII. (1758)
- Jakab Jakab Elek: Kocsárdi Gálffy János és a Báthoryak.
= SZ XXVIII. (1895) IX. 785-817. p.
- Jakab, 1876 Jakab Elek: A Ghyczyek Erdély történetében különös
tekintettel a kormányzási intézményre. Bp., 1876.
Értekezések a Történelmi Tudományok Köréből
(ÉTTK) VI/5.
- Kárpáthy Kárpáthy-Kravjánszky Mór: Gromo, János Zsigmond
testőrkapitánya. = MR I. 1936. 94-140. p.

- Komáromy, 1901 Komáromy András: Báthory Zsigmond udvartartásához. Erdélyi Múzeum (EM) 1901.
- Kőváry Kőváry László: Erdély történelme I-VI. Pest, 1859-66.
- Lázár Lázár Miklós: Erdély főispánjai. Különnyomat a Századok 1887-1889. évfolyamaiból.
- Lázár, 1858 Lázár Miklós: A gróf Lázár család. Kolozsvártt, 1858.
- Merényi Merényi Lajos: Báthory Zsigmond fejedelem udvari lovasága. = HK 8 (1894) II. 108-113. p.
- MHHD Monumenta Hungariae Historica I. osztály. Diplomataria.
- MHHD III. Monumenta Hungariae Historica I. osztály. Diplomataria. Magyar Történelmi Okmánytár. A Brüsszeli Országos Levéltárból és a Burgundi Könyvtárból. Kiad. Hatvani Mihály.
- MHHS Monumenta Hungariae Historica II. osztály, Scriptorum.
- MR Magyar Regnum. Egyháztörténeti Évkönyv. Budapest, 1936-1946.
- MTÉ Magyar Történeti Életrajzok. Szerk.: Szilágyi Sándor. Budapest, 1885-1920.

- Nadányi Florus Hungaricus (Nadányi János): Historia. Amstelodami, 1663.
- Pellérdi Pellérdi Péter levele Báthory Zsigmondnak Szinán basán aratott győzelméről. Közzéteszi: Sörös Pongrác = Pannonhalmi Főapátsági Szent Gellért Főiskola Évkönyve (PHFÉVK) 1913-1914. 136-156. p.
- Possevino Possevino, Antonio: Transilvania (1584). Kiad.: Veress Endre. Bp., 1913. = FRT III.
- Somogyi Somogyi Ambrus: Historia rerum Ungaricarum et Transilvanicarum 1490-1605. = SRT II.
- SRT Eder, Joseph Carolus: Sriptores rerum Transsilvanicarum. I-II/1-2. Cibinii, 1797-1840.
- Sz Századok
- Szamosközy Szamosközy István történeti maradványai I-IV. Kiad.: Szilágyi Sándor. = MHHS 21., 28-30.
- Szádeczky, 1886 Szádeczky Lajos: Kornyiáti Bekes Gáspár. = MTÉ 7. (1886) 2.
- Szádeczky, 1887 Szádeczky Lajos: Báthory István lengyel királlyá választása. Bp., 1887.

- Szádeczky, 1888 Szádeczky Lajos: Báthory István hadjáratai az oroszok ellen. = HK 1 (1888) 32-46. p., 225-245. p., 408-415. p., 537-548. p.
- Szádeczky, 1893 Szádeczky Lajos: A miriszlai ütközet az erdélyiek, Básta és Mihály vajda közt. = HK 6 (1893)
- Szádeczky, 1927 Szádeczky Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. Bp., 1927.
- Szádeczky, 1931 Szádeczky Lajos: Báthory István lengyel király magyar katonái az 1580-as muszka háborúban. = HK 33. (1931) 1-341. p.
- Szentgyörgyi Szentgyörgyi Mária: Jobbágyterhek a XVI-XVII. századi Erdélyben. Bp., 1962. = Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 27.
- SZF Székely felkelés 1595-1596 előzményei, lefolyása, következményei. Szerk.: Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly. Bukarest, 1979.
- SZKR Székely Krónika. kiad.: Kulcsár István. Pest, 1805.
- SZO Székely Oklevéltár I-VII. Szerk.: Szabó Károly, Szádeczky Lajos. Kolozsvár, 1872-1898.

- Trócsányi Trócsányi Zsolt: Erdély központi kormányszata
1540-1690. Magyar Országos Levéltár kiadványai. III.
Hatóság és hivataltörténet. 6. Bp., 1980.
- Veress, 1897 FRH III. Báthory István király magyar hadserege.
= HK 10 (1897) II. 277-297. p.
- Veress, 1909 Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen
idejéből. (1592-1600) Gyűjtötte és közrebocsátja
dr. Veress Endre = Monumenta Vaticana Hungariae
(MHV) ser. 2. tom. 3.
- Veress, 1925 Veress Endre (Andrei): Campania creștililor in contra
lui Sinan pasa din 1595. București, 1925.
= Academia Romn. Memorile Sectiunii. Istorice Ser. 3.
Tom. 4. Mem. 3.
- Veress, 1944 Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király
levelezése. I-II. Hazai és külföldi levéltárakban
gyűjtötte és közrebocsátja Veress Endre.
Kolozsvár, 1944.

Tartalom

Előszó..... 91

A történelem segédtudományai

Thoroczky Gábor:

Az Anonymus-kérdés kutatástörténeti áttekintése (1977-1993) 93

Közlemények

Németh István:

A kassai követek jelentése az 1572. évi február-áprilisi országgyűlésről (II. rész)..... 150

A kassai követek útja a pozsonyi országgyűlésre 1572 január-július 179

Sunkó Attila:

Az erdélyi fejedelmi testőrség archontológiája a XVI. században 186

Szerzőink figyelmébe

1. A kéziratot számítógépen (IBM) elkészítve, lemezen kérjük benyújtani. Mellékeljük egy példányban a kinyomtatott anyagot is, ez segít a szerző formai elképzelésének megvalósításában (mit kíván aláhúzni, táblázatba szerkeszteni stb.)
2. A lábjegyzetek folyamatosan számozva, önálló szöveggént a dolgozat végéhez csatolva készüljenek (nem a dolgozatba beleszerkesztve, lap aljára vagy az írás végére tördelve!)
3. A kéziratban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek eredeti előfordulásának kivételével – római számmal tüntessék fel.
4. Optimális terjedelműnek (jegyzetapparátussal együtt) a 0.5-1.5 íves kéziratokat tekintjük. (egy ív kb. 22 gépelt oldal, oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés).
5. A kézirat lapjainak számozása folyamatosan és arab számokkal történjék.
6. Idegen nyelvű forrásokból az idézeteket magyarra fordítva kérjük, és csak olyan esetekben eredeti nyelven, amikor értelmezésük problematikus lehet.
7. A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk (csak a szerző nevét kurzíváljuk, összeállítókét és a címet nem!)
8. Recenzió esetében pontos bibliográfiai adatok szükségesek (szerző, szerkesztő, válogató, kiadó, megjelenés helye, éve, száma, sorozat, terjedelem is), idegen nyelvű kiadvány esetén a cím magyar fordítása is. A recenzió max. 5 kéziratoldal terjedelmű legyen.